

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Orální historie – soudobé dějiny

Bc. Andrea Častorálová

Každodenní život v rozdělovských věžácích očima
první poválečné generace

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jana Wohlmuth Markupová, Ph.D.

Praha 2022

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.12.2021

.....
Andrea Častorálová

Poděkování

Velké poděkování patří Mgr. Janě Wohlmuth Markupové Ph.D. za její odborné vedení diplomové práce, cenné rady, připomínky, ochotu a zejména trpělivost, které mi při psaní poskytla. Děkuji také všem narátorům, kteří se projektu zúčastnili za jejich čas, vstřícnost a ochotu poskytnout své osobní vzpomínky. Ráda bych také poděkovala své rodině a přátelům za trpělivost a pomoc, kterou mi při psaní této práce poskytli. Děkuji také všem, kteří mě podporovali nebo se na práci jinak podíleli. Bez jejich podpory bych těžko tuto práci dokončila.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce je zaměřena na každodenní život obyvatel věžáků v Kladně – Rozdělově. Domy podle návrhu architekta Josefa Havlíčka byly postaveny v druhé polovině 50. let 20. století. Pro svou jedinečnost jak vnější stavby, tak nadčasových interiérů a vybavení byly zařazeny mezi kulturní památky. Metodou orální historie jsem se snažila zachytit běžný chod domů, život jednotlivců i celých rodin. Práce je podpořena pramennou základnou tvořenou rozhovory s pamětníky, archivními materiály, dobovou legislativou a odbornou literaturou. Je rozdělena do tří základních částí – metodologické, historicko-kontextové a empirické. V obecné rovině se práce zaměřuje na systém přidělování bytů v bývalém Československu a život na sídlištích. Dále konkrétně popisují každodenní provoz domu, postavu domovníka, který dohlížel na udržování pořádku, využívání společných prostor jako jsou prádelny, terasy či vstupní haly, okolí domu, ale i každodenní život a volný čas "obyčejných lidí", kteří tam žili. Samostatná kapitola je věnována také tehdejší politické propagandě, která byla součástí každodenního života jednotlivců i celé společnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Každodenní život, orální historie, bydlení, Kladno, paměť, rodina, věžové domy

ABSTRACT

This diploma thesis is focused on the everyday life of the inhabitants of tower apartment buildings in Kladno - Rozdělov. The houses designed by architect Josef Havlíček were built in the second half of the 1950s. Due to their uniqueness, both the external buildings and the timeless interiors and equipment they were listed as among the cultural sights. Using the method of oral history, I tried to capture the normal course of houses, the lives of individuals and entire families. The work is supported by a source base consisting of interviews with witnesses, archival materials, period legislation and research literature. It is divided into three basic parts - methodological, historical-contextual and empirical. On a general level, the thesis focuses on the system of housing allocation in the former Czechoslovakia and life on housing estates. Furthermore, I specifically describe the daily operation of the house, the figure of the caretaker who supervised maintenance of order, the use of common areas such as laundries, terraces or entrance halls, the area around the house, but also the daily life and leisure of "ordinary people" who lived there. A separate chapter is also devoted to the political propaganda of the time, which was part of the daily life of individuals and the whole society.

KEYWORDS

Everyday life, oral history, living, Kladno, memory, family, tower apartment buildings

Obsah

Úvod.....	7
1 Metodologická část	9
1.1 Výběr tématu a jeho vymezení	10
1.2 Použitá literatura a prameny	10
1.2.1 Literatura	10
1.2.2 Archivní prameny.....	13
1.3 Orální historie jako výzkumná metoda.....	14
1.3.1 Paměť	14
1.3.2 Výběr narátorů.....	16
1.3.3 Realizace rozhovorů.....	18
1.3.4 Etika v rozhovorech	20
1.3.5 Vlastní pozicionalita.....	20
1.3.6 Analýza textu.....	20
2 Historicko-kontextuální část	22
2.1 Město, sídliště, dům.....	22
2.2 Dvouletý hospodářský plán	26
2.3 Bydlení podle paragrafů	28
2.4 Černé Kladno	33
2.5 Architekt Josef Havlíček	36
3 Empirická část.....	40
3.1 Rozdělovské věžáky dostávají první obyvatelé.....	40
3.1.1 Život v domě	42
3.1.2 Správce domu/Domovník.....	44
3.1.3 Fungování rodiny v domě	45
3.1.4 Nejoblíbenější místa trávení volného času.....	49
3.1.5 Okolní zázemí	54
3.1.6 Delegace, propagace, oslavy	59
3.2 Současnost	62
3.3 Shrnující zamyšlení	63

Závěr.....	65
Použité zkratky.....	67
Seznam pramenů a literatury.....	68
Orálně historické rozhovory.....	68
Archivní prameny.....	68
Dobový tisk.....	69
Legislativní texty.....	70
Literatura.....	70
Kvalifikační práce.....	72
Internetové zdroje.....	72
Obrazová příloha.....	75

Úvod

Dne 13. května 1948 se začali scházet v zasedací síni Okresního domu v Kladně členové nově založeného Spolku pro výstavbu vzorného sídliště v Kladně¹ u příležitosti konání I. řádné valné hromady. Přítomné zástupce ministerstva financí, ministerstva sociální péče, ministerstva techniky, Komunistické strany Československa, Československých hutí, Středočeských uhelných a železorzudných dolů, Spojených oceláren, Okresního národního výboru a Místního národního výboru uvítal předseda Hugo Leitner slovy nadšení a velkých plánů. Programovou vizí bylo především zlepšení neutěšené bytové situace. Leitner zdůraznil, že „(...) *jest nutno zvýšiti životní úroveň pracujícího člověka.*“²³ Všichni zúčastnění byli po celou dobu existence Spolku, tj. do roku 1950, jeho dozorujícími členy, kteří schvalovali projekty, plány, rozpočty, ale i samotnou výstavbu nového sídliště. Jejich cílem bylo zajistit nejen bydlení, ale především moderní bydlení, které by se stalo vzorem pro další regiony po celé zemi a uspokojilo potřeby občana lidově demokratického státu. Díky tomu bylo možné v druhé polovině 50. let v kladenském Rozdělově získat nejen bydlení, ale na svou dobu nadstandardní bydlení. Samozřejmě jen v rámci nájmu, neboť luxus bytu v osobním vlastnictví byl v té době nedosažitelný a pro mnohé možná i těžko představitelný. Rozdělovské věžáky se staly nejen dominantou nově vzniklého sídliště, ale zastínily jakoukoliv dosavadní výstavbu. Splnily základní lidskou potřebu, kterou bylo odnepaměti zajištění bezpečné „střechy nad hlavou“ a nabídly obyvatelům nadčasový interiér s důrazem kladeným na každý jednotlivý detail.

Ve stejném roce prošla země zásadní politickou turbulencí. V únoru 1948 převzalo vládu země komunistické vedení. Dosavadní demokratický směr, byť levicově orientovaný, kterým se Československo po válce vydalo, skončil. Politické smýšlení, ekonomika, hospodářství a vše z toho vyplývající se orientovalo výhradně na sovětský model. Neprobíhala revoluce, jako tomu bylo v Sovětském svazu, ale jeho vzor se odrážel v likvidaci soukromého vlastnictví, omezení osobních svobod občanů, v centrálně plánovaném hospodářství, a dokonce pronikal i do kulturní a sociální oblasti. Stát určoval „tu správnou“ cestu jak, kde a za jakých podmínek žít. Snažil se vyplnit a kontrolovat pracovní i volný čas svých občanů. Dalo by se říct, že používal metodu „*cukru a biče*“. Občanská poslušnost a obětavá práce pro dobro státu byla kompenzována sociálním zajištěním a uspokojením základních potřeb. To se týkalo i bydlení. Ovšem poválečný bytový fond byl jedním z bolavých míst, které bylo nutné vyřešit. Nejednalo se pouze o nedostatek (kvalitního) bydlení, ale stávající zastarávalo nebo bylo poničené válkou. Hnací silou, která tlačila vládu do zvyšování bytových investic, byli především mladí lidé zakládající rodiny, toužící po vlastním bydlení a možnosti ve „vlastním“ vychovávat své děti. Proto se nejvýhodněji jevila plánovaná výstavba unifikovaných a dobře

¹ Dle zápisu byl Spolek založen v roce 1947 a zrušen v roce 1951 a administrativně přešla pod patronát nově utvořené Koordinační komise pro další výstavbu vzorného sídliště v Kladně, ustavené 15. března 1951 a operující pod patronátem MNV. (zdroj: NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*. Kladno: Halda, 2018, str. 108)

² Státní okresní archiv Kladno, fond Spolek pro výstavbu vzorného sídliště Rozdělov, Kladno, zn. SP, NAD 1584, nezpracováno. Zápis z I. řádné valné hromady 13.5.1948

³ Tamtéž

vybavených domů. Ty se staly jedním ze základních nosníků sociální politiky poválečné vlády.⁴

Politika a hospodářství ale nejsou předmětem, který bych chtěla zkoumat. Mým záměrem je provést sondu do života běžných lidí, kteří dostali příležitost bydlet v unikátních domech své doby. Z historického pohledu socialistické zřízení tehdejšího Československa sehrálo v historii země bezesporu zápornou roli. Přesto anebo možná právě proto, se mohou nabízet otázky, zda a případně jak se období promítlo v dětství, dospívání i produktivním životě první poválečné generace. Jak sami lidé, dnešní pamětníci, s odstupem času, utvářejí své vzpomínky na život v době závěru tuhého stalinismu, střídaného v 60. letech dočasným uvolněním.

Cílem práce je představit běžný život v šesti věžových domech očima lidí, kteří tam prožili svá dětská léta. Poskytnout osobitý pohled, prožitky a vzpomínky zástupců generace, která strávila v unikátních domech přibližně prvních 20 let svého života. Pohled, který mají po více než 40 letech, kdy se začali stěhovat z rodného Rozdělova a zakládat své vlastní rodiny. Zájem o tento výzkum ukázal, že téma jejich prvního bydlení není uzavřené a prostřednictvím našich rozhovorů mohli volně vzpomínat na to dobré i špatné, co v té době prožili. Pro jednoho to mohlo být ukázkovým místem špatného životního prostředí s jistými stereotypními prvky, spojenými s životem na maloměstě, pro druhého naopak domovem, na který se vzpomíná jen v superlativech, kdy všechno špatné postupně vybledne a zmizí. Práce má tedy ukázat, jak samotní narátoři v kontextu doby 50. až 70. let 20. století vzpomínají na dětství, zda vnímali nebo vnímají určitou unikátnost tehdejšího bydlení a okolí. Svou nezanedbatelnou roli v tom sehrává i místopisné zasazení práce. Sledovaným sídlištěm a vlastně jen jeho částí, konkrétně šesti věžovými domy, je kladenská část Rozdělův. Kladno by se dalo považovat za jedno z měst, které sloužilo v minulém režimu jako výkladní skříň života dělnické třídy. Polohou je výhodně situované nedaleko hlavního města Prahy, a proto bylo pravidelně využíváno pro politickou propagaci, jak domácí, tak zahraniční (viz kapitoly 2.4 Černé Kladno a 3.1.6 Delegation, propagace, oslavy).

Práce je rozdělena do tří základních částí. První část je *metodologická*. Obsahuje především vymezení tématu, použitou literaturu, výběru narátorů a zpracování rozhovorů. Druhá, *historicko-kontextuální* část, je historickým a odborným vhledem do souvislostí, které z mého pohledu s tématem souvisí. Tím je historický popis vývoje města Kladna, autor stavby architekt Josef Havlíček a jeho postoj k výstavbě věžových domů, dále pak popis bytové politiky ve sledovaném období. Poslední *empirická* část, prostřednictvím vzpomínek narátorů, popisuje každodennost života v domech, čas trávený v rodinném kruhu, sousedské vztahy, okolní zázemí. Není opomenuta ani všudypřítomná dobová propaganda. To vše je doplněno o kontextuální informace z archivních záznamů, vhodnou literaturu, jak současnou, která nabízí pohled na sledovanou problematiku s odstupem a hlubším poznáním tehdejší doby, tak i dobovou.

⁴ První československý plán. Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu. Vyšlo ke dni 28. října 1946. Praha. Orbis. 1946, Str. 53-54

1 Metodologická část

Jak již bylo řečeno v úvodu, cílem práce je zmapovat každodenní život ve věžových domech. Jak vlastně termín *každodennost* definovat? V současnosti je možné najít řadu vysvětlení a definic. Liší se různými úhly pohledu a vymezením. Základní definice v *Sociologické encyklopedii* uvádí, že se jedná o „(...) úhrn všedních, pravidelně se opakujících, a proto předvídatelných lidských činností, které jsou základem soc. reprodukce individua, malé skupiny a takto zprostředkovaně celé společnosti, činností, které se řídí známými, většinou však nepsanými normami a pravidly, jsou specifikovány časově a prostorově uspořádány a jejich vykonávání předpokládá určitý objem vědění fixovaný v tzv. běžném vědomí a vyjadřovaný běžným jazykem (...).“⁵ Hlubší rozbor nabízí například Petr Sedlák v článku *Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání*.⁶ Zde se autor přiklání k definici: „Každodennost je bezprostředně prožívaný svět člověka, omezený jeho tělesným bytím, svázaný s plynutím času a vpletený do sítě sociálních vztahů, jež je utkaná z významů.“⁷

Každodenností jsou události a děje, které se mohou pravidelně opakovat a považujeme je za zcela běžnou součásti života. Může se jednat o maličkosti, které si ani neuvědomujeme, ale pravidelně nás provázejí. Zkoumáním každodenních prožitků jednotlivců je možné odhalit nové skutečnosti s ohledem na čas a místo, a to od právě zmíněných maličkostí, kterými byly v případě života ve věžácích vzpomínky na čas trávený v rodinném prostředí, ale i mimo byt ve společných prostorech nebo v nedalekém okolí. Důležitou součástí života byla nutnost uspokojení osobních potřeb (jejich zkoumání, má obsahový přesah z obecných dějin každodennosti do dějin konzumu). I tato stránka života byla pro narátory podstatná a zmiňovali momenty, prožitky zdánlivě obyčejných situací. Těmi mohla být „objevná výprava“ do nového obchodního domu nebo čistá radost z „ukořistění“ nedostupného zboží. Dnes je nákup v obchodním centru považován za zcela běžnou součást života, ale tehdy se na samoobsluhy pohlíželo jako na něco neznámého a zajímavého. Běžnou součástí života byla i všude přítomná propaganda. Lidé si ji více či méně uvědomovali a pro mnohé se mohla stát natolik běžnou a tudíž neviditelnou, že se její význam vytrácel a stával se něčím zcela přirozeným. Až v pozdějších letech ji mohli rozklíčovat a zpětně si uvědomit její přítomnost. Práci jsem tedy pojala jako popis života, tak jak jej narátoři sami líčili a tím jsem se snažila rekonstruovat každodenní život právě v kladenském Rozdělově. Z pohledu velkých dějin se mohou tyto výsledky zdát zanedbatelné, ale pro jednotlivce a životy „obyčejných“ lidí jsou důležité, neboť se jich bezprostředně dotýkají.

Nejvhodnější výzkumnou metodou se jevila orální historie, proto jsem se ji rozhodla použít. Jejím prostřednictvím získám a následně analyzuji vzpomínky jednotlivých narátorů, které doplním poznatky získané z odborné literatury a archivních materiálů.

⁵ Sociologická encyklopedie. <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ka%C5%BEodennost>

⁶ SEDLÁK, Petr. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. *Soudobé dějiny*, 2013, 20(1) [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2013/01/06.pdf>

⁷ Tamtéž, str. 156

1.1 Výběr tématu a jeho vymezení

Při výběru tématu se rozdělovské věžáky staly volbou číslo jedna z několika důvodů. Prvním důvodem byla architektura. Existence domů neunikne nikomu, kdo přijíždí do Kladna ze západní strany města. Svou velikostí a unikátním vzhledem jsou bezesporu dominantou v širokém okolí, která je jen těžko přehlédnutelná. Dalším důvodem výběru byl interiér z pohledu, jak na vnitřní společné prostory, tak i na vybavení jednotlivých bytů. Při mé první návštěvě domů jsem byla ohromena nadčasovostí a estetickou stránkou vstupních hal, chodeb, i výhledů z nejvyššího patra. Posledním a hlavním důvodem volby tohoto tématu byla touha po zjištění, jak se v takových domech žilo, kdo v nich bydlel a jak je vnímali sami první obyvatelé. Konkrétně tedy lidé, kteří tam vyrostli a strávili svá dětská léta. Výzkumná otázka nebo lépe řečeno výzkumné otázky zní: Jak první (dětští) obyvatelé trávili čas v nových domech, které byly v čase svého vzniku představiteli státu a sdělovacími prostředky vyzdvihovány pro svou výjimečnost a pokrokovost, a to sami nebo s rodinou? Jaké vztahy byly mezi nájemníky a ústřední postavou domovníka? Jak vzpomínají na tehdejší propagandu a byly domy její součástí? Poslední otázkou, kterou se budu snažit (alespoň nepřímo) zodpovědět, je, jak obecně hodnotili někdejší obyvatelé bydlení v těchto domech po stránce komfortu, životního standardu a trávení volného času a zda se alespoň v jejich reflexích podařilo architektům domů naplnit svůj původní záměr. Na zmíněné otázky bych ráda odpověděla v následujících kapitolách. Ty budou věnovány ryze osobním vzpomínkám mapujícím nejen popis běžného života v domech, vztahům mezi nájemníky, roli domovníka, způsobu trávení volného času, ale i zázemí v okolí domů či dobové propagandě. Ačkoliv by se mohlo na první pohled zdát, že jsou příliš široké, následující práce by měla ukázat, že z nich vzešla společná témata mohou tvořit jeden celek a že měla významný vliv na život jednotlivce. Vše bude doplněné a zasazené do historického kontextu bytové politiky v poválečných letech, jak z pohledu výstavby, tak možnosti získání bydlení, dále pak vlastní úvahy nad životem v tomto typu bydlení. Samostatná kapitola je věnována i hlavnímu architektovi Josefu Havlíčkovi a městu Kladno, kde se domy nacházejí.

1.2 Použitá literatura a prameny

1.2.1 Literatura

V rámci heuristiky napříč tematickými okruhy jsem prostudovala širokou škálu literatury a pramenů. Ve vyhledávání informací mi byly nápomocné internetové vyhledávače. Díky vyhledávání klíčových slov jsem měla usnadněnou práci. Přínosné bylo i dočasné zpřístupnění online nahlížení v Národní digitální knihovně.

První seznámení s tématem bylo na obecné úrovni. V přehledových publikacích *100 staveb – Moderní architektura Středočeského kraje*⁸ od Ester Havlové a *Moderní architektura*⁹ Petra Dvořáčka, které se věnují architektuře 20. století jsem měla možnost porovnat domy i s jinými významnými stavbami v daném období a lokalitě. Jednalo se ale velmi stručné informace. Proto jsem logicky hledala literaturu, která by byla přínosnější. Práci obsahově blízkou byla rozpracovaná disertační práce autorky Kimberley Zarecorové *Utváření socialistické*

⁸ HAVLOVÁ, Ester. *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*. Praha: Pro Středočeský kraj. Titanic, 2006

⁹ DVOŘÁČEK, Petr. *Moderní architektura*. Praha: Levné knihy KMa, 2005

modernity. *Bydlení v Československu v letech 1945-1960*¹⁰. Jedná se o ucelený pohled na poválečnou bytovou architekturu. Ten je doplněn o mapování práce poválečných stavebních spolků, politických institucí podílejících se na rozhodování o výstavbě, vizí meziválečné levicové avantgardy, jež se proměňovaly v souvislosti s měnící se politickou situací. Autorka zkoumala výstavbu na příkladu vzorového sídliště v Ostravě v 50. letech. Druhou zásadní knihou na téma výstavba a bydlení byla publikace dvojice Alexandr Němec a Roman Hájek *Sídliště Kladno – Rozdělov: Historie, architektura, urbanismus a všední život*.¹¹ Autoři v ní podrobně zpracovali stavební úsilí a konečný výsledek výstavby věžových domů. Detailně zkoumali, jak samotný projekt, tak i výstavbu a jednotlivé stavební detaily. Zaměřili se na technickou stránku a v závěru využili vzpomínek prvních obyvatel na běžný život v domech. Jejich dalším významným počinem byla spolupráce na vzniku a otevření *Muzea věžáků*.¹² To se nachází v 1. věžovém domě a jeden z bytů je přestavěn na expozici. Pravidelně se konají prohlídky i s podrobným výkladem o historii a životě v domech a dají se považovat za odborníky na danou problematiku. Vzniku a fungování vzorových domů je věnován i článek archivářky Květy Hrnčířové *Vzorové sídliště v Kladně*¹³ otištěn ve Slánském obzoru. Mnoho kratších příspěvků zakladatelů Muzea věžáků a autorů již zmíněné publikace *Sídliště Kladno – Rozdělov: Historie, architektura, urbanismus a všední život*¹⁴ je možné dohledat na různých zpravodajských webech. Zveřejněny jsou především podrobnosti týkající se různých detailů v domech. Důležitým souborem textů na téma bydlení je kniha *Husákovo 3+1. Bytová kultura 70. let*.¹⁵ Publikace doprovázející stejnojmennou výstavu v galerii Vysoké školy uměleckoprůmyslové v roce 2007 obsahuje příspěvky věnované žití v panelových domech, jejich výstavbě, interiéru a polemice nad tím, proč je život na sídlištích mnohdy dehonestován.

Pro lepší přehled o detailech, které se během studování literatury objevily, byla například diplomová práce Marcely Hanáčkové *Československá skupina CIAM po druhé světové válce*¹⁶ či zpracovaný úvod katalogu *Sorela: česká architektura padesátých let*¹⁷ k výstavě v roce 1994 od Radomíry Sedlákové. Autorka v něm popisuje nástup nového směru socialistického realismu - sorely do československé architektury.

Různé sociologické pohledy na urbánní prostředí proměňující se v čase vlivem měnícího se prostředí, ale i názory jejich autorů porovnává sociolog Jiří Musil v práci *Proměny urbánní*

¹⁰ ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*. Praha: Academia, 2015

¹¹ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*. Kladno: Halda, 2018

¹² Muzeum věžáků. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.muzeumvezaku.cz/>

¹³ HRNČÍŘOVÁ, Květa. Vzorové sídliště v Kladně. *Slánský obzor*. Slaný: Společnost Patria, Vlastivědné muzeum ve Slaném, Státní okresní archiv Kladno, 2006. roč. 14

¹⁴ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*

¹⁵ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018

¹⁶ HANÁČKOVÁ, Marcela. *Československá skupina CIAM po druhé světové válce*. Diplomová práce. Univerzita Karlova-Filozofická fakulta-Ústav pro dějiny umění [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/13381/DPTX_2007_1_11210_ASZK10001_117503_0_50419.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁷ SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Sorela: Česká architektura 50. let: Kat. výstavy: Národní galerie v Praze. Sbíрка architektury: Palác Kinských: 14. dubna - 22. května 1994*. Praha: Národní galerie, 1994

sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950-2000.¹⁸ Životu jednotlivce ve městě se věnoval například George Simmel ve své studii *The Metropolis and Mental Life*,¹⁹ kde se zamýšlí nad pozicí jedince v neustále se proměňujícím městském prostředí. Další sociologické pohledy na život ve městě přináší francouzský sociolog Henri Lefebvre v publikaci *Urban revolution*.²⁰ Ryze českému tématu panelových sídlišť se věnují Ondřej Špaček a Zdeněk Uherek. O. Špaček se ve své studii *Česká panelová sídliště: faktory stability a budoucího vývoje*²¹ zaměřil na život na sídlištích z pohledu vlastnictví, složení obyvatel, nutné revitalizace i kvality veřejných prostor. Z. Uherek v článku *Cizinecké komunity a městský prostor v České republice*²² zabýval integrací a adaptací cizinců do typicky českých sídlištních komunit. Z mého pohledu zásadní práce na toto téma je publikace opět J. Musila, a to *Lidé a sídliště*²³. Ačkoliv se jedná o starší studii a řada pohledů se již nedá nyní využít, je pro tuto práci ideální, a naopak se velmi hodí k časovému zařazení. Další použitou prací zabývající se životem ve městech a na sídlištích je *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*²⁴ kolektivu autorů Pavly Horské, Jiřího Musila a Eduarda Maura. Ve výčtu odborných textů musím zmínit i práci Hany Cassi Pelikánové *Bydlení u Kosmonautů a v „centru vesmíru“: Každodennost panelového sídliště Jižní město v Praze v proměnách času*.²⁵ Autorka v ní porovnává odborný diskurs s každodenní realitou života na typovém sídlišti. Každodenní život skvěle mapuje práce Martina France a Jiřího Knapíka *Volný čas v českých zemích 1957-1967*.²⁶ Autoři nabízí pohled sociologů na dané období a ve svém zkoumání zohlednili nejen oficiální dokumenty včetně dobového tisku, ale i vzpomínky jednotlivců. Dále pak jejich popis organizování a trávení volného času skvěle doplňuje informace získané od mnou oslovených narátorů.

Samozřejmě nelze opomenout ani knihy věnující se přímo městu Kladno, které za posledních sto let prošlo nebyvalou proměnou. Čerpala jsem ze dvou publikací, které mapují jak historický, tak průmyslový vývoj. Jedná se o *Kladno*²⁷ archivářky Ireny Veverkové vydané v nakladatelství Paseka a stejnojmennou publikaci *Kladno*²⁸ od Zdeňka Kuchyňky. Obě knihy se věnují proměně města Kladna přibližně od druhé poloviny 19. století, kdy se z malého města poblíž Prahy stalo významné průmyslové centrum. Dalším zdrojem byla diplomová

¹⁸ MUSIL, Jiří. Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950-2000. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2003, 39(2), 137-168 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z:

<https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2003/02/02.pdf>

¹⁹ SIMMEL, Georg. *The Metropolis and Mental Life*. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z:

https://www.blackwellpublishing.com/content/bpl_images/content_store/sample_chapter/0631225137/bridge.pdf

²⁰ LEFEBVRE, Henri, Robert BONONNO a Neil SMITH. *The urban revolution*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003.

²¹ ŠPAČEK, Ondřej. Česká panelová sídliště: faktory stability a budoucího vývoje. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 2012, 48(5): 965-988 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z:

<https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2012/05/07.pdf>

²² UHEREK, Zdeněk. Cizinecké komunity a městský prostor v České republice. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 2003, 39(2): 193-216 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2003/02/04.pdf>

²³ MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985

²⁴ HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002

²⁵ PELIKÁNOVÁ CASSI, Hana. *Bydlení u Kosmonautů a v „centru vesmíru“: Každodennost panelového sídliště Jižní město v Praze v proměnách času*. Dizertační práce. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z:

<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/63379>

²⁶ FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*. Praha: Academia, 2013

²⁷ VEVEŘKOVÁ, Irena. *Kladno*. Praha: Paseka, 2008

²⁸ KUČYŇKA, Zdeněk. *Kladno*. Kladno: Sládečkovy vlastivědné muzeum v Kladně, 2012

práce *Žitý prostor ve vzpomínkách na reálný socialismus Kladno*²⁹ od Lucie Klicperové. Jak název napovídá představila pohled pamětníků na dané prostředí a jeho typické symboly.

Nejdůležitějším zdrojem pro mě byli samotní narátoři a jejich vzpomínky. Proto je značná část práce zastoupena v jejich analýze a zpracování. Pro správné vedení rozhovoru a zpracování materiálů orální historie mi byl nápomocný „průvodce“ orální historií *Třetí strana trojúhelníku*³⁰ Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho. Tu jsem využívala v podstatě při psaní celé práce. Jedná se o metodickou příručku od pořízení rozhovorů za stanovených etických pravidel, až po jejich interpretaci a analýzu. Jako poslední musím zmínit i publikace týkající se paměti. Mezi těmi nejdůležitějšími, které ovlivnily tuto práci, byla kniha řešící proměny rodinné paměti *Můj děda nebyl nácek*³¹ od Haralda Welzera a kniha *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění*³² Radmily Švaříčkové Slabákové a Ireny Sobotkové, která se jako jedna z mála u nás věnuje rodinné paměti. Z těch pohlížejících na paměť z teoretického hlediska jsem čerpala z publikace *Kolektivní paměť*³³ od Maurice Halbwachse.

Důležitým zdrojem byly i jiné druhy pramenů. Pro pochopení bytové politiky jsem čerpala z tehdy platných bytových zákonů. Ty měly řešit postupy při přidělování a přerozdělování bytového fondu. Dalším zdrojem byl dobový tisk jako například *Rudé právo*, *Deník Pravda*, *Obrana lidu* a *List Československé armády*. Vydání byla silně politicky ovlivněna, ale to nesnížilo jejich důležitost v přípravě této práce. Ve vydaných článcích jsem hledala nejen zmínky o stavbě věžových domů, ale také články z pozdějších let, které se domů týkaly. Veškeré zmínky, které jsem našla, byly součástí dobové propagandy. Z tohoto důvodu jsem s nimi pracovala jen okrajově a svoji významnou roli sehrály zejména v kapitole 3.1.6 *Delegace, propagace, oslavy*. Informace o architektuře a technické stránce stavebnictví v poválečném období v Československu jsem čerpala z dobových výtisků časopisu *Architektura ČSR*. V nich je možné dohledat zmínky o stavbě věžových domů v Rozdělově v době jejího vzniku. Mimo jiné do tohoto časopisu přispíval hlavní architekt Josef Havlíček. V tomto směru považuji za důležitou knihu *Návrhy a stavby*.³⁴ J. Havlíček v ní publikoval většinu svých prací s podrobnějším popisem. V závěru práce jsem díky ochotě narátorů přiložila i několik ilustračních fotografií, které mi poskytli. Ty zachycují, jak významné životní momenty jako byla svatba nebo rodinné oslavy, tak i každodenní události, kterými byly například procházky po okolí nebo hry na terasách.

1.2.2 Archivní prameny

Nebyly to pouze monografie, soubory a články, které mi byly nápomocny v lepší orientaci v tématu. Vzpomínky narátorů jsem doplnila i o dobové archiválie, které byly dostupné

²⁹ KLICPEROVÁ, Lucie. *Žitý prostor ve vzpomínkách na reálný socialismus Kladno*. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, 2016. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://otik.zcu.cz/handle/11025/24620>

³⁰ VANĚK, Miroslav a Pavel MŮCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015

³¹ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010

³² ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila a Irena SOBOTKOVÁ. *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018

³³ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON, 2010

³⁴ HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1964

ve Státním okresním archivu města Kladna. V něm jsem měla možnost nahlédnout, díky ochotě místních zaměstnanců, do neuspořádaných fondů dobové stavební dokumentace, záznamů žadatelů o byty, do některých zápisů z jednání Okresního národního výboru a do dobových kronik. Na první pohled je patrná jejich politická orientace, a proto jsem se s nimi snažila pracovat velmi obezřetně. Nicméně dle mého názoru patří mezi prameny, které mohou napomoci pochopit období, protože se v nich odráží dobový jazyk, snaha o neustálou oslavu komunistických a socialistických ideálů. Zejména v kronikách byl kladen důraz na postavu dělníka, hlavního pracovníka tehdejšího režimu. Příkladem cenzury může být zpětná revize záznamů kroniky z roku 1947, kdy pod fotografií arcibiskupa dr. Josefa Berana, který ve stejném roce navštívil Kladno a Rozdělovský kostel, bylo rukou připsána poznámka „Pryč!“³⁵

Kvůli nutné pseudoanonymizaci z důvodu časového omezení zveřejnění osobních údajů není možné v práci použít z tohoto zdroje jakékoliv údaje osobního rázu. Nicméně i přes toto omezení byl tento zdroj velmi podnětný a přínosný.

1.3 Orální historie jako výzkumná metoda

Svůj výzkum jsem, mimo zmíněné odborné literatury a archivních zdrojů, založila na sbírání vzpomínek pamětníků metodou orální historie. „*Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.*“³⁶ V práci jsem se rozhodla pamětníky nazývat narátory, jak je to běžné v orální historii. Původně jsem s každým narátorem plánovala osobní setkání a vzpomínkový rozhovor jsem měla nahrát při této schůzce. Bohužel poslední více než rok (2020-2021) je zcela odlišný, než kdokoliv z nás zažil. Celosvětová nákaza covid ovlivnila i orální historii. Dotkla se její základní podstaty, kterou je nahrávání v osobním kontaktu. Způsobu a průběhu nahrávání se budu věnovat v samostatné kapitole 1.3.3 *Realizace rozhovorů*.

1.3.1 Paměť

Tato práce je postavena na autentických (rodinných) vzpomínkách zpovídaných narátorů. Na jejich ochotě podělit se o svůj osobní příběh, vzpomínku. Jedná se o živou paměť, kdy se vzpomínky neustále mění a upravují vnějšími okolnostmi. Řada malých příběhů, které během rozhovorů zazní, může být pouze přenesenými a „vloženými“ vzpomínkami, které pamětník neprožil, ale pamatuje si je jen díky neustálému připomínání v rámci rodinné paměti. Zvláštní postavení mají vzpomínky na dětství: „(...) *vypovídají nikoliv o tom, jaké dětství konkrétního*

³⁵ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/2, neuspořádáno. Kronika 1947

³⁶ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, str. 14

člověka bylo, ale jak jej dotyčný člověk vnímá.“³⁷ To je z pohledu této práce zásadní a ovlivňuje to celkový výsledek.

Rodinná paměť je jeden druh kolektivní paměti, kdy ožívujeme spolu s dalšími členy skupiny (rodiny) události nahlížené právě optikou této skupiny, a to i v případě fyzické nepřítomnosti členů skupiny. Zde snad více než jinde platí, že se jedná o individuální paměť s unikátním viděním kolektivní paměti. Tvoříme-li spolu se svědky určité události jednu skupinu, uvažujeme stejně o různých souvislostech. Zůstáváme-li v kontaktu s touto skupinou, uchováme si schopnost ztotožňovat naši a jejich minulost. Máme totiž ve zvyku myslet a vzpomínat jako členové skupiny tvořené námi a svědky, protože nahlížíme na věci jejím pohledem a pracujeme s myšlenkami, které jsou společné jejím členům.³⁸ Důležité je, ale uvědomit si, jak M. Halbwachs uvádí, jeden stejný příběh vyprávěný více jednotlivci ve výsledku může vést ke: „(...) vzniku různých obrazů minulosti, z nichž ani jeden není skutečně pravdivý.“³⁹

Každý člověk má mnoho vzpomínek, ať už z útlého dětství, mládí nebo ty které posbíral během dalšího života a ty se dále proměňují. Příkladem výzkumu rodinné paměti je studie obsažená v knize *Můj děda nebyl nácek*.⁴⁰ Zde byla zkoumána řada rodin, v nichž proběhlo předávání vzpomínek na děsivé období druhé světové války. Ukázalo se, jak vzpomínky, ať už účelově či podvědomě, mohou v průběhu let měnit svou podobu. V průběhu let se realita upravovala k obrazu svému a bez ohledu na všeobecně známá fakta, rodinná paměť ji deformovala do přijatelné a snesitelné formy. Přitom prvotní proměnu faktu nemusí iniciovat původce vzpomínek, ale může přijít od příjemce, který si ji sám v sobě a pro sebe upraví dle vlastních hodnot a představ. Je to tedy tak, že naše vzpomínky jsou pojmenovány až s načerpanými znalostmi. Jistě, mnoho z nich může být implementováno do naší paměti i z okolí, aniž jsme to ve skutečnosti prožili. Každý jistě má několik vzpomínek na události, které se nemohly přihodit. Nemůžeme si je skutečně pamatovat, jelikož jsme se osobně neprožili. Okolí nám je ale připomíná, a tak dochází k nabalování fiktivních vzpomínek na ty realistické. Opakované příhody, které jsou nám předkládány, se postupně zapracují do mysli a my náhle máme dojem, že jsme je osobně prožili. Někdy se jedná o skutečnost, ale jak bylo prokázáno, může se tak dít i s fiktivními momenty.⁴¹ Paměť je tedy velmi ošidná a záhadná funkce mozku a je nutné s ní pracovat obezřetně a jistou dávkou nadhledu, porozumění a respektu.

Vzpomínky bývají zachovány ne popisné, ale spíše jako obrazy, pocity, mohou se pojit i s vůněmi a někdy i s chutí.⁴² To jsem si ověřila i u zpovídáných narátorů, kdy si někteří propojily vzpomínky s vůněmi charakteristickými pro určitá místa jako byla například

³⁷ ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila a Irena SOBOTKOVÁ. *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění*, Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, str. 94

³⁸ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*, Praha: SLON, 2010 str. 54

³⁹ Tamtéž, str. 62

⁴⁰ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Praha: Argo, 2010

⁴¹ Dobrodružství vědy a techniky. Falešné vzpomínky. Jak nás mozek klame.

<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1098111603-dobrodruzstvi-vedy-a-techniky/421235100121015-falesne-vzpominky-jak-nas-mozek-klame/>

⁴² HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*, str. 61

prádelna, vůně papírnictví nebo jen charakteristická vůně domu.⁴³ Důležitým aspektem také je, že i zapomenuté vzpomínky, zasunuté hluboko v mysli, může cokoliv připomenout a náhle se vynoří. Proto musí být tazatelé opatrní na to, jaké otázky pokládají a měli by se předem připravit i na překvapivé a mnohdy nepříjemné odpovědi. Týká se to zvláště citlivých zážitků, jako mohou být například věznění, perzekuce, ale i kontroverzní aktivity jako členství v KSČ, v ozbrojených složkách či pro tazatele zcela nevinné osobní dotazy apod. Narátor může ovlivnit, co v rozhovoru bude a co zamlčí. Určitá témata jsou pro něj tabu a uzavřené kapitoly. Je těžké se k těmto vzpomínkám dostat a je otázkou, zda mají být vůbec zveřejněny. Alessandro Portelli v metodologii k orální historii poznamenal, že „*paměť není pasivní skladiště vzpomínek, ale aktivní tvůrce názorů.*“⁴⁴ Důležité je nezapomínat, že názory jsou tvořeny v sociálním a politickém kontextu a paměť není solitér.⁴⁵

To je podstatné i pro samotného historika/badatele, který s rozhovory pracuje. Měl by si dát pozor nejen na relevanci přijatých informací, ale i na vlastní vzpomínky a zkušenosti, kterými by mohl ovlivnit pohled a zkoumání vzpomínek jiných. Je velmi pravděpodobné, že se časem, okolnostmi, životními zkušenostmi, okruhem blízkých osob, vzděláním mohou měnit.

1.3.2 Výběr narátorů

Po výběru tématu, vytipování literatury a pramenů, jsem musela vyřešit jak a kde oslovit narátory. Každá forma výzkumu, prováděná prostřednictvím orální historie, má svá specifika. Například *orální historie města* by měla zahrnovat životní osudy těch, kteří v živoucí paměti reprezentují místní populaci – např. rozhovory s obchodníky, manažery, zaměstnanci, zdravotníky, policisty, zemědělci, pracovníky ve službách, ženami v domácnosti – spíše než povrchní rozhovory o vývoji města od prvního osídlení. Podobně by se *orální historie závodu, podniku* měla zaměřit na přímé zkušenosti minulých a současných zaměstnanců, vedoucích pracovníků, dodavatelů, personalistů, administrativních pracovníků spíše, než aby očekávala, že titíž lidé budou schopni poskytnout přesnou chronologii vývoje podniku od jeho založení.⁴⁶ V případě mnou zvoleného tématu jsem se rozhodla vyhledat lidi, kteří prožili část svého života v dané oblasti.

Obyvatelé domů se během více než 60 let obměnili. Proto jsem v úvodu neměla stanovenou věkovou hranici ani období. Oslovila jsem nejprve kladenské *Muzeum věžáků*, které bylo otevřeno v březnu 2020. Jeho zakladatelé Alexander Němec a Roman Hájek se danému tématu věnují o mnoho let déle. Ti byli ochotni zveřejnit mou výzvu na facebookových stránkách muzea věžáků *Muzeum věžáků Kladno*.⁴⁷ Po jejím zveřejnění mě kontaktovali první dva narátoři. Přestože jsem očekávala větší zájem, další se neozvali. Dále jsem tedy řešila, kde hledat bývalé nájemníky, kteří žili v domech delší dobu. Zkusila jsem tedy oslovit místní domovy důchodců. Přes jejich ochotu se nepodařilo získat žádný další kontakt a tato cesta se ukázala jako slepá. Nakonec se jako nejspěšnější ukázal tip na místní internetové noviny

⁴³ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 a V. S., 8.1.2021, vedla Andrea Častorálová

⁴⁴ PORTELLI, Alessandro. *What Makes Oral History Different*, str. 69

⁴⁵ BLEE, Kathleen M. Evidence, Empathy, and Ethics: Lessons from Oral Histories of the Klan. *Journal of American History*. Oxford University Press. Vol. 80, No. 2 (Sep. 1993), str. 596-606

⁴⁶ VANĚK, Miroslav a Pavel MŮČKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, str. 110

⁴⁷ Muzeum věžáků, zdroj: <https://www.facebook.com/muzeumvezaku>

Kladenský deník.⁴⁸ Zde mi ochotně otiskli další výzvu, po jejímž zveřejnění se ozvala celá řada potenciálních narátorů. Vzhledem ke komplikacím, které se vázaly k omezení cestování a osobním kontaktům mezi lidmi, jsem se rozhodla pro nahrávání online cestou. To bylo bohužel schůdné jen pro část narátorů. I přes tyto problémy se mi nakonec podařilo nahrát 11 rozhovorů, z nichž deset bylo online formou a jeden osobně. Při hledání narátorů jsem také využila metodu *snowball*, kdy lidé, kteří se mi ozvali na výzvu, poskytli kontakt na další známé či příbuzné, kteří byli ochotni podělit se o své vzpomínky.

Prvotní nejasnost ohledně věku narátorů se vyřešila sama. Překvapivě se na zveřejněné výzvy ozvali převážně zájemci z první poválečné generace tzv. *baby boomers* nebo někdy také označované jako *šťastná generace*.⁴⁹ Jedná se o skupinu lidí, kteří se narodili v prvních poválečných letech. Rozmezí let narození této generace není striktně stanoveno, ale odpovídá přibližně 1946-1964.⁵⁰ Do této kategorie se dají zařadit i mnou zpovídání narátoři. Ti jsou narozeni shodně v rozmezí let 1947-1959 s jednou výjimkou, kdy je rok narození 1942.

Kdybych měla generaci definovat, jednalo by se bezesporu o osoby, které se narodily v době intenzivní politické polarizace. Tehdejší Československo bylo ovlivněno nejen skončenou 2. světovou válkou, ale také stále silněji rezonující válkou studenou. Domácí politika byla zaměřena ryze na sovětský model. Prosazoval se „*kult osobnosti, potlačovatelské projevy diktatury proletariátu, byrokraticko-centralistické řízení, bezprecedentní míra kontroly komunistického aparátu nad společností a jednotlivcem, úplná ztráta prostoru pro vyjádření svobodné vůle občana*.“⁵¹

Zpovídání narátoři se narodili v době silného omezení osobních svobod, politických procesů, úmrtí Stalina a Gottwalda. Roky dospívání prožili v období politického uvolnění, zrušení cenzury, prvních závanů svobody a okupace v roce 1968, která ale zastavila euforické roky. Následně prožívali normalizační opětovné konzervování společnosti, uzavření se ve svém nejbližším okolí, v průběhu produktivního věku poprvé okusili svobodu přicházející v roce 1989, spojenou s novými možnostmi s tím přicházejícími jako bylo cestování, podnikání nebo jen elementární možnost projevit svobodnou vůli či první náznaky možné nostalgie po minulosti.⁵² Zmíněné podmínky vyrůstání lze z jistého pohledu považovat za mimořádné. Samozřejmě, ale nelze upřít žádné z předchozích ani následujících generací jejich vlastní individuální životní podmínky. Jednoduše by se dalo říct, že každá doba má vlastní specifika.

V rozhovorech se tyto zkušenosti občas promítaly a narátoři je vnímali a vzpomínali na ně více či méně. Někdo byl dobou poznamenán velmi silně: „*(...) tatínek odmítl vstoupit do strany a maminčina rodina byla označena za kulackou rodinu, proto se museli z Kladna vystěhovat*.“⁵³ Jiní jen zmínili pocity strachu nebo obavy, které byly spojeny

⁴⁸ Kladenský deník, zdroj: <https://kladensky.denik.cz/>

⁴⁹ VAVROUŠKOVÁ, Nikola. *Srovnání životního stylu jednotlivých generací (Baby boomers, X, Y, Z)*. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. 2017, str. 20

⁵⁰ HEJNOVÁ, Vendula. *Vstup generace Z na trh práce*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. 2016, str. 17. Věkové rozpětí se může mírně lišit. Pro mou práci to, ale není důležité a všichni narátoři až na jednu výjimku splňují podmínky narození.

⁵¹ RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomica, 2010, str. 71

⁵² Rozhovor s B. M. L., 30.1.2021 a J. N., 29.1.2021 a M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

⁵³ Rozhovor s B. M. L., 30.1.2021, vedla Andrea Častorálová

s všudypřítomnou připomínkou stále hrozící války, kdy jako děti vnímaly nálady a postoje více, zvláště při neustálé propagandě a opakujících se filmech s válečnou tematikou: „(...) hrozba tý války byla velká (...) já jsem se strašně bála Němců.“⁵⁴ To se týkalo spíše oslovených žen. Naopak muži žádné obavy tohoto směru nezmínili. Ti válečnou hrozbu maximálně proměnili na hru, která se odehrávala na staveništi v okolí domů.⁵⁵ Ale i tyto vzpomínky byly spojeny i s jistou formou odlehčení, a byly spíše zesměšňovány jako například branná cvičení: „(...) chodili jsme na branný cvičení, kde jsme měli nějaký ty igelitáky a masky. Spíše jsme se tomu smáli a vůbec nás nějaká válka nezajímala.“⁵⁶

Většina z dotázaných se do domu s rodiči nastěhovala a žila tam až do dospělého věku. Svě první domovy opouštěli ve chvíli, kdy si založili vlastní rodiny a časově by se to dalo zařadit přibližně do období 1972-80. To byl nejčastější důvod odchodu z domu, jak u žen: „Vdávala jsem se v 19 a odstěhovala jsem se s manželem na Nouzov,“ tak u mužů: „(...) v roce 1972 jsem se oženil a od té doby jsem tam nebydlel.“⁵⁷ Osud věžáků ale sledovali i nadále, a to z několika prostých důvodů. Hlavním bylo většinou setrvání rodičů, kdy je narátoři pravidelně navštěvovali, později se tam přestěhovali jejich vlastní děti nebo jen z pohnutky zájmu o domy jejich mládí. Jak často uváděli: „Je to moje srdeční záležitost.“⁵⁸

Důležité je také zmínit, že všichni oslovení narátoři nabídli, až na pár výjimek, pozitivní pohled na sledované období a na život v domech. Na výzvy se neozval nikdo, kdo by měl negativní zkušenost s životem v domech a byl by ochoten se o ni podělit. Idealizovaný obraz, který z rozhovorů vyplynul je do jisté míry ovlivněn časovým obdobím, na které narátoři vzpomínali (vzpomínky na dětství a rodiče). Ty bezesporu překryly nepříjemné situace a zkušenosti, které jistě také existovaly. Dalším faktorem, který mohl tento fakt ovlivnit, mohla být ostýchavost, neochota nebo strach z hlubšího otevření se neznámé člověku (tazateli). Několik negativních vzpomínek, které se v rozhovorech objevily jsem pečlivě zhodnotila a buď jsem je zařadila k příslušnému tématu nebo jsem je vyhodnotila jako příliš osobní a dále jsem s nimi nepracovala.

1.3.3 Realizace rozhovorů

Z důvodu celosvětové pandemie covid byly podmínky psaní této práce ztížené a já byla nucena využít v orální historii ne zcela standardní postupy. Rozhovory jsem vesměs, až na jednu výjimku, nahrávala online formou. Ačkoliv rozhovory ztrácí jeden důležitý rozměr, kterým je nenahraditelný osobní kontakt narátora a tazatele, tak si troufám zhodnotit, že i nahrávání prostřednictvím online technologií mohou mít svůj přínos a v případě nutnosti mohou posloužit svému účelu. Bezesporu, ale záleží na propojení nejen technickém, ale především na tom lidském mezi narátorem a tazatelem. Posouzení rozdílů je na každém jednotlivci, a zvláště pak na zkušeném tazateli s dlouhodobou praxí. Každopádně se dá ale říct, že tato nepříjemná situace otevřela nové možnosti a možná urychlila i přenos rozhovorů do online světa.

⁵⁴ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

⁵⁵ Rozhovor s M. H., 15.1.2021 a J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

⁵⁶ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

⁵⁷ Rozhovor s M. S., 7.2.2021 a M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

⁵⁸ Rozhovor s M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

Problémy, vzniklé při osobním setkání, jako například vybité nahrávací zařízení, lze po letech praxe již předvídat a většina orálních historiků je poučena nezdary zkušenějších kolegů. Online forma je ale poměrně nová metoda sběru dat, proto se mohou vyskytnout nové překážky, které ještě nejsou zcela zmapovány nebo vyřešeny a mnohdy se může jednat o velkou výzvu nejen pro tazatele, ale i pro samotné narátory.

Z důvodu omezené možnosti osobního setkání jsem s narátory převážně řešila způsob pořizování nahrávky. Bylo nutné, aby obě strany mohly využívat stejný program. Proto jsme ve většině případů nahrávali přes volně dostupný *Skype* a v jednom případě přes aplikaci *Zoom*. Bohužel, s některými vytipovanými narátory se nakonec nepodařilo rozhovory uskutečnit, neboť neměli možnost online připojení. Toto považuji za velkou nevýhodu, která může následně limitovat okruh oslovených narátorů. Ale i přes toto omezení se nakonec podařilo nahrát již zmíněných 11 rozhovorů.

Po úspěšném spojení a prvotním seznámení probíhaly rozhovory vesměs bez větších problémů. V jednom případě se během online setkání připojení zhoršilo natolik, že jsme byli nuceni rozhovor přerušit a obnovit spojení. Ve dvou případech se na straně narátorů vybil počítač, ale i to se nám podařilo vyřešit a rozhovory byly úspěšně dokončeny. Kvalitu připojení proto považuji za velmi důležitý faktor, který ale nelze mnohdy předem ovlivnit a může mít významný vliv na výslednou podobu nahrávky. Výhodou naopak může být, že nahrané setkání se v aplikaci *Skype* nabízí ke stažení oběma stranám. Ve dvou případech jsem byla požádána o zaslání nahrávky, aby sami narátoři mohli rozhovor použít pro osobní potřebu.

Nejprve musím ocenit ochotu a zájem o dané téma. Někdy byla patrná počáteční nejistota nebo nervozita. To, ale zpravidla opadlo krátce po začátku nahrávání a všichni působili uvolněně a velmi mile. Při postupném nahrávání jsem si uvědomila, že pro některé byly vzpomínky na rodinu a čas s ní strávený to hlavní, proč se ozvali. Téma domů jim to připomnělo a díky němu mohli vzpomínat i na věci, na které si možná už dávno nevzpomněli. Někdy se objevovaly chvíle, které byly hodně osobní. Proto bych ráda všem poděkovala za jejich důvěru, když se rozhodli se mnou rozhovory nahrát. Velmi si toho vážím.

S každou narátorkou/narátorem jsem během jednoho sezení nahrála rozhovor, který splňoval atributy jak životopisného vyprávění, tak tematický rozhovor. V první části jsem nechala narátory volně mluvit a vzpomínat na život od dětství až do současnosti. Posléze jsem pokládala otázky předem připravené a rozdělené na dva základní okruhy – *osobní život* a *život v domě*. První okruh obsahoval dotazy, které měly doplnit informace z životopisného vyprávění. Cílem bylo vytvořit si ucelenější představu nejen o samotných narátorech, ale i o jejich rodičích, vzájemných vztazích, zvycích, způsobech trávení společného času atd. Druhý okruh byl zaměřen na život v domech a vzpomínky se k němu pojící. Narátoři v životopisném vyprávění často směřovali své vyprávění k tomuto tématu. Přesto jsem se doptávala na využívání společných prostor, vzájemné vztahy v domech, společenské akce, zaběhlé každodenní fungování v domech, ale i zhodnocení vývoje staveb po odchodu narátorů. Rozhovory byly vedeny stejným způsobem, a proto bylo možné vytvořit tematickou a obsahovou analýzu a tím sestavit obraz každodenního života ve věžácích. Citované pasáže

jsou ve většině případů upraveny, aby gramaticky a stylisticky lépe odpovídaly kontextu, ale smysl zůstal zachován.

V průměru jsem s ženami vedla delší rozhovory než s muži. Průměrný čas všech nahrávek byl přibližně 1 h a 47 min a průměrná délka rozhovoru s ženami bezmála 2 h (nejkratší 1 h 06 min a nejdelší 2 h 44 min). U mužů byl průměr 1 h 25 min (nejdelší 1 h 43 min a nejkratší 1 h 19 min). Informované souhlasy jsme všechny, až na jeden, kde proběhl osobní kontakt, řešili zasláním přes e-mail.

1.3.4 Etika v rozhovorech

Sbírání rozhovorů metodou orální historie má stanovená etická pravidla, kterými by se měl každý tazatel řídit. I já jsem dle nich postupovala. Všichni narátoři byli informováni, že rozhovory byly pořizeny za účelem přípravy této diplomové práce. Na závěr (online) setkání jsme se domluvili na formě zaslání informovaného souhlasu a jeho následném podepsání ze strany narátora. Nikdo z oslovených neuvedl žádné zvláštní požadavky. O anonymizaci jsme se domluvili již v úvodu setkání, s čímž všichni souhlasili. Proto jsou v textu případné citace odkazovány pouze iniciály jména a příjmení.

Po skončení nahrávání dva narátoři požádali o zaslání kopie nahrávky pro osobní účely. Domluvili jsme se na online zaslání přes portál uschovna.cz. Jedna z narátorek mě požádala o zaslání konečné práce, a to ze zájmu o téma. Jiné požadavky nebo přání během rozhovorů nepadly.

1.3.5 Vlastní pozicionalita

Jako člověk, který vyrostl v klasickém paneláku v jednom z pražských sídlišť, mám blízko k pochopení života v podobném typu bydlení, což v přístupu k samotnému tématu považuji za velkou výhodu. Přináší to s sebou ale i značné riziko jistého ovlivnění vlastní subjektivitou. Ovšem, ta je v podobném typu práce zcela běžná a není možné se jí vyhnout. Sama jsem byla v pozici jak tazatele, tak badatele, a proto i přes snahu zachovat si, pokud možno co největší objektivitu, tak se mi to ne vždy podařilo. Svě vlastní úvahy jsem otevřeně zpracovala v kapitole 2.1 *Město, sídliště, dům*. V té jsem kromě odborné literatury čerpala i z osobních zkušeností. Ačkoliv mé osobní vzpomínky a vzpomínky narátorů odděluje téměř 30 let, dokázaly se navzájem prolínat.

Rozhovory na mě působily velmi příjemným dojmem. Ve vzpomínkách narátorů na vlastní rodiny, dětství a rodiče se občas objevily i silně emočně zabarvené momenty. Někdy se stávalo, že se mi části z rozhovorů promítaly v paměti i několik dní po našem setkání. Osobně mi to pomáhalo v ukotvení tématu, inspirovalo mě to v úpravách tématu a zároveň to bylo i velkou pracovní motivací.

1.3.6 Analýza textu

*„Analýza (a interpretace) patří mezi základní postupy a nezbytné nástroje pro historickou, ale také vědeckou práci obecně.“*⁵⁹ Nejinak tomu bylo v případě této diplomové práce. Zaměřila jsem se především na obsahovou analýzu. Její postup je popsán v Třetí straně trojúhelníku:

⁵⁹ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, str. 182

„(...) snažíme se podchytit významné úseky rozhovoru pomocí tzv. kondenzace, kdy vydělujeme přínosná sdělení eliminací „odboček“ a opakování. Pak následuje tzv. indexace přepisu, tj. vytvoření seznamu jednotlivých prvků rozhovoru, jež jsou v přímé souvislosti se zkoumanými cíli projektu.“⁶⁰

Stejně jsem postupovala po ukončení všech nahrávek. Jednotlivé přeepsané rozhovory jsem opětovně několikrát pročetla. Stanovila jsem společná témata, která se v rozhovorech opakovala a zároveň jsem je považovala za stěžejní. Přesnější představa o obsahu práce se rýsovala již během prvních setkání. Reálně jsem ji ale ukotvila až po analýze všech nahraných rozhovorů. Následně jsem vytyčila výchozí body, které jsem doplnila o informace ze zpracované literatury.⁶¹ Jejich významnost jsem posuzovala podle důrazu, který kladli sami narátoři na zmiňovaná témata a zároveň jsem je sama považovala za důležitá. Jak se dalo předpokládat, v rozhovorech se objevovaly vzpomínky a vzpomínkové okruhy, které vyvolávaly hlubší emoce, a to ať pozitivní či negativní. Překvapivým zjištěním ale bylo, že řada témat, která jsem v počátku považovala za důležitá či významná a předpokládala, že se jim narátoři budou věnovat, ponechali tak říkajíc bez povšimnutí. Jako příklad vzpomínek silně emočně zabarvených mohu uvést čas strávený v prádelnách, terasách či připomínky osoby domovníka. Naopak téma podzemních krytů nebo pozice domů v politické propagandě zůstala téměř bez povšimnutí a většinou byla narátory rychle opuštěna. Zpracovaný text je z velké části výsledkem obsahové analýzy spolu s dílčími interpretacemi.

⁶⁰ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, str. 192

⁶¹ Přestože existují postupy, jak postupovat, tak práce s rozbořením textu byla spíše intuitivní.

2 Historicko-kontextuální část

2.1 Město, sídliště, dům

Důležitým faktorem ovlivňujícím vzpomínky narátorů je prostředí, kde jejich vzpomínky vznikly. Příběh oslovených narátorů se odehrává na sídlišti ve středně velkém městě. To funguje jako živý organismus, který se neustále vyvíjí. Nejedná se o pouhou statickou strukturu, kde jsou ulice, budovy, parky, ale fungování utváří především lidé v něm žijící. Je to označení jistého typu společenství, vzniká v něm specifická síť sociálních vazeb.⁶² Jak se v průběhu staletí proměňuje samotná společnost, tak se mění i struktura a velikost jednotlivých měst. Podle J. Musila má jeden ze zásadních vlivů na růst menších měst jejich geografická poloha: „(...) *poloha města v sídelní síti jeho vývoj ovlivňuje.*“⁶³ Blízkost velkých měst působí na růst i okolních městeček a vesnic. Ty se mnohdy spojují a rozrůstají. Obecně největší nárůst obyvatel byl sledován v letech 1890-1900 a naopak nejnižší hodnoty byly zaznamenány mezi roky 1961-1970. V následujících letech až do přelomu 80. a 90. let 20. století byl opět zaznamenán přírůstek obyvatel. V tomto případě svoji nezanedbatelnou roli sehrál sociální program na podporu rodičovství, který výrazně ovlivnil porodnost.⁶⁴

Obecně lze zhodnotit socialismus jako období velmi pomalého růstu velkých měst, a naopak výrazného růstu středně velkých lokací, a to zejména ve skupině 50 tis – 100 tis. obyvatel. Tento jev lze nepochybně připsat důsledkům politiky rozmístování průmyslu a do značné míry také stagnaci sektoru služeb v socialistické ekonomice.⁶⁵ Vznikl jakýsi hybridní typ osídlení, který bychom mohli nazvat industrializovaným či deagrarizovaným venkovem. Jednalo se o rozptýlené průmyslové osídlení, průmyslové závody i v poměrně malých českých městech.⁶⁶ Konkrétní rozdíl bylo možno najít i mezi jednotlivými regiony. Dobrým příkladem je v tomto případě právě Kladno. To má výhodnou polohu vzhledem k nedalekému hlavnímu městu Praze a v době svého největšího průmyslového rozvoje i „pohltilo“ okolní vesnice (Rozdělov, Kročehlavy atd.) a tím se stalo významným okresním a posléze krajským městem. Podle J. Musila to bylo způsobeno několika faktory. Především záměrným soustředěním se na rozvoj východní části republiky, poválečným odsunem z Čech a z Moravy a v neposlední řadě vznikem nových průmyslových zón ve východních oblastech. Z těchto důvodů se posunulo hospodářské i demografické těžiště na východ republiky.⁶⁷ Na místa, která se vysídlením stala opuštěná, byli posíláni mladí absolventi či politicky nepohodlné osoby. Stát se snažil dosídlením zabránit vyliďnění okrajových oblastí.

Ale zpátky k bydlení ve městech. Existuje řada názorů na kvalitu života ve velkých či středních městech. Diskuse na toto téma mnohdy vyvolávají v lidech rozporuplné pocity. Zastánci bydlení v klidných lokalitách nebo na venkově nemohou rozumět či pochopit nadšení lidí, kteří naopak mají rádi šum a život velkých měst. Ale bezesporu život ve velkoměstech má své výhody, ale i značné nevýhody. Proto je jedním z trendů se v mladém

⁶² VACKOVÁ, Barbora. Cizinec v Ideální společnosti in *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. Červený Kostelec, Brno: Nakladatelství Pavel Mervart, Masarykova univerzita, 2009, str. 13

⁶³ HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*, str. 251

⁶⁴ Tamtéž, str. 251

⁶⁵ Tamtéž, str. 239

⁶⁶ Tamtéž, str. 242

⁶⁷ Tamtéž, str. 250

věku stěhovat do města za práci, a později naopak z města zase „utíkat“ do klidnějších částí. Samozřejmě tyto změny jsou spojeny s možnostmi a zájmy každého jednotlivce. Proč je tedy život ve městech a na sídlišťích mnohdy považován za něco nepřijemného, neosobního, bez kulturního zázemí a silnější duchovní hodnoty. Z čeho tato pachut' pochází?

Sociolog G. Simmel hodnotil města jako místa, kde jsou zastoupeny mnohé stimuly uspokojující celou škálu potřeb, ale na druhou stranu je potlačena individualita jedince. Ten si proto musí „chránit“ vnitřní prostor a budovat vztahy, které jsou podobné menším společenstvím. Přesto se lidé mohou stát lhostejnějšími ke svému okolí i životu, což podle Simmela nevychází z nich samých, ale z jistého otupění vlivem neustálých okolních proměn.⁶⁸ To je typické také pro sídlištní kulturu. Lidé se zde mohou cítit odcizení. Ačkoliv v poměrně malém prostoru žije více lidí, nenavazují společenské vazby. Chybí bližší kontakt a nevznikají hlubší vztahy.

Čím je město větší, tím je větší rozsah „anonymních“ částí. Někomu to vyhovuje, jiný se z nedostatku kontaktu může cítit frustrován a opuštěn. Svoji roli sehrává i častá fluktuace. Nezřídka se lidé v daných lokalitách stěhují, takže není ani čas a prostor k navazování kontaktů. Ty vznikly spíše ve starších zástavbách, kde bydlí „starousedlíci“, kteří dali sídlišti život. Jsou tedy sídliště životem jedné – potažmo dvou generací? Může prvotní symbióza fungovat i pro další generace? Je výměna nájemníků znamením, že se pospolitost bude rozpadat? Dle mého názoru, stejné výchozí podmínky nově příchozích mohou jednotlivce sblížovat. Mladí rodiče spolu sdílejí pozitivní i negativní zkušenosti s životem a později se následující generace rozprchne a starousedlíci jsou vyměněni novými obyvateli. Ti již nemají prvotní vazby, neznají se a jsou tak trochu cizinci. Mohou vytvořit komunitu „těch nových“. V tu chvíli chybí ta původní pospolitost. Starousedlíci mnohdy nechtějí měnit zaběhlé pořádky, nově příchozí si přinášejí své původní zvyky a mají své vlastní potřeby. Mohou vznikat střety z nepochopení. Víc lidí znamená víc rozličných názorů. V nových výstavbách tato uskupení teprve vznikají mezi lidmi, kteří se rozhodli tzv. „usadit“ a zavést vlastní pravidla fungování.

Naproti tomu život na vesnici může přinášet opačný problém. Lidé se důvěrně znají a jsou si mnohdy tak blízcí, že si tzv. vidí do talíře. Denně se setkává stejná skupina obyvatel. Pro někoho to může znamenat ztrátu soukromí, pro druhého to může být naopak získání potřebného sociálního kontaktu. Navázané hlubší sociální vazby mohou zajistit silnější pocit sounáležitosti a bezpečí. Toto v životě ve městech chybí. Ale i tam vznikají malé „komunity“. Ať už jsou to bližší lidé z práce, zájmových spolků, nebo právě sousedé z domů nebo z menších čtvrtí.

Ať už je to život na vesnici nebo ve městě, obojí přináší i každodenní kontakt s jinými lidmi a následné vytváření si jistého druhu komunitních vazeb. To, byť povrchní, jsou vztahy, které ale mohou vyvolávat jisté formy blízkosti. Jak uvedl E. Berne, tak lidé mají rádi symbolická pohlazení: „*nemá-li jejich mícha vyschnout.*“⁶⁹ Pohlazení v tomto smyslu není myšleno jako fyzický kontakt, ale jako základní jednotka společenské akce. Tou mohou být i drobnosti jako

⁶⁸ SIMMEL, Georg, *The Metropolis and Mental Life*, str. 12-17

⁶⁹ BERNE, Eric. *Jak si lidé hrají*. Liberec: Dialog, 1992, str. 17

například pozdrav cizího člověka, kterého sice denně potkáváme, ale osobně jsme se nikdy blíže neseznámili.⁷⁰

V českém prostředí jsou zejména typickým příkladem městského kolektivního bydlení právě *sídlště*. Ta jsou mnohdy vnímána jako přežitek komunistické doby. Jedná se především o panelovou výstavbu. Přesto ale vznikají nová, moderní, která se designem a výbavou liší od těch stavěných v minulém století. Tehdejší výstavba (zejména ta v 70. a 80. letech) je považována za architektonický omyl zcela ignorující lidské měřítko či dokonce za důsledek technokratického totalitarismu.⁷¹ V západní Evropě existuje celá řada odstrašujících případů, kdy se sídlištní výstavba stala především znakem sociálního úpadku, který vede k devastaci a ghettoizaci. Mnoho příkladů lze nalézt v Itálii, ve Francii, ale i v Čechách.⁷²

Výše uvedenou úvahu podporují i závěry J. Musila, kdy uvádí několik faktorů, které ovlivňují spokojený život na sídlištních. Těmi jsou zejména:

- a) *Délka pobytu*. Čím déle lidé žijí na jednom místě, tím více se u nich vyvíjejí a prohlubují sociální a psychické vazby k různým složkám místního prostředí, dochází ke stále větší adaptaci a stabilizaci a k posílení kladného postoje k tomuto prostředí.
- b) *Věková skladba*. Starší lidé jsou místně stabilizovanější a mají ke svému bydlištní pozitivnější vztah než lidé mladší.
- c) *Místní původ*. Lidé, kteří žijí v určitém místě od narození, mají k tomuto místu obvykle mnohem kladnější a citově podbarvený vztah než lidé přistěhovalí odjinud.
- d) *Odlišná náročnost*. Citlivost na různé nedostatky závisí na úrovni osobních nároků.⁷³

Z pohledu reality minulé i současné České republiky, resp. Československa, se stále jedná o nejčastější formu bydlení. Původně plánované panelové domy měly mít životnost 50 let.⁷⁴ V posledních dvaceti letech se ale ukázalo, že není možné tuto výstavbu plně nahradit, a proto prošly modernizací, revitalizací, rekonstrukcí a počítá se s nimi do dalších let. Ačkoliv jsou považovány za to „horší bydlení“, jsou stále žádané. Je to způsobeno nejen nedostatkem bydlení, které není problémem jen posledních dekád, ale je to problém trvající celé generace a jen otázkou může být, zda bude poptávka absolutně převyšující nabídku někdy uspokojena. Svoji nezanedbatelnou roli hraje také finanční dostupnost (což se v současné době mění), která se zdá generaci od generace vzdálenější, či stěhování se za práci.

Problematika sídlišť se u nás ale objevovala i v menších městech či městysech. Panelová výstavba nebyla doménou jen lokalit s větší koncentrací obyvatel. Její stopy lze zaznamenat i ve větších vesnicích. Do místní lokality byl necitlivě vložen alespoň jeden, dva větší bytové domy. Sídlištní kultura je u nás proto hluboce zakořeněna a troufám si říct, že není jen dominantou velkoměst, kdy nutnost řešit bytovou otázku hromadnou výstavbou byla nejjednodušší a nejpřijatelnější forma, ale také jakýsi prvek, kterým se řešilo bydlení na celém území. Kvalita a estetičnost této výstavby by byla na samostatnou práci. Již v 50. letech byla

⁷⁰ BERNE, Eric. *Jak si lidé hrají*, str. 17-18

⁷¹ ŠPAČEK, Ondřej. *Česká panelová sídliště: faktory stability a budoucího vývoje*, str. 981

⁷² Tamtéž, str. 966-967

⁷³ MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985, str. 272-273

⁷⁴ Životnost panelových domů je vyšší, než se čekalo. Zdroj: https://www.irohlas.cz/zpravy-domov/zivotnost-panelovych-domu-je-vyssi-nez-se-cekalo_201007011126_jpiroch

výstavba, bez hlubšího poznání a pochopení prostředí, kritizována jako vznikající: „*nestvůrné činžáky v susedství půvabné vesnice*.“⁷⁵

Sídlště byla někdy označována pro svou monofunkčnost jako „noclehárny“ a to zejména v 80. letech 20. století, ale ani dříve na ně nebylo pohlíženo pozitivně.⁷⁶ Jejich negativní vnímání se nezměnilo ani po roce 1989. Dokonce výrok Václava Havla z 90. let o tom, že se jedná o *králíkárnny*, určené k likvidaci, mohl zavdat příčinu k další dehonestaci.⁷⁷ Ale bylo tomu opravdu tak? Jak již bylo uvedeno výše, život na daném sídlišti může tvořit jakousi sociální bublinu. Lidé se znají jen v užším kruhu. To se týká jednoho maximálně dvou domů. Záleží i na velikosti staveb. Čím víc pater, tím víc rodin a susedů. Obyvatelé jednoho domu mnohdy znají jen jména na zvoncích nebo susedy, kteří bydlí na stejném patře nebo v podlažích pod nimi. To je zapříčiněno jednoduchým důvodem. Málokdy vystoupáte v domě do vyšších pater, než sami bydlíte. Obyvatelé okolních domů se znají už spíše sporadicky, a to většinou jen díky nějakému dalšímu spojení. Například mladé rodiny se potkávají na dětských hřištích, v nedalekých restauracích nebo na nově zakládaných susedských setkáních. Ty získaly na oblibě především v posledních letech a dají se spíše připisovat nově objevujícímu se životnímu stylu.

Jedním z typických rysů sídlišť je věková struktura. Nová sídlišť byla zpravidla stavěna pro průměrné rodiny a následně využívána v prvních fázích tzv. rodinného cyklu.⁷⁸ Tak tomu bylo po celou dobu jejich výstavby. Cílem bylo a je především uspokojit potřeby mladých rodin. V polovině minulého století se věková struktura obyvatel nových obytných souborů zpravidla pohybovala mezi 20-35 lety, věk dětí pak nepřesáhl 15 let, což většinou vedlo k jednostranné skladbě obyvatelstva nových obytných souborů.⁷⁹ Dnes jsou obyvateli nových domů také převážně mladí, ale věková hranice je vyšší, neboť stoupá i věk pořízení vlastního bydlení nebo založení rodiny.

Samozřejmě neexistuje univerzální popis sídlišť. Každé je trochu jiné a má svá specifika. Pro jednoho to může být místo, kde si nedokáže představit strávit více než jednu noc. Byty jsou malé, slyšíte každý zvuk, ať už je to projíždějící výtah, nebo protékající voda, vnitřek domu je omšelý, vnější fasáda opadáva nebo je nová po rekonstrukci, ale ne vždy vydařená. Všechny domy mu mohou připadat podobné a nudné. Pro druhého, většinou člověka, který tam vyrostl, to ale může být místo, které ztratilo svou anonymitu a spatřuje v něm určité kouzlo. Jsou to jeho připomínky na prožité dětství, které se vážou k daným momentům. Jednotlivá zákoutí mohou skrývat vzpomínky na časy, kdy objevoval svět dětskýma očima. Kdy spodní okna do sklepů působila magicky, protože přes zamlžené sklo se snažil rozluštit, co se tam skrývá. Nebo obyčejné staré klepadlo na koberce se proměnilo v prolézačku, která byt' z dnešního pohledu působí nebezpečně, tehdy fungovala jako skvělý prostředek, jak poměřit vlastní síly se silami svých vrstevníků. Běžnou domovní šed' dospělí obyvatelé, natož ti dětští, nevnímají. Vnímají svět vlastní optikou. Bývají zaměřeni jen na ten svůj dům, maximálně ještě na ty nejbližší okolní nebo ty, ve kterých žijí jejich přátele, a do kterých se také dostanou.

⁷⁵ Deset let naší architektury. *Architektura ČSR*, 1955, roč. XIV, č. 5, str. 172

⁷⁶ MUSIL, Jiří. *Lidé a sídlišť*, str. 20

⁷⁷ ŠPAČEK, Ondřej. *Česká panelová sídlišť: faktory stability a budoucího vývoje*, str. 980

⁷⁸ MUSIL, Jiří. *Lidé a sídlišť*, str. 20

⁷⁹ Tamtéž, str. 20

2.2 Dvouletý hospodářský plán

Proč se ale přistoupilo k sídlištní výstavbě? Po válce měl cestě obnovy napomoci vypracovaný *dvouletý hospodářský plán*. Ten byl zapracován do sbírky zákonů č. 192/1946 a měl letech 1947-1948 podpořit restart a rekonstrukci hospodářství. Byl kladen důraz na posílení průmyslu, zemědělství, obnovu dopravní infrastruktury a mimo jiné i zvýšení výstavby bytů a dalších staveb.⁸⁰ „*Vedoucí myšlenkou našeho dvouletého hospodářského plánu jest hospodářská rekonstrukce, kterou mají býti v první řadě odstraněny škody způsobené válkou tak, aby naše hospodářství bylo obecně uvedeno do stavu z roku 1937.*“⁸¹

Podle tohoto plánu mělo být vystavěno a obnoveno 125000⁸² bytových jednotek na celém území ČSR.⁸³ Cílem, ale měla být „*výstavba zdravějšího a lepšího životního prostředí pracujícího člověka.*“⁸⁴ Na celkovou obnovu byla stanovena částka 69,88 mld. Kčs a na bytovou výstavbu z toho bylo vyčleněno 14 mld. Kčs.⁸⁵ Ve zprávě, která se zabývala plněním plánu bylo uvedeno, že z celkové obnovy a nové výstavby v letech 1946-1947 byl celkový plánovaný počet snížen ze 125000 na 54000 nově vystavěných a 38857 rekonstruovaných. Tím byla snížena i původní kvóta ze 14 mld. na 12055 mil Kčs.⁸⁶ Podle důvodové zprávy, oproti zákonu, měl být kladen hlavní důraz na obnovu a rekonstrukci zničených a poškozených bytů místo na novou výstavbu. Ta měla být prováděna na základě skutečné potřeby a zároveň se měla týkat i tzv. svobodáren, které byly rovněž počítány mezi bytové jednotky.⁸⁷ Ty byly mimo rekonstrukce zajištěny i v nájemních i rodinných domech. Mimo zajištění kvalitního bydlení pro občany byl kladen důraz i na podporu zakládání rodin a porodnosti.⁸⁸ Tomu měl napomoci zákon č. 56/1948 o poskytování zápujček novomanželům a zákon o hospodaření s byty č. 138/1948 Sb.⁸⁹ Splněním plánu a řešením bytové krize se zabývali i tehdejší architekti. Jejich cílem bylo vypracování projektů, které by napomohly odstranit bytovou nouzi. V plánu výstavby nechyběl ani projekt s rozložením ideálního bytu pro rodinu se dvěma až čtyřmi dětmi: velký obývací pokoj, malá pracovní kuchyně, dvě ložnice a úplné příslušenství.⁹⁰

Základem poválečné výstavby byly „dvouletkové domy“. Domky vznikly z návrhu skupiny vedené Jiřím Štursou. Podle vyjádření architekta Karla Storcha v časopise *Architektura ČSR*: „*Poválečná bytová výstavba na celém světě je postavena před podobné úkoly, jejichž podobnost není náhodná, nýbrž plyne z podobných potřeb.*“⁹¹ Protože dlouhodobá bytová nouze nebyla pouze problémem Československé vlády, domácí architekti se mnohdy inspirovali od svých zahraničních kolegů. Nejinak tomu bylo i v případě J. Havlíčka a jeho

⁸⁰ Zákon č. 192/1946 Sb. o dvouletém hospodářském plánu

⁸¹ První československý plán. Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu, str. 128

⁸² V původním znění je 12500, ale předpokládám, že je to překlep a mělo se jednat o 125000, neboť dále se hovoří o celkovém počtu 125000.

⁸³ První československý plán. Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu, str. 53

⁸⁴ PILÁT, Karel. Výstavba vzorných sídlišť a jejich poslání. *Architektura ČSR*, 1948, roč. VII, č. 6-7, str. 205

⁸⁵ První československý plán. Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu, str. 129

⁸⁶ Průběh plnění dvouletého hospodářského plánu 1947-1948. Závěr. Zpráva vlády N. shromáždění o plnění dvouletého plánu. Praha: St. Uř. Pl., 1949, str. 253

⁸⁷ První československý plán. *Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu*, str. 131

⁸⁸ Předpokládalo se, že bude rodina se dvěma až čtyřmi dětmi

⁸⁹ Průběh plnění dvouletého hospodářského plánu 1947-1948. Závěr, str. 221

⁹⁰ První československý plán. Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu, str. 53-54

⁹¹ STORCH, Karel. Mezinárodní shoda v bytovém standartu. *Architektura ČSR*, 1947, roč. VI, č. 5, str. 140-141

inspirací pracemi francouzského architekta A. Perreta.⁹² Plány architektů byly zajímavé, ale pro nastávající období nevýhodné. Stát začal k výstavbě přistupovat méně individualisticky. Nový přístup byl založen na přesvědčení, že architektura je ze základu společenský a ekonomický podnik, a nikoli tvůrčí akt. Do financování byl zapojen nejen stát, ale také znárodněné podniky. Bytová nouze byla řešena standardizací a „typizací“.⁹³ A to vše pod heslem „*Socialismus to je zdravé, hezké a dokonalé bydlení pro všechny*“.⁹⁴

Po roce 1948 se politická orientace na Sovětský svaz začala zákonitě projevovat i mezi architekty a ovlivnila i zveřejňované vize. Oldřich Starý shrnul několik cílů v časopise *Architektura ČSR*, kde kladl důraz na zajištění bydlení sociálními třídami a vrstvami s nízkými příjmy, nižší kvalifikací a celkově občanům s nepříznivým sociálním postavením. Zároveň by společnost a její veřejné instituce měly zajistit stejný přístup k bydlení pro všechny a nemělo by se na něj pohlížet pouze z úzce ekonomického pojetí.⁹⁵ Architektura se měla vydávat směrem, který udával Sovětský svaz: „*Složitá a bohatá cesta Sovětského svazu dává nám poučení i o naší cestě: co následovat a čeho se vystríhat. Abychom zachovali základní požadavek socialistického realismu – souvislost s národní tradicí, nesmíme napodobovat, ale chápat.*“⁹⁶ To mimo jiné znamenalo nejen změnu podoby architektury a ústup od funkcionalistického pojetí, které do té doby bylo dominantní a přechod k socialistickému realismu⁹⁷, ale také ústup od individuálních stavebních projektů, a přechod k hromadné výstavbě. Řešení bylo nalezeno ve výstavbě sídlišť s vícepodlažními domy, neboť se jednalo o nejrychlejší východisko z bytové krize. Základní urbanistický zřetel vyžadoval nezapomínat na okolní zázemí, nechyběla spojitost s budováním infrastruktury, zajištěním zásobování, ale například i s dětskými jeslemi, mateřskými školami a školami I. stupně. Celkově se kladl důraz na zapojování žen-matek do pracovního procesu.⁹⁸

Výstavba postupovala poměrně rychle, ekonomicky splňovala plán a nabízela bydlení pro velké množství obyvatel. První domy vznikly mimo jiné z finančních výtěžků poskytnutých z hospodářské pomoci organizace UNRRA. Ty měly zabezpečit finančně výstavbu dvou nebo tří sídlišť, ve kterých by se mohly prakticky vyzkoušet a vypracovat příklady pro další výstavbu po celé republice. Finančně byly zapojeny i mimo ústředních orgánů ministerstvo sociální péče a financí, místní orgány lidové správy a dále místní průmysl, národní podniky a stavební a projekční kanceláře.

Pro vzorovou výstavbu byla vybrána tři města, kde byla nejhorší bytová situace (Most, Kladno a Ostrava). Jednalo se o města se silnou dělnickou základnou. Tedy místa s ideálním

⁹² Přímou inspirací byl nerealizovaný projekt Auguste Perreta. Zdroj: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/primou-inspiraci-byl-nerealizovany-projekt-auguste-perreta-pro-pariz-rika-8336586>

⁹³ ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*, str. 81

⁹⁴ Města, byty, lidé, bydlení. <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1063990460-mesta-byty-lide-bydleni/26053113854/>

⁹⁵ STARÝ, Oldřich. O socialistickou architekturu. *Architektura ČSR*, 1950, roč. IX, č. 1-2, str. 1

⁹⁶ Tamtéž, str. 1

⁹⁷ Socialistický realismus byl architektonický směr, který u nás sílil po roce 1947. Inspirace přicházela ze Sovětského svazu. Neměl dlouhého trvání, ale přesto se v jeho stylu postavila řada významných československých staveb. Jeho konec se dá datovat přibližně do roku 1955. Josefu Havlíčkovi je připisováno autorství zkratky *sorela*, která se skládá z počátečních slabik slov socialistický realismus, doplněný o první slabiku příjemní tehdy významného teoretika Z. Lakomého. (zdroj: SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Sorela: Česká architektura 50. let: Kat. výstavy: Národní galerie v Praze. Sbírka architektury: Palác Kinských: 14. dubna - 22. května 1994*. Praha: Národní galerie, 1994, str. 8-11)

⁹⁸ ŠTURSA, Jiří. Sociálně organizační předpoklady pro plánování vzorného sídliště v Ostravě a Mostě. *Architektura ČSR*, 1948, roč. VII, č. 6-7, str. 208

prostorem pro ukázkou fungování socialistické sounáležitosti. Každé z vybraných sídlišť ale bylo vyplánováno za jiných předpokladů.⁹⁹ Byly ustanoveny již zmíněné spolky pro výstavbu, které na projekty dohlížely. Oslovení architekti spolu s plánovacími komisemi upravovali návrhy dle aktuálních požadavků. To se týkalo i rozdělovských věžáků. Původní projekt tvořilo pásmo pěti desetipodlažních domů.¹⁰⁰

Odpověď na otázky, proč se přistupovalo k výstavbě sídlišť a zda se tomu dalo zamezit je tedy jednoduchá. Vzhledem k dobovým trendům, kdy výstavba sídlišť nebyla pouze československým specifíkem, a omezeným pracovním i finančním prostředkům, se stala nejpříjemnější cestou. Svoji roli sehrála i politická situace a vliv Moskvy. Ta s výstavbou tzv. koldomů experimentovala již na počátku 20. století, ale její vliv se na přelomu 50. a 60. let projevil především v architektonických návrzích. Jak čas ukázal, tak ne vždy se jednalo o úspěšné projekty. Díky plánovité městské výstavbě nejen u nás, ale po celé Evropě, vznikly celé generace sídlišť tvořené bloky věžových domů, které si ovšem většinou nezískaly srdce svých obyvatel, často podléhaly rychlému chátrání a předčasným demolicím.¹⁰¹

2.3 Bydlení podle paragrafů

Než přiblížím, za jakých podmínek se nájemníci stěhovali do rozdělovských věžových domů, nejprve stručně nastíním, jak mohl zájemce získat byt a jaká byla praxe až do roku 1989. V tehdejší Československu existovalo jen velmi málo bytů v osobním vlastnictví. Domy s více bytovými jednotkami byly ve státním, později i v družstevním nebo podnikovém vlastnictví a jejich uživatelé byli nájemníci. Výjimka platila pouze pro rodinné domy a vily. Ale i tam byl možný zásah státu, v podobě označení nadměrných metrů k bydlení na osobu, a to mnohdy znamenalo nastěhování „povinného“ nájemníka.¹⁰²

V červnu roku 1966 byl vydán zákon 52/1966 Sb. o osobním vlastnictví k bytům, který umožňoval alespoň teoretickou možnost získat byt do osobního vlastnictví.¹⁰³ Jak to již bylo v socialistickém Československu běžné, tehdejší poptávka výrazně převyšovala nabídku a k takovým volným bytům byl minimální přístup. Ale v teoretické rovině mohl případný zájemce nabýt vlastnictví bytu v domě, který byl ve správě státu. V praxi by to znamenalo, že práva na užívání nemovitosti byla převedena na nového vlastníka. Zbylé byty, které nebyly odkoupeny, zůstávaly ve vlastnictví státu a ten měl v domě práva a povinnosti jako vlastník bytu v osobním vlastnictví.¹⁰⁴ Tento zákon se stal přelomem v bytové politice. Jak již bylo řečeno výše, jednalo se ale většinou pouze o teoretickou možnost získat vlastní byt a „(...) rozšířit možnosti uspokojování bytových potřeb občanů, kteří si je chtějí řešit z vlastních prostředků.“¹⁰⁵ V té době bylo možné byt získat zpravidla trojím způsobem. Buď byly přiděleny státem, nebo podnikem; přenechány nebo vyměněny nebo vystavěny z vlastních prostředků (domek nebo vilka). Všechny způsoby byly samozřejmě kontrolovány státním, případně podnikovým dozorem.

⁹⁹ PILÁT, Karel. Výstavba vzorných sídlišť a jejich poslání, str. 204-205

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 205

¹⁰¹ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: historie po roce 1945*. Praha: Slovart, 2008, str. 354

¹⁰² Zákon č. 138/1948 Sb. o hospodaření s byty

¹⁰³ Zákon č. 52/1966 Sb. o osobním vlastnictví k bytům

¹⁰⁴ Tamtéž

¹⁰⁵ Tamtéž

Bytové domy se zpravidla stavěly v režii státu nebo podniků. Pokud podnik nedisponoval finančními a materiálními možnostmi na vlastní výstavbu, bylo jeho zaměstnancům přiděleno bydlení ze státního (národního) bytového fondu. O přidělení rozhodoval jak místní národní výbor, tak okresní odborová rada. Pokud se jednalo o podnikové byty, tak: „*souhlas s přidělením musel udělit závodní výbor Revolučního odborového hnutí po projednání na členské schůzi základní organizace.*“¹⁰⁶ Aby byl dodržen zákon, vše muselo ještě projít schválením na MNV. Dohlížející orgány měly za povinnost zajistit splnění podmínek uvedených v zákoně č. 41/1964 Sb. o hospodaření s byty a to především: „*(...) spravedlivé hospodaření s byty a jejich účelné využívání*“, neboť podle zákona byly byty „*(...) určeny především pro rodiny s nižšími příjmy a větším počtem dětí.*“¹⁰⁷ Dalším zákonem, který řešil bydlení byl zákon č. 53/1954 Sb. o lidových družstvech a o družstevních organizacích.¹⁰⁸ Ten definoval pojem „lidová družstva“ a jejich právní povahu.¹⁰⁹ Dále pak vládní nařízení č. 01/1956 Sb. o zřízení Státního výboru pro výstavbu, Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu a Oblastní správy pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku¹¹⁰ a zákon č. 27/1959 Sb. o družstevní bytové výstavbě.¹¹¹

Místní národní výbory měly za povinnost vést evidenci nově vystavěných, zřízených, uvolněných státních a podnikových bytů. Ty byly trvale určené pro ubytování pracovníků hospodářských, rozpočtových nebo jiných organizací, a to zejména v domech, které organizace vystavěly jako investoři nebo získaly ze státní bytové výstavby. Tento systém evidence sloužil k následnému přerozdělování. Lidé mohli zasílat své žádosti na bytové úřady nebo je podávat přímo u zaměstnavatele. Po schválení byli zapsáni do tzv. *pořadníků*.¹¹² V žádostech uváděli různé důvody, proč by zrovna jim měl být byt přidělen. Například se dokládala i lékařská potvrzení, která měla podpořit akutní potřebu nového/lepšího bydlení.¹¹³ Bohužel se mi nepodařilo získat více než jednu žádost o byty ve věžácích, tak pro lepší představu alespoň uvádím i několik dalších příkladů z dochovaných archivních materiálů:

„*(...) byt, který obývám je malý. Syn odrůstá a je potřeba, aby spal zvlášť. Synovi nevyhovuje dlouhá cesta ze školy, neboť je po infekční žloutence;*“¹¹⁴

„*(...) žádám zdvořile o přidělení bytu pro mě a svoji manželku...jsem zaměstnán v SONP v Kladně, nemohu denně dojíždět 52 km za manželkou a hodlám bydlet v místě svého pracoviště. Pro naprostý nedostatek místa u svých rodičů potřebuji z těchto důvodů byt pro sebe a svoji manželku, pokud možno dvojpokojový;*“¹¹⁵

¹⁰⁶ Zákon č. 41/1964 Sb. o hospodaření s byty

¹⁰⁷ Tamtéž

¹⁰⁸ Zákon č. 53/1954 Sb. o lidových družstvech a o družstevních organizacích

¹⁰⁹ Tamtéž

¹¹⁰ Vládní nařízení č. 1/1956 Sb. o zřízení Státního výboru pro výstavbu, Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu a Oblastní správy pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku

¹¹¹ Zákon č. 27/1959 Sb. o družstevní bytové výstavbě

¹¹² Zákon č. 138/1948 Sb. o hospodaření s byty

¹¹³ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Lékařské potvrzení, 12.3.1951

¹¹⁴ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný Žádost o přidělení bytu 6.11.1956

¹¹⁵ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný Žádost o přidělení bytu 10.5.1957

„(...) jsem u rodičů s mým nastávajícím mužem a 3měsíční dceruškou. Byt, který obýváme s rodiči jsou bývalé vojenské ubikace...je nás 8 lidí ve 2 místnostech. Naše stížnost soudruhu prezidentovi jest bezpředmětná, z důvodu, že jsme neměli u Vás podanou žádost;“¹¹⁶

„(...) byt o jedné místnosti a předsínce jest celý pokryt vlhkým pruhem, který místy dosahuje od podlahy výše až 3/4 m...následkem tohoto stálého vlhka tvoří se na několika místech plíseň. Také předměty, ať už z textilu nebo obuv, uložené v dolejších částech nábytku pokrývají se plísní;“¹¹⁷

„(...) nábytek musím mít uskladněný na půdě. Je samozřejmé, že toto uskladnění nábytku nijak neprospívá. Nejvíce ze všeho trpí matrace a vůbec čalouněné součástky nábytku, které jsou již rozkousány od myši. Těž knihy, které tam máme uloženy jsou zničeny od myši.“¹¹⁸

Kromě uváděných osobních důvodů musela být v žádosti vyplněna i řada dalších informací na základě, kterých se následně rozhodlo o vyhovění nebo zamítnutí. Žadatel musel uvést jméno, stav, bydliště, také zaměstnavatele a zařazení, zda se jedná o úderníka/zlepšovatele/novátora¹¹⁹ (pouze s příslušným potvrzením). Dále členy rodiny, kteří s nimi byt sdílí. V případě manželství, určit, zda se jednalo o mladé manžele do 2 let od sňatku, zdravotní stav (především TBC či jinou infekční chorobu¹²⁰). Nakonec bylo důležité určit skupinu, do které žadatel spadá:

1. Žadatel bydlí se svojí rodinou ve vlastním bytě.
2. Žadatel bydlí se svojí rodinou společně v podnájmu.
3. Rodina žadatele bydlí odloučeně mimo Kladno.
4. Rodina Žadatele bydlí odloučeně v Kladně.
5. Žadatel bydlí sám nebo s rodinou v pensionu, svobodárně nebo hotelu.
6. Žadatel bydlí ve studentské koleji.

Byty, v nichž žadatelé bydleli, se dělily do několika kategorií:

1. Přepychový byt.
2. Moderní byt s ústředním topením.
3. Moderní byt bez ústředního topení.
4. Bez příslušenství vzdušný, slunečný.
5. Bez příslušenství, pavlačový nebo na sever.
6. Bez příslušenství, tmavý, nevzdušný.
7. Bez příslušenství, vlhký tmavý, pod úrovní.

¹¹⁶ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný Žádost o přidělení bytu 24.6.1958

¹¹⁷ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost o přidělení bytu 21.1.1955

¹¹⁸ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost o přidělení bytu 1958

¹¹⁹ Úderník (dělník překračující výkonnostní normy), zlepšovatel (návrhy zlepšováků, které napomohou společnosti), novátor (přináší novou myšlenku, postup, hledisko) byly osoby, které na základě svých schopností nebo výkonů mohli být upřednostněny v přidělení požadovaného bydlení.

¹²⁰ Zdravotní stav měli žadatelé uvádět v dotazníku jako povinné pole. Žádost o sdělení těchto informací byla podložena i zákonem č. 138/1948 Sb. o hospodaření s byty, který ukládal možné upřednostnění osob se závažnou chorobou.

8. Sklepy a vyložená provisoria.¹²¹

Byty se řadily do čtyř kategorií podle způsobu vytápění¹²² a rozsahu základního příslušenství:

- a) byty I. kategorie jsou byty, v nichž jsou všechny obytné místnosti přímo vytápěny ústředním vytápěním a které mají úplné základní příslušenství;
- b) byty II. kategorie jsou byty bez ústředního vytápění se základním příslušenstvím, případně byty s ústředním vytápěním ale pouze s částečným základním příslušenstvím;
- c) byty III. kategorie jsou byty bez ústředního vytápění a s částečným základním příslušenstvím, případně byty s ústředním vytápěním a bez základního příslušenství;
- d) byty IV. kategorie jsou byty bez ústředního vytápění a bez základního příslušenství.¹²³

Dalším důležitým parametrem, který rozhodoval, byl přesnější popis výšky místností a dále například důvody proč je byt studený a nevytopitelný, rozložení bytu a umístění.¹²⁴

Pokud se uchazeč dostal přes první vyhodnocení, zda má vůbec na byt nárok, tak byly důležité i další podpůrné dokumenty jako například žádosti, doporučení a přímluvy. Mohlo se jednat o potvrzení spořádaného života daného žadatele, jeho případné politické či společenské angažovanosti nebo žádost zasloupanou přímo z podniku, který zájemce zaměstnával: „*Jednotné zemědělské družstvo ve Švermově žádá, aby bylo v žádosti vyhověno, neboť JZD potřebuje tento byt uvolnit pro své zaměstnance a členy družstva.*“¹²⁵ Podle zákona měli mít přednost uchazeči s malými příjmy a větším počtem dětí; bez jakéhokoliv bydlení; bez bytu v obci, kde žijí a pracují nebo občané, kteří žijí ve zdravotně závadném bytě. Nezanedbatelnou roli hrálo také zaměstnání a postavení žadatele. To mělo oporu i v zákoně, kde bylo přímo uvedeno, že svou důležitost má i zaměstnání podle potřeb národního hospodářství. To mohlo někdy kolidovat s určitou sociální spravedlností.¹²⁶

Dalším způsobem, jak získat tzv. *dekret*¹²⁷ byla výměna či přenechání bytu někomu z rodinných příslušníků. Čekání v poradnících mohlo být zdlouhavé a získání bytu někdy zcela nedostupné, proto se lidé snažili různými směny a úplatky dostat k vysněnému nebo alespoň k nějakému bydlení. Podle zákona mohli uživatelé přenechat část nebo celou jednotku někomu z blízkých příbuzných. Jednalo se především o děti, vnuky, rodiče, sourozence, zeteř nebo snachu, a to i bez nutnosti získat povolení MNV.¹²⁸ Nebylo tajemstvím, že prarodiče

¹²¹ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, vzor Žádost o přidělení bytu

¹²² Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, vzor Žádost o přidělení bytu. Za ústřední vytápění se v této souvislosti považuje vytápění zdrojem tepla umístěným mimo byt nebo v místnosti k tomu určené (včetně sklepa v rodinném domě s jedním bytem) nebo jiné elektrické nebo plynové vytápění. Byt se společným základním příslušenstvím se považuje za byt bez příslušenství.

¹²³ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, vzor Žádost o přidělení bytu a Metodické vysvětlivky CZSO. https://www.czso.cz/csu/czso/13-7216-03--metodicke_vysvetlivky

¹²⁴ Státní okresní archiv Kladno, Fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, vzor Žádost o přidělení bytu

¹²⁵ Státní okresní archiv Kladno, Fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost o přidělení bytu

¹²⁶ Zákon č. 138/1948 Sb. o hospodaření s byty

¹²⁷ Občanský zákoník č. 40/1964 Sb.

¹²⁸ Zákon č. 138/1948 Sb. o hospodaření s byty

přihlašovali svá vnučata k trvalému bydlení do státních bytů nebo že se tímto způsobem snažily vzájemně vypomoci rodiny i v širším okruhu. V některých případech se jednalo i o výměny dohodnuté zaměstnanci v rámci jednoho podniku. Ti potřebovali potvrzení zaměstnavatele, že s výměnou souhlasí.¹²⁹ Co se týče výměny, ta mohla oficiálně probíhat opět pouze pod dozorem příslušného MNV, ROH a případně podniku vlastního danou nemovitost.¹³⁰ V takovém případě fungovaly kontakty přes známé nebo inzerce ve veřejně dostupných místech. Zpravidla se objevovala v denním tisku, časopisech nebo veřejných vývěskách: „*V Chomutově 1+1 II. kat. vym. za podobný byt v Praze v Pardubicích nebo v Chocni. Zn. rod. důvody.*¹³¹ nebo *Pěkný byt 3+1 I. kat. státní v Gottwaldově, vyměním za byt 3+1, I. -II. kat v Praze. Zn. osobní jednání.*¹³² K bytu bylo možné se dostat i méně legální cestou. Šlo to, pokud člověk znal ty „správné“ lidi a měl co nabídnout jako protihodnotu. Tou mohlo být cokoliv, od finančního obnosu, přes zajištění nějaké výhody pro daného úředníka nebo jeho rodinné příslušníky či zajištění nedostupného zboží. Úplatky se ale neplatily jen na odpovědných úřadech, ale mnohdy i účastníkům směny.¹³³

Dá se předpokládat, že o případném „odstupném“ vyplaceném původnímu majiteli, který se směnou či přenecháním bytu souhlasil, úřady samozřejmě informovány nebyly. Pokud poptávka převyšovala nabídku, málokdo uvolnil větší byt bez využití dobře zaběhlé praxe. Samotnou výměnu musel vždy ve finále posvětit daný úřad.¹³⁴ Na to, kdo v bytě bydlí, dohlížely nejen příslušné orgány, ale mnohdy i agilní sousedé, domovní důvěrníci či domovníci. Do bytů tak mohly přijít kontroly, které ověřovaly, kdo tam ve skutečnosti bydlí. Pokud bylo prokázáno neoprávněné obývání bytu, mohlo to znamenat vystěhování nejen pro člověka ubytovaného *na černo*, ale také původní nájemník mohl o byt zcela přijít.¹³⁵

Do kompetencí MNV a ONV nespádalo pouze rozhodování o přidělení bytů, ale také rozhodnutí o jejich případném zabavení. Mezi nejčastější důvody patřily neplacení řádného nájmu, nadměrnost (byt s více než 18 m² na uživatele), obecní zájem v neprospěch vlastníka a to nejčastěji rodinného domku.¹³⁶ V praxi to znamenalo přidělení volných místností či celých bytových jednotek (např. v rodinných domech nebo vilách) cizím lidem. Pokud to bylo možné, majitelé se snažili nadměrné metry nabídnout svým příbuzným nebo známým. Někdy se stávalo, že se lidé nestihli v daném termínu vystěhovat nebo uvolnit „nadměrečný“ prostor, a hrozilo jim, že by se mohli noví nájemníci nastěhovat dříve, než stihnou daný prostor uvolnit. Úřady proto řešily stížnosti: „*(...) rozhodně nedovolím, aby přicházely do mého bytu cizí osoby, neboť zde mám nezajištěný nábytek, svršky apod. (...) v případě, že budu ze svých*

¹²⁹ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost. Dobrovolná výměna bytů. 12.8.1952

¹³⁰ Zákon č. 41/1964 Sb. o hospodaření s byty

¹³¹ Malý oznamovatel. Byty a místnosti. Rudé právo, roč. 1967, 9/9, str. 4

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1967/9/9/4.png>

¹³² Oznamovatel. Byty a místnosti. Haló sobota, Příloha Rudého práva, č. 36, r. 1977, 10/9/1977, str. 15

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1977/9/10/2.png>

¹³³ Cesta k bytu za socialismu. Úplatek nebo přihlášení dalších osob. <https://www.denik.cz/listopad-89-kazdodenni-zivot/cesta-k-bytu-za-socialismu-uplatek-nebo-prihlaseni-dalsich-osob-20201022.html>

¹³⁴ Zákon č. 41/1964 Sb. o hospodaření s byty

¹³⁵ Tamtéž

¹³⁶ Tamtéž

*věci něco postrádat, budu požadovat plnou náhradu za utrpěnou škodu od osob, které se v bytě pohybovaly.*¹³⁷

Ne každý žadatel a zájemce se dočkal kladného vyřízení. Někdy svou roli sehrálo dlouhodobé čekání a změna na straně zájemce, jindy byla žádost úřadem jednoduše zamítnuta: „(...) *nezařazujeme Vaši žádost do seznamu žadatelů*“. V případě zamítací odpovědi bylo připojeno odůvodnění: „(...) *nesplňujete podmínky pro zápis do seznamu uchazečů: (...) nejste ve zdejším městě pracovně vázán/a, společně užíváte se svými dětmi byt, který podléhá poplatku nadměrných bytů. V případě Vašeho odchodu tyto poplatky by se značně zvýšily*“ a svá rozhodnutí mohl doplnit o radu: „(...) *doporučujeme, abyste požádala Vaše děti, aby si, v zájmu Vašeho zdraví, byt vyměnily za byt pro Vaše zdraví vhodnější. Věříme, že vzájemné pochopení a z lásky ku své matce Vaše děti tuto záležitost ve Vašem zájmu vyřeší*.“¹³⁸ Proti rozhodnutí bylo možno se do 15 dnů odvolat, což ale málokdy přineslo požadovaný efekt.¹³⁹

Získání vlastního bydlení bylo velkým štěstím a splněným snem: „(...) *tenkrát tatínek říkal, to je jako kdybychom vyhráli milion*.“¹⁴⁰ Mnohdy se nejednalo pouze o vyřešení nevyhovujícího bydlení nebo bytové nouze, ale znamenalo to i konečné sloučení celých rodin „(...) *moje starší sestra do té doby bydlela u babičky ve Slaném. Naším se podařil vyměnit více směnnou ty 2 byty za ten velký byt, kde nás bylo šest. My jsme byly tři děti, rodiče a ta babička*.“¹⁴¹ Navíc sehnat kvalitní bydlení a v blízkosti pracoviště bylo prioritou. Stávalo se, že zvláště v průmyslových oblastech lidé dojížděli dlouhé hodiny. V extrémních případech trávili na cestě i 5 hodin.¹⁴²

2.4 Černé Kladno

Vzhledem k faktu, že výzkum se týká kladenského Rozdělova, považuji za nezbytné alespoň stručně nastínit historický vývoj města Kladna. Ten úzce souvisí i s výstavbou věžáků a života v nich, jež jsou cílem bádání této práce. Dlouhá léta se říkalo: „*Na Kladně může spokojeně žít jen ten, kdo se tu narodil*.“¹⁴³ Tento výrok se týkal zejména specifického kladenského prostředí. Tím bylo nepřilíš čisté ovzduší a vlivem těžkého průmyslu i všudypřítomný prach a popílek. Také to mohla být i silná koncentrace dělnických profesí na jednom místě. Všechny narátory jsem poprosila o názor na tento výrok. V podstatě se shodli, že toto tvrzení mělo svůj opodstatněný význam především v dobách minulých, kdy bylo Kladno ještě „černým“¹⁴⁴ městem. Nicméně jako rodilí Kladeňáci to nedokázali posoudit a tento výrok byl platný spíše pro předchozí generace. Dále se shodli na názoru, že nyní se dá Kladno považovat za nijak

¹³⁷ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Námitky proti rozhodnutí ONV 6.12.1956

¹³⁸ Státní okresní archiv Kladno, Fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný Rozhodnutí 22.5.1958

¹³⁹ Státní okresní archiv Kladno, Fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný Rozhodnutí 1958

¹⁴⁰ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

¹⁴¹ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

¹⁴² FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*, str. 84-85

¹⁴³ KOVAŘÍK, Jiří, Josef SEIFERT a Zdeněk SLEPIČKA. *Kladno: zrcadlo času: vnímat odraz Kladna minulosti, vnímat obraz Kladna současnosti*. Praha: Josef Ženka, 2014, str. 7

¹⁴⁴ Spíše, než černé se pro Kladno vžil označení *rudé* Kladno, a to kvůli typické barvě, která se objevovala při pravidelném odpichu vysokých pecí. Stejně tak to dal i do názvu knihy *Rudá záře nad Kladnem* Antonín Zápotocký.

zvláště výjimečné, středně velké, české město.¹⁴⁵ V dnešní době by se mohlo zdát, že se Kladno již opravdu neliší od podobně velkých měst. Přesto každé z nich, Kladno nevyjímaje, má za sebou zajímavou historii a vývoj, které souvisí s pozorností, která na něj byla upírána v podstatě po celé minulé století.

Kladno se stalo významnějším městem až v druhé polovině 19. století, kdy se datuje jeho orientace na těžký průmysl. Historie samotného města je samozřejmě starší. Někteří autoři historických publikací se domnívají, že se první zmínky objevují již v roce 858 v Kronice české Václava Hájka z Libočan a následně pak okolo roku 1318.¹⁴⁶

Průmyslová éra započala v druhé polovině 18. století, kdy se na Kladensku, v okolí Vrapic, objevila první naleziště černého uhlí a vznikly první šachty (Barbora, Václav a Jindřich).¹⁴⁷ Zásadní změna nastala v polovině 19. století, kdy se začala hloubit první šachta jménem Kateřina-Josefa, a to na území dnešního Kladna v Kročehlavech. Ta byla následována i dalšími vrty a navyšováním těžby. To s sebou logicky přineslo i nárůst pracovních míst a příliv obyvatelstva. V roce 1854 byla zahájena stavba první vysoké pece a následující rok byl spuštěn její provoz. Dostala jméno podle svého zakladatele Vojtěcha Lanny a nesla jméno Vojtěšská.¹⁴⁸ O tři roky později byla založena Pražská železářská společnost (PŽS), která tyto doly spravovala. V roce 1889 byla založena huť na speciální ocel, která dostala jméno Poldina huť podle manželky hlavního ředitele PŽS Karla Wittgensteina a o čtyři roky později byla patentována ochranná známka oceli vyráběné v této huti.¹⁴⁹ Krátce na to bylo město povýšeno na královské horní město.¹⁵⁰

Tento rozvoj logicky znamenal nárůst počtu obyvatel, který vrcholil mezi 40. a 60. lety 19. století. Ti se stěhovali nejprve do podnájmů a posléze si začali stavět i vlastní domky. V okrajových částech města vznikaly typické hornické kolonie tzv. *Podprůhon* nebo *Zippeho kolonie* (východní okraj Rozdělova).¹⁵¹ Demografický nárůst s sebou přinesl i tlak na rozvoj infrastruktury, obchodů, řemesel, školství, ale také kultury (sbírka na postavení divadelní budovy, otevření Sokolovny).¹⁵² Tím hlavním, čím město žilo, byla ocel. Svou kvalitou se prosazovala na světových trzích, takže ve 30. letech 20. století měla Poldina huť svoje filiálky a obchodní zastoupení ve 39 zemích světa.¹⁵³

Úspěšná obchodní expanze byla zastavena druhou světovou válkou, kdy se kladenská průmyslová zóna stala součástí říšského hospodářství a její ocel byla využívána především ve zbrojním průmyslu.¹⁵⁴ Německé úřady měly s Kladnem, jakožto významným průmyslovým místem, velké plány. Vznikl projekt přestavby území Kročehlav, které v té době byly samostatným celkem. Projekt se započal realizovat v roce 1942, ale vzhledem

¹⁴⁵ Rozhovory se všemi narátory

¹⁴⁶ VEVRKOVÁ, Irena. *Kladno*. Praha: Paseka, 2008, str. 5-6

¹⁴⁷¹⁴⁷ KUCHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*. Kladno: Sládečkovovo vlastivědné muzeum v Kladně, 2012, str. 13

¹⁴⁸ KUCHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*. str. 15 a VEVRKOVÁ, Irena. *Kladno*, str. 9

¹⁴⁹ KUCHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*, str. 18

¹⁵⁰ VEVRKOVÁ, Irena. *Kladno*, str. 12

¹⁵¹ KUCHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*, str. 16

¹⁵² VEVRKOVÁ, Irena. *Kladno*, str. 13-25

¹⁵³ KUCHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*, str. 18

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 18

k nadcházejícímu vývoji války nebyl nikdy dokončen.¹⁵⁵ Své proměny a výstavby se Kročehlavy dočkaly až v poválečných letech, kdy na jejich území vzniklo velké sídliště.¹⁵⁶

Po skončení války byla nastalá euforie vystřídána realitou běžných dní. Návrat k úspěšným předválečným letům nebyl jednoduchý. Průmysl potřeboval modernizaci, byla nutná obnova ztracených obchodních styků, město se potýkalo s omezenou infrastrukturou a nedostatečným bytovým fondem.¹⁵⁷ Co se týče velkých podniků, ty se nevrátily do rukou soukromých vlastníků, ale vztahovaly se na ně znárodnovací dekrety prezidenta Edvarda Beneše. Dne 24. října 1945 se staly základem Spojených oceláren n.p. (SONP), do kterých postupně patřilo 230 dalších závodů v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Po roce 1948 byly připojeny další znárodněné podniky a postupně pod SONP Kladno spadalo 48 závodů na výrobu železa, ušlechtilých i neušlechtilých ocelí, kovozpracujícího průmyslu atd.¹⁵⁸ S rostoucí výrobou, rostl i počet pracovních míst a nastupujících zaměstnanců. Důležité je zmínit, že se nejednalo pouze o dobrovolné zájemce o práci v dolech (podnik SUŽD - Středočeské uhelné a železorné doly) nebo hutích, ale mnohdy i o osoby, které si tamější práci odpýkávaly trest za kriminální delikty. To se týkalo i politických vězňů, tzv. „buržoazních živlů“ z úřadů, škol a dalších institucí „(...) aby, řečeno dobovou terminologií, srostly s dělnickou třídou.“¹⁵⁹ Paní B. M. L. se svěřila s osobní zkušeností persekuce, kterou prožila: „Nastoupila jsem do Poldovky jako chemik – laborant. Nějakej blbec vyškřábal, že jsem z kulacké rodiny, že nemám kladný poměr k socialistickému zřízení. Takže jsem během dvou hodin skončila v popelovém kanále v bagančatech a v helmě. Tam jsem byla 5 let. Musím vám říct, že to byly mé nejkrásnější roky. Protože tam byli, v tom popelovém kanále, v tý kotelně, všichni, co byli propuštěni z Jáchymova, z Příbrami. Byl to samej JUDr., MUDr.... a ze mě byla milostivá paní...prostě bylo to krásný a celej život, pokavad' byli všichni živi, tak trvalo krásný přátelství.“¹⁶⁰ I přes těžké podmínky byli lidé schopni zachovat si vzájemnou úctu a navázat přátelství. Pro jiné to mohlo být i inspirací. Příkladem je například Bohumil Hrabal, který po osobní zkušenosti napsal knihy *Skřivánci na niti*, *Jarmilka* atd., kde zachytil atmosféru tehdejší Spojených oceláren.¹⁶¹

Územní rozšiřování Kladna vyvrcholilo v roce 1946, kdy k němu byly definitivně připojeny již tak propojené vesnice – Újezd pod Kladnem, Vrapice, Dubí, Rozdělov a Kročehlavy.¹⁶² Tyto přidružené části se staly místy, v nichž bylo počítáno s výstavbou nových sídlišť. Pro hladký průběh plánovaných realizací byly zakládány Spolky pro výstavbu, jinak tomu bylo i v Kladně. Tam byl například založen v roce 1946 *Spolek pro výstavbu vzorového sídliště v Kladně*.¹⁶³ V první fázi bylo projektováno 26 jednopatrových a 14 třípatrových domů a pět výškových budov. Za těmito patrovými domy bylo zakresleno 46 rodinných domů. Plánovala

¹⁵⁵ VEVERKOVÁ, Irena. *Kladno*, str. 32-33

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 36

¹⁵⁷ KUČHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*, str. 19

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 19

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 19

¹⁶⁰ Rozhovor s B. M. L., 30.1.2021, vedla Andrea Častorálová

¹⁶¹ KUČHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*, str. 19

¹⁶² VEVERKOVÁ, Irena. *Kladno*, str. 34

¹⁶³ Státní okresní archiv Kladno, fond Spolek pro výstavbu vzorového sídliště Rozdělov, Kladno, zn. SP, NAD 1584, neuspořádaný, Výroční zpráva vzorného sídliště Kladno 1947, str. 1

se i výstavba mateřské školy, dvou základních škol, kulturní a obchodní dům, garáže a centrální teplárna.

Během samotné realizace byl plán několikrát přepracován, až se nakonec velmi vzdálil od původního projektu. Místo pěti výškových domů, jich bylo postaveno šest. Navržené náměstí, které mělo tvořit nové centrum Kladna a kde se měly soustředit i správní orgány města, nebylo nikdy dokončeno. Zbylo z něho pouhé torzo v podobě dostavěného obchodního domu Siréna. Místo městského národního výboru, kina a divadla byly v následujících letech vystavěny bytové domy, které ale nedosahovaly úrovně těch prvních.¹⁶⁴

Výstavba, rekonstrukce a revitalizace se ale netýkala jen okrajových kladenských částí. V průběhu 70. let prošlo úpravou i centrum města. Podle Ireny Veverkové byla místní zástavba necitlivě doplněna o panelovou výstavbu.¹⁶⁵ Podobně jak to bylo běžné ve většině menších měst tehdejšího Československa. Ani tyto úpravy ale nepřinesly tížený efekt moderního a čistého města.¹⁶⁶ Tomu napomohlo až porevoluční období, kdy byla obnovena část původních budov, řada domů a památek dostala nové fasády a centrum trochu oživilo. Velká změna, pro jednoho rána, pro druhého příjemný obrat, bylo uzavření průmyslových podniků. Byl to výsledek politické i hospodářské proměny, která nastala po roce 1989. Místo nutných investic do modernizace a řešení neefektivnosti východních trhů se postupně podniky rozpadly. V nových „kapitalistických“ podmínkách neobstály ani menší odnože Strojírny Poldi nebo POLDI KLADNO.¹⁶⁷ To se projevilo vysokou nezaměstnaností, která ústila v další sociální problém. Dále pak zánik provozních staveb a různých památek technického rázu.¹⁶⁸

Změny se odrazily i ve fungování samotného města. Hlavní centrum se díky různým proměnám podnikatelských aktivit postupně vylidnilo a dle některých ztratilo osobitýho ducha. Lidé jej postupně opouštěli a podle pana M. H. vypadá současná situace takto: „*Střed města je mrtvý. Po 17 hodině nevidíte živáčka. Hlavní třída je také mrtvá.*“¹⁶⁹ I další narátoři a zejména ti, kteří v Kladně setrvali, nešetří kritikou k postupnému vylidnění středu města. Co naopak oceňují je zlepšení životního prostředí.

2.5 Architekt Josef Havlíček

Pro plánování výstavby byla oslovena celá řada úspěšných architektů poválečné dekády. Jedním z nich byl Josef Havlíček. Ten ve své době patřil mezi významné československé osobnosti a byl považován za jednu z nejvýraznějších postav meziválečné avantgardy. Jeho doménou byly především výškové domy, na jejichž projektech pracoval již od 30. let 20. století. Narodil se v roce 1899 v Praze, kde v roce 1961 i zemřel.¹⁷⁰ Dokázal se prosadit

¹⁶⁴ VEVEKOVÁ, Irena. *Kladno*, str. 35

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 45-46

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 45-46

¹⁶⁷ KUCHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*, str. 19

¹⁶⁸ VEVEKOVÁ, Irena. *Kladno*, str. 45-46

¹⁶⁹ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

¹⁷⁰ Studium na ČVUT (obor architektura) dokončil v roce 1924 a o dva roky později i Akademii výtvarných umění u profesora Gočára, u kterého pracoval do roku 1928. Svému oboru se věnoval celý život. Přestože jeho doménou byly věžové domy, nebránil se ani projektům rodinných domů (například vila v Hodkovičkách či rodinný dům v Čelákovících nebo na Smíchově), pomníků, čerpacích stanic či jako kuriozita hraničního sloupu Československa. (zdroj: HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*, str. 16-17) První úspěchy se dostavily již v úvodu jeho kariéry. Ve spolupráci se sochařem V.

nejen na domácí scéně, ale stejně tak i v zahraničí. Po první světové válce byl jedním z patnácti architektů, kteří byli přizváni k budování paláce OSN či pracoval na návrhu radnice pro kanadské Toronto nebo na návrhu budovy velvyslanectví ČSSR v Pekingu.¹⁷¹ Platil za průkopníka konstrukčních postupů a předního odborníka na projektování výškových budov.¹⁷² Jeho kolega Oldřich Starý v časopise *Architektura ČSR* na něj vzpomínal slovy: „(...) přistupoval ke každému dílu s velkou opravdovostí i snahou novátora; jeho základní postoj k dílu byl výtvarný, umělecký. Měl živé vztahy k umění, zejména výtvarnému...nezapřel však nikdy technika; každá jeho architektonická myšlenka, každý záměr měl vždy pokrokový technický základ. Ten měla i hlavní jeho životní snaha, věžový dům, mrakodrap.“¹⁷³

Jeho vizí byla tvorba kolektivního obytného domu, který by splňoval sociální normy, byl přijatelný pro hromadné bydlení, ekonomičtější a zároveň lidovější.¹⁷⁴ Nejednalo se o žádnou novinku. V té době v Sovětském svazu, ale i jinde, existovaly koldomy, kde žili jednotlivci i rodiny. V sovětském případě se jednalo o jednoduché bydlení bez kuchyně. Stravování a denní péče o děti byla poskytována komunálně ve společných prostorách.¹⁷⁵ Havlíčkově představě se přiblížil projekt „*Domu společenského bydlení*“ v Litvínově. Zde byl oproti předchozím modelům kladen důraz na podporu rodin. Na rozdíl od sovětského modelu byl hlavní cíl zajistit kvalitní život socialistické rodiny.¹⁷⁶ V *plánovaném socialistickém hospodářství viděl (J. Havlíček) kýženou příležitost uskutečnit myšlenku celku, ve smyslu jednotného životního prostředí.*¹⁷⁷ Ovšem za cenu, ustoupení od oblíbeného funkcionalistického stylu.

Na kladenském projektu začal pracovat v roce 1946 ve spolupráci s dalšími architekty, kterými byli například Václav Hlinský, Miroslav Koněrza, Emil Kovařík, Karel Filsak, Karel Bubeníček. Původně měla vzniknout řada věžových domů tvaru písmene Y. Konečný návrh

Žaludem získal první cenu v soutěži za pamětní desku Janu Štursovi do Nového Města na Moravě. První realizovanou stavbou se staly domy pro Družstvo důstojníků v Praze Dejvicích. (Zdroj: STARÝ, Oldřich. Architekt Josef Havlíček – k úmrtí velkého architekta i bojovníka. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. XXI, č. 4, str. 219) V té době také spolupracoval s Josefem Polívkou, kdy například realizovali administrativní palác Halbich a palác Chicago pro podnikatele Jindřicha Kolowrata-Krakowského. Také se zúčastnili soutěže o přemostění Nuselského údolí. Navrhli devět speciálně odhlučněných obytných věžových domů nesoucích dvouproudovou mostovku. (zdroj: Josef Havlíček.

<https://kam.hradcekralove.cz/architekt/79-josef-havlicek>) Byl spoluzakladatelem a aktivním členem skupiny Devětsilu, Levé fronty, která sdružovala levicově orientované umělce a architekty, SVÚ Mánes, Sdružení architektů, předsedou redakční rady časopisu SIA „Architekt“ a pravidelně publikoval ve „Staviteli“ a ve „Stavbě“. V mládí spolupracoval s družstvem Artěl, od roku 1929 byl členem Světové rady mezinárodní organizace CIAM (Congrès International d'Architecture Moderne). (Zdroj: STARÝ, Oldřich. Architekt Josef Havlíček – k úmrtí velkého architekta i bojovníka. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. XXI, č. 4, str. 219, <https://www.archiweb.cz/josef-havlicek>). V roce 1928 založil s Karlem Honzíkem ateliér H&H. Ten fungoval do roku 1936 a během těchto let vypracovali například návrh mezinárodního hotelu v Karlových Varech a realizovali jejich nejvýznamnější společnou stavbu – Všeobecný penzijní ústav na Žižkově. Mezi roky 1948 a 1950 pracoval jako ředitel nově založeného Stavoprojektu. Posléze mu byl zřízen ateliér pro zvláštní úkoly. Ten byl v roce 1954 převeden do Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů. (Zdroj: STARÝ, Oldřich. Architekt Josef Havlíček – k úmrtí velkého architekta i bojovníka. *Architektura ČSSR*, str. 225)

¹⁷¹ STARÝ, Oldřich. Architekt Josef Havlíček – k úmrtí velkého architekta i bojovníka. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. XXI, č. 4, str. 217-225

¹⁷² ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*, str. 44

¹⁷³ STARÝ, Oldřich. Architekt Josef Havlíček – k úmrtí velkého architekta i bojovníka. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. XXI, č. 4, str. 217

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 218

¹⁷⁵ ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*, str. 65

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 78-79

¹⁷⁷ HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*, str. 8

sídlíště, který provedl a posléze představil jako hlavní autor Josef Havlíček sám, byl schválen roku 1951.¹⁷⁸ Kladenský projekt obsahoval náměstí, sídlíště s budovami obchodního domu, kina, správní budovy v čele náměstí a na druhé straně s Lidovým domem a shromažďovacím sálem asi pro 700 lidí, kavárnu, restauraci a hotel. Podle popisu se tam měla dále nacházet podél hlavní komunikace „promenádní cesta“, která se „pro celé sídlíště stane střediskem běžných nákupů.“¹⁷⁹ Jeho práce byla inspirována projekty A. Perreta a tzv. poválečného perretismu, později s nepopíratelným vlivem již zmíněné sorely. Tomu se autor neubráníl.¹⁸⁰ V případě věžáků se mu podařilo uchovat alespoň částečně původní funkcionalistickou vizi. Havlíček musel opustit oblíbenou inspiraci jednoduchostí a více vyjít vstříc nově nastupujícímu socialistickému realismu neboli sorele.¹⁸¹ Přestože měla „sorela“ jen krátké trvání, tak v jejím duchu vznikla řada významných staveb. A jak již bylo uvedeno výše v poznámce, Havlíčkovi se připisuje autorství zkratky sorela, která je hojně používána i v dnešní době.¹⁸²

Autor se snažil vymanit z tendenčních vlivů, a proto spolupracoval i s výtvarnými umělci, kteří pomáhali dodat projektům estetický vzhled. Mezi ně patřila i jeho manželka sochařka Marta Jirásková. Sám Havlíček považoval architekturu za součást vizuální kultury, vzdělávání a výcviku zraku, součást výtvarného umění, jež bylo často opomíjeno.¹⁸³ Projekt věžových domů prezentoval i v roce 1956 na Mezinárodním kongresu moderní architektury (CIAM¹⁸⁴) v Dubrovniku. Zde vystoupil s příspěvkem *Bydlení pro horníky v Kladně – Rozdělově*. Podle dochovaných anotací prezentace ospravedlňovala vznik tohoto nového dělnického sídlíště v souvislosti s plánovaným navýšením výroby oceli a těžby uhlí v poválečném období a z toho plynoucí potřebu poskytnout bydlení nově příchozím zaměstnancům.¹⁸⁵ Sám autor o projektu věžových domů v Rozdělově řekl: „V roce 1946 až 1947 jsme připravili s architekty Václavem Hilským, Miroslavem Koněrzou a Emilem Kovaříkem návrh zastavovacího plánu nové čtvrti, spojující Kladno s Rozdělovem, určené pro 5000 obyvatel. Ve dvouletce bylo podle toho plánu postaveno 20 bloků s více než 300 dvouložnicovými byty v typech východozápadních (projekt V. Hilský) a severojižních (podle mého projektu).“¹⁸⁶ Původní plán byl navýšen o 3000 bytových jednotek. Autor sám oceňoval hospodárnost s prostorem a vybavení věžových domů: „(...) při šesti bytech v podlaží má každý z nich 78 bytových jednotek a v přízemí úměrná společenská zařízení (vstupní společenskou halu, klubovnu, zasedací síň a dvě obchodní místnosti), při čtrnácti podlažích má každý 3 výtahy a veškerý dostupný komfort (...).“¹⁸⁷ V kapitole 1.1 *Výběr tématu a jeho vymezení* jsem zmínila, že domy jsou dominantou západní části Kladna. Přesto autor sám je takto nevnímal:

¹⁷⁸ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídlíště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*, str. 110

¹⁷⁹ HANÁČKOVÁ, Marcela. *Československá skupina CIAM po druhé světové válce*, str. 115

¹⁸⁰ Přímou inspirací byl nerealizovaný projekt Auguste Perreta pro Paříž, říká kurátor Roman Hájek o rozdělovských věžácích <https://radiozurnal.rozhlas.cz/primou-inspiraci-byl-nerealizovany-projekt-auguste-perreta-pro-pariz-rika-8336586>

¹⁸¹ HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*, str. 8

¹⁸² ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*, str. 195

¹⁸³ HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*, str. 13

¹⁸⁴ CIAM - Mezinárodní kongresy moderní architektury. Jednalo se o organizaci, která jednoznačně hájila a propagovala zájmy moderní architektury vůči akademickým tendencím. To se samozřejmě mohlo podařit o to lépe, šlo-li o organizaci mezinárodní, sdružující pod svými křídly architektky z co možná nejvíce evropských zemí, kteří se snažili vystupovat, pokud možno jednotně.

¹⁸⁵ HANÁČKOVÁ, Marcela. *Československá skupina CIAM po druhé světové válce*, str. 114

¹⁸⁶ HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*, str. 70-71

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 72

„(...) řada věžových domů při hlavní třídě zůstává výrazným a živým kontrastním prvkem ve skladbě jinak výškově nevýrazné. Nejde vůbec vlastně o dominantu, neboť opakování věžových domů tvoří v krajinném pohledu hřebenový motiv povahy horizontální (...).“¹⁸⁸

Po úspěších, jak v Kladně, tak jinde, byl v roce 1958 pověřen vytvořením studie pro další bytovou výstavbu.¹⁸⁹ Již se plánovitě pracovalo s dalšími výškovými domy 8 až 14 podlaží. Havlíček si ale celoživotně uchovával pravidlo, že při výstavbě musí být předně zachována „architektura a životní dispozice“.¹⁹⁰ Další projekty v Kladně nebyly Havlíčkem dokončeny. Jeho odkazem tedy zůstala především šestice věžových domů, které se staly nepřehlédnutelným symbolem Rozdělova. Jejich význam byl potvrzen v roce 1987, kdy se staly kulturní památkou.¹⁹¹

¹⁸⁸ HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*, str. 72

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 70-71

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 78

¹⁹¹ Věžáky v Kladně: Reportáž z muzea, ve kterém se bydlí. <https://art.ceskatelevize.cz/360/vezaky-v-kladne-reportaz-z-muzea-ve-kterem-se-bydli-H3Tdd>

3 Empirická část

3.1 Rozdělovské věžáky dostávají první obyvatele

V první polovině 50. let Kladno žilo bytovou výstavbou v Rozdělově. Místní kronikář v roce 1953 poznamenal: „(...) stavba pokračuje. Nové sídliště „Vítězný únor“ se rozrůstá o velké věžové domy, které zajistí 468 bytů.“¹⁹² Každá jednotka bude vybavena topnými tělesy, vestavěnými ve stropech, kompletně vybavenou kuchyní, šatnou, vestavěnými skříněmi...zkrátka vším, co patří k dokonalému bydlení. Na stavbě se podílí mimo jiných četa betonářů Al. Vostárka, která splnila svůj úkol na 205 %. Plán je, dokončit domy do roku 1956.“¹⁹³ To se podařilo a na podzim tohoto roku se začaly stěhovat první rodiny. První nájemné bylo měsíčně stanoveno na 215,77 Kčs. Průměrná měsíční mzda v roce 1959 v rozmezí 875,- a 1192,- Kčs.¹⁹⁴ Na každém z třinácti podlaží bylo šest bytů a celkem jich v domě bylo 78. Velikostně byly vystavěny byty od 1+1 po největší 4+1. Oslovení narátoři většinou z tří nebo čtyřčlenných rodin bydleli v bytech 2+1. V jednom případě se jednalo pouze o dvě osoby a ty bydlely v tom nejmenším bytě a jedna šestičlenná rodina obývala byt 4+1.

Přidělování bytů v Rozdělově fungovalo podobně jako ve zbytku republiky. Hlavní podmínkou bylo zaměstnání žadatelů v jednom z podniků, které se na výstavbě podílely. Ty pak měly ve své kompetenci přidělování. Domy byly rozděleny do vlastnictví Středočeských uhelných a železorných dolů (všichni narátoři používali označení pouze *doly*) to byly 1., 3. a 5. věžák a 2., 4. a 6. dům byly v kompetenci SONP. Lidé neurčovali domy podle čísla popisného nebo keramických znaků na štítu domu, ale právě dle číslování s důrazem na fakt, že se počítají od Rozdělova. Podle místních obyvatel se domy počítaly od rozdělovského kostela. Podle P. P.: „Jsou to Rozdělovské věžáky, žádný Kladenský (...) spousta lidí to tady nebere. Pravděpodobně to vzniklo tím, jak byly stavěny postupně (...) tím nejbliž k Rozdělovu se začínalo.“¹⁹⁵ Otázkou je, zda toto počítání domů vydrží i v budoucnu. Dá se předpokládat, že se tato zvyklost předá maximálně v rodinném kruhu nebo od starousedlíků směrem k novým nájemníkům, kteří toto přijmou jako součást místních zvyklostí.

Profesní složení obyvatel bylo velmi různorodé, jak jsem při rozboru zjistila. Dalo by se předpokládat, že díky unikátnosti a skvělému vybavení, budou byty přiděleny protekčně lidem na vyšších postech. Podle vzpomínek tomu bylo jinak. Na stejných patrech bydleli dělníci a úředníci, stejně tak i výše postavení zaměstnanci podniků. Například rodiče oslovených narátorů pracovali na pozicích například jako valciř, údržbář, knihovnice v technické knihovně SONP, úředníci, ale i techničtí náměstci.¹⁹⁶ K přidělení bytu stačilo zaměstnání u daného podniku jednoho z manželů. V několika případech byli v podniku zaměstnáni oba rodiče a ve dvou případech (z mnou oslovených narátorů) byly byty přiděleny i rodinám

¹⁹² Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/2, neuspořádáno. Kronika 1953

¹⁹³ Tamtéž

¹⁹⁴ Co se dalo v historii koupit za sto korun https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/co-se-dalo-v-historii-koupit-za-sto-korun.A_1999M301F02A; Co jste si za průměrnou mzdu koupili v roce 1985 a co teď <https://www.e15.cz/byznys/co-jste-si-za-prumernou-mzdu-koupili-v-roce-1985-a-co-ted-podivejte-se-1180960>

¹⁹⁵ Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

¹⁹⁶ Rozhovory s J. N., 29.1.2021 a M. K., 8.12.2020 a Z. M., 10.12.2020 a J. P., 17.2021 a Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

pracujících mimo zmíněné podniky. Jeden byt byl pronajat rodině profesionálního vojáka a v druhém případě se jednalo o šestičlennou rodinu, která se k vysněnému bytu dostala po několika výměnách.¹⁹⁷ Podmínkou nebylo ani členství v KSČ, neboť čtyři z oslovených jedenácti narátorů uvedli, že jejich rodiče nevlastnili stranickou legitimaci.

Narátoři si na samotné přidělení bytů osobně nemohli vzpomenout, buď nebyli narozeni nebo byli velmi malí. Příběhy o získání bytu se předávaly prostřednictvím rodinných mikropříběhů, které jsou typické pro rodinnou paměť. Rodiče svým dětem líčili úskalí a složitosti spojené s nabytím vhodného bydlení. Narátorka P. S. vzpomínala, na vyprávění rodičů, kdy po dlouhé době žádosti o větší byt a pokusů o výměny, se nakonec dostala její šestičlenná rodina k bytu ve věžácích o velikosti 4+1. Z pohledu narátorky se jednalo o výjimečný byt, a to nejen svou velikostí, ale i tím, že jej získali po vysoce postavené osobě: „(...) byt byl přidělen řediteli válcoven v těch ocelárnách. Byla to dost významná rodina.“¹⁹⁸ Ten se, podle vzpomínek P. S., následně nastěhoval do jedné z kladenských vilek.¹⁹⁹ Pro rodinu narátorky bylo štěstí, že řediteli byla přidělena vilka a tím se její rodina dostala k tak velkému bytu. Velmi si toho považovali a do dnešních dní, jej považuje za výjimečné bydlení. Co se týče předchozího nájemníka, tak se dá předpokládat, že měl v rámci svého postavení značné výhody, které neváhal využít. Ačkoliv jistá sociální rovnost byla i v zákoně (např. zákon č. 41/1964 o hospodaření s byty), tak prominentní osoby měly značné výhody, a to se s největší pravděpodobností neprojevovalo pouze v bytové politice.²⁰⁰

Nově příchozími byly především mladé rodiny, které postrádaly vlastní bydlení. Do té doby sdílely prostory k životu s prarodiči nebo širší rodinou: „(...) bydleli jsme v Kamenných Žehrovicích u babičky. Tam bydleli ale i další příbuzní jako teta se strejdou a jejich rodiny (...) bylo tam těsně“ z různých menších podnájmů: „rodina se přistěhovala z Nouzova nedaleko Kladna, kde měli pronajatou chatičku.“²⁰¹ Proto jim ani příliš nevadilo, že se stěhovali do prvních domů krátce po dokončení výstavby. V podstatě se jednalo o bydlení na staveništi, a ještě to tak dlouhá léta zůstávalo beze změny. Další věžové domy a vložky²⁰² se dostavovaly postupně. Stejně tak to bylo i s dokončením vnitřních prostor domů. Ti, kteří již věděli, že mají byt přidělen, chodili sledovat, jak stavba pokračuje. Podle vzpomínek bylo staveniště volně přístupné. „Chodila jsem se s maminkou dívat, jak staví věžáky (...) už jsme měli zamluvený byt a všichni jsme se těšili, až ho budeme mít. Pamatuji si tu rozestavenost těch domů. Mohli jsme volně vstupovat na staveniště.“²⁰³ Sídliště se zalidňovalo a jeho první nájemníci mohli mít rozporuplné pocity – nadšení z nového bydlení se mísilo s dlouhodobým životem na staveništi. Přesto radost z vlastního bydlení vítězila, což je pochopitelné.

Dalo by se říct, že se v počátcích žilo ve „spartánských podmínkách“. První dokončené domy se začaly plnit na podzim 1956.²⁰⁴ Zvláště pro rodiny s dětmi to muselo být náročné. V té době vytápění příliš dobře nefungovalo a dodávky vody byly také omezené „(...) úplně první

¹⁹⁷ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 a P. P., 20.3.2021 vedla Andrea Častorálová

¹⁹⁸ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

¹⁹⁹ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁰⁰ Zákon č. 41/1964 o hospodaření s byty

²⁰¹ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021 a s M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁰² Vložené nižší domy mezi původně vystavěné věžové.

²⁰³ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

²⁰⁴ Rozhovor s V. S., 8.1.2021, vedla Andrea Častorálová

vzpomínka na věžák je, že jsem šla s maminkou a s bandičkama pro vodu ke kostelu k pumpě, protože věžák byl ještě bez vody.“²⁰⁵ Ti, kteří to prožili jako děti, na tuto dobu nevzpomínají ve zlém, ale spíše jako na jistou formu zajímavosti „(...) už jsme se zabydlovali a na chodbě se ještě dodělávaly obklady.“²⁰⁶ Život na rozestavěných sídlištích nebyl ničím výjimečným. Byl to jeden z nejčastějších problémů, který museli lidé po nastěhování do novostaveb akceptovat. Toto si uvědomovala i vláda a například ve filmovém dokumentu z roku 1960, který byl věnován glorifikaci nové výstavby a nově vznikajícím panelovým sídlištím (Rozdělovské věžáky mezi ně nelze z tohoto pohledu počítat), se sice tyto nedostatky přiznávaly, ale zároveň velmi propagandistickým způsobem bylo upozorňováno na přednosti, které bydlení na sídlištích přináší.²⁰⁷

Po překonání prvních nesnází byla oceněna dobová exkluzivita a nadstandardní vybavení jednotlivých domů. Ta se vryla narátorům hluboko do paměti. V kontextu dosavadních zkušeností byli mnohdy překvapeni a potěšeni základním vybavením každého bytu. Ty měly v základě tekoucí teplou a studenou vodu, splachovací záchod, dřevěné podlahy, vestavené skříně, kuchyňské linky a podlahové topení: „(...) všechno bylo nové, krásné, vonělo to a byt se mi strašně líbil, protože tam byla koupelna, splachovací záchod, topení v podlaze.“²⁰⁸ Svoji nezanedbatelnou roli jistě sehrály podmínky, ze kterých se přistěhovali: „(...) měli jsme lokální topení a společný záchod se sousedy“ a podmínky, které znali ze svého například ze školního prostředí: „(...) topení jsme měli ve třídě. Vždycky přišla školnice a nasypala tam uhlí.“²⁰⁹

Pro většinu rodin příchod do domů musel jistě znamenat velké vítězství a zároveň závazek. Byty byly pouze přidělené, bez vlastnictví a mohly být kdykoliv odejmuty. To se mohlo odrážet i ve vztazích a každodenním fungování. Nájemníci dodržovali stanovený pořádek a dle vzpomínek nikdo výrazně nevybočoval z předem nastavených mantinelů, a to ať těch domovních nebo i na pracovišti.

3.1.1 Život v domě

Základním kamenem spokojeného života ve větších domech jsou dle mého názoru přátelské vztahy mezi nájemníky. Jednoduše by se dalo říct, že pokud panuje přátelská atmosféra v domě, zvyšuje se pocit spokojenosti s bydlením. Sousedský respekt, v lepším případě vzájemná výpomoc nebo přátelství, to vše ovlivňuje život v domě. Samozřejmě s větším počtem obyvatel se tyto vize vzdalují a je těžké najít konsenzus pro všechny.

V rozdělovských věžácích byly dle narátorů vztahy velmi pozitivně laděné a ve většině případů je narátoři hodnotili kladně. Podle nich panovala vzájemná soudržnost a respekt. Lidé k sobě měli blíž, pomáhali si a znali se. Ve srovnání s dnešními dny to narátoři považovali za něco výjimečného a téměř vzácného. Neméně důležitým faktorem, který v tom sehrál

²⁰⁵ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁰⁶ Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁰⁷ Města, byty, lidé, bydlení. <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1063990460-mesta-byty-lide-bydleni/26053113854/>

²⁰⁸ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

²⁰⁹ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 a M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

klíčovou roli, byl věk nově příchozích. Zpravidla se jednalo se o stejnou či podobnou věkovou kategorii, a to především o mladé rodiny s podobně starými dětmi.

Vztahy se tedy nenavazovaly jen mezi dospělými, ale i mezi dětmi. Dětská přátelství by se dala označit z dnešního pohledu za čistá, bezstarostná a podle vzpomínek, téměř idylická. S odstupem času zmizela většina křivd a případná zášť a zůstaly jen hezké momenty. Všechny děti se vzájemně znaly jednak z domu, ze školy, ale třeba i ze společných podnikových dovolených nebo pionýrských táborů, které byly organizovány podnikem: „(...) jenom na našem patře bydlelo 7 dětí, tak ohromná parta. Takže jsme spolu chodili, jak do školy, tak do tanečních, takže jsme se vlastně rozešli, až když jsme se vdávaly, ženili.“²¹⁰ Někteří vzpomínali na hluboká přátelství, která vydržela léta a trochu se začala vytrácet s postupnými odchody z domu a zakládáním vlastních rodin. Přesto kontakty byly zachovány a někteří narátoři zůstali v občasném spojení dodnes.

U rodičů byla situace poněkud jiná. Dospělí nájemníci se většinou znali jménem. Nebylo to jen z důvodu každodenního soužití a setkávání se, ale také tím, že byli zaměstnanci jednoho podniku. Přestože se v práci oslovovali „soudruhu“, tak v domě si muži většinou tykali. Na rozdíl od mužů si ženy držely vzájemný odstup. Většinou si vykaly a oslovovaly se příjmením.²¹¹ U těch, které se vzájemně sblížily, přicházelo tykání. Buď navázaly přátelství přes děti, s kterými trávily společný čas, nebo jim napomohla, podobně jako u mužů, známost z práce, podnikových letních či zimních dovolených nebo jednoduše vzájemné sympatie.²¹²

V domech bez problému fungovala vzájemná sousedská výpomoc, především ženy ji využívaly a praktikovaly. Nejčastěji si zapůjčovaly momentálně chybějící suroviny v kuchyni, pomáhaly si s přešíváním oděvů či hlídáním dětí. V bytech, až na několik výjimek, nebyly zavedeny telefonní linky, a tak občas byl využíván nestandardní komunikační kanál: „(...) v kuchyni byla větrací šachta a přes ni se ženy domlouvaly. Jedna třeba bydlela v 1. patře a druhá v 10. a tak na sebe hulákaly. Samozřejmě všichni slyšeli, co si domlouvají.“²¹³ Telefonní přípojky byly instalovány velmi vzácně. Byť se s nimi v domech počítalo a v každém patře byla vyčleněna skříň s nápisem TELEFON, realita byla jiná. Spojení bylo přednostně zavedeno do bytů významných činitelů nebo zaměstnanců na důležitých postech.²¹⁴

Svoji roli v utužování vztahů sehrály i povinné brigády či společenské akce, kterými byla různá setkání nájemníků, ať už to byly oficiální jako 1. máj či neoficiální oslavy jako Mikuláš, který obcházel jednotlivé domácnosti, kde bydlely děti. Někdy byly pořádány ve vstupní hale dětské besídky. Tam se pak sešli všichni nájemníci, rodiče mohli fandit a podporovat své potomky, sousedé se pobavit a v neposlední řadě to byla příležitost lépe se poznat a seznámit. Díky tomu se postupně vytrácela anonymita. Lidé si promluvili, vyměnili si pohled na život,

²¹⁰ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021 a P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²¹¹ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²¹² Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²¹³ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²¹⁴ Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

probrali zkušenosti s bydlením nebo si jen popovídali o tom, co je trápí nebo jak si vedou jejich potomci ve školách. Podle popisu narátorů by se vztahy mohly zdát až neuvěřitelně bezproblémové. Bylo to ale zdání, které ovlivnilo především děti. Bezesporu v domech panovala přátelská atmosféra a nadšení. To mohlo být způsobeno kombinací několika faktorů jako např. bydlením v moderním prostředí, věkovou strukturou obyvatel domu, společnými zájmy atd. Dospělí se na sebe „usmívali“, ale ne vždy to byla upřímná gesta. Pro zachování soukromí si lidé v bytech vypomáhali instalací závěsů v předsíních před vstupními dveřmi. Jednak to sloužilo jako odhlučnění ze společné chodby a zároveň, aby nebylo slyšet ven, o čem se doma mluví.²¹⁵ Kolektivnímu životu v domech se nevyhnuly ani pomluvy a rozepře. Narátoři si vzpomněli na několik z dnešního pohledu již úsměvných příhod, kdy byla odhalena nevěra, probíhaly složitější vztahy se sousedy na patře nebo se „šuškalý“ nepodložené historky o určitých jedincích. Ale i to vše patří k životu a nejinak to bylo v Rozdělově. Přesto byly vztahy udržovány v mezích slušnosti a všichni nájemníci dbali na pořádek v domě.²¹⁶ Nikdo z narátorů přímo nezmínil osobu domovního důvěrníka, ale za hlavní domovní autoritu byl považován správce/domovník.²¹⁷ Ten dohlížel nejen na dodržování domovního řádu, ale také čistoty a bezproblémového chodu.²¹⁸

3.1.2 Správce domu/Domovník

Každý správce/domovník měl v domě nezastupitelné a pro mnohé i nezapomenutelné místo. Jeho hlavní náplň práce byla starost o bezproblémový každodenní chod domu. Podle narátorů měli přirozenou autoritu, která podle vzpomínek byla plně respektována všemi obyvateli domu. Děti vnímaly správce/správcovou jako člověka, který kazil každou jejich legraci. Jeho prací bylo dodržování klidu a pořádku, proto je vyháněl ze společných prostor a rušil jejich společné hry. Přesto si zachoval i u dětí úctu a respekt.²¹⁹ Paní Z. P. vzpomínala: „*Ona (správcová) především hlídala děti, aby nedělaly binec. Odevšad nás vyháněla. Bydlela v přízemí, takže jsme se chtěli sejít v hale a zaslechla nás, hned vylezla a trochu nevybíravě nám řekla, ať vypadneme a že si máme jít hrát ven. Pamatuji si, že jsme si třeba v zimě nemohli ani sednout na tu sedačku v hale. Ona byla přísná.*“²²⁰

Práce domovníka nebyla volnou funkcí, ale byla definována zákonem č. 4/1948 Sb. o pracovním poměru domovníckém.²²¹ Ten stanovoval přesná práva a povinnosti, které s tímto zaměstnáním souvisely. Jednalo se zejména o práce spojené s údržbou domu, pořádku a čistoty. Správci zajišťovali vyvěšování a doručování různých vyhlášek a informačních materiálů a dohlíželi na správu domu. Fungovali jako jakási spojka mezi vlastníkem domu a nájemníky.²²² Další práce domovnícké byly stanoveny domovním řádem. V Rozdělově mezi jejich povinností patřil dohled nad úklidem společných prostor, svozem odpadu, správou klíčů od teras, prádelen a nákladního výtahu. Dále zajištění ochrany společného majetku domů,

²¹⁵ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²¹⁶ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²¹⁷ Mohlo to být z důvodu, že doma o této osobě se doma nemluvílo.

²¹⁸ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²¹⁹ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

²²⁰ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²²¹ Zákon byl několikrát novelizován a upravován. Další úprava byla vydána např. 6. května 1967 ve Sbírce zákonů. Tam vyšla Vyhláška č. 42/1967 o mzdových podmínkách domovníků.

²²² Zákon č. 4/1949 Sb. o pracovním poměru domovníckém

hlášení případných poruch a nutných oprav vlastníkov a v prvých letech také odemykání a uzamykání budovy.

Dům byl zpravidla otevřen a uzamykal se ve stanovenou dobu dle domovního řádu. Podle Směrnice byly klíče od domů poskytnuty za úplatu. Ty měl ve správě domovník a obyvatelé si je mohli zakoupit nebo využít jeho službu odemykání, za kterou mu náležela odměna/poplatek.²²³ Vyhláškou č. 42/1967 o mzdových podmínkách domovníků byla tato služba zpoplatněna paušálem, který se pohyboval v rozpětí mezi 35,- až 90,- Kčs/měsíčně.²²⁴ Na službu trvale přítomného vrátného vzpomínali pamětníci v knize *Sídlíště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*.²²⁵ Mnou osloveni narátoři toto nepotvrdili, proto je možné, že domovníci spíše fungovali jako vrátní, což bylo součástí jejich odpovědnosti, jak bylo vysvětleno výše.

Domovníká práce byla plnohodnotným zaměstnáním a mimo pravidelné mzdy a placené dovolené, kdy byl správce v nepřítomnosti zastoupen jinou osobou, měl nárok na byt o dvou místnostech (pokoj s kuchyní a s příslušenstvím), v blízkosti domovních dveří.²²⁶ Nejinak tomu bylo i v Rozdělově. Správcovský byt byl v přízemí v přístavku vedle výtahů. Finanční odměna byla tvořena jako část nájmu, který měsíčně platili samotní nájemníci.²²⁷ V rozdělovských věžácích se v roce 1956 jednalo o částku 12,43 Kč/měsíčně.²²⁸

3.1.3 Fungování rodiny v domě

Pro každou rodinu byl bezesporu nejdůležitější její vlastní byt. Členové rodiny v něm trávili společný čas a upravovali jej v rámci možností a dle vlastního uvážení. To, že se jednalo o byt podnikový a časem obecní, nemělo na život v něm velký vliv. Naopak někteří tento fakt přijímali s potěšením, protože správce domu zajišťoval a hradil veškeré náklady na údržbu, kterou byly například kapající kohoutky, protékající záchod nebo výměna nefunkčního základního vybavení bytu, jakou byla kuchyňská linka.²²⁹ Sami nájemníci potom obstarávali drobné opravy a starali se, aby byly byty v dobrém stavu. Na vzorný chod domácností občas dohlíželi i správci, kteří mohli chodit na kontroly. Narátořky vzpomínají, jak svým maminkám všemožně pomáhaly. Jednalo se běžné domácí práce, ať už obstarávání drobných nákupů, pomoc s mladšími sourozenci a každodenním úklidem domácnosti nebo každoročním drátkováním a pastováním dřevěných podlah. Zvláště tato činnost na rozdíl od například praní prádla v prádelnách, nepatřila mezi nejoblíbenější práci.²³⁰ Při procházení vzpomínek bylo patrné, že maminka byla vnímána jako srdce rodiny, které se stará o děti a zajišťuje chod celé domácnosti. Nebylo výjimkou, že ženy zůstávaly s dětmi doma až do začátku povinné školní docházky, a to i přes propagandu cílicí na ideál pracující ženy. Na otce bylo vzpomínáno jako

²²³ Směrnice býv. Nejvyššího úřadu cenového čj. 98789/V-1949 ze dne 27. června 1949 o poplatcích za otevírání domu a domovní klíče

²²⁴ Vyhláška č. 42/1967 ministerstva vnitra a Ústřední rady družstev o mzdových podmínkách domovníků, zdroj: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-42>

²²⁵ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídlíště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*, str. 174

²²⁶ Zákon č. 4/1949 Sb. o pracovním poměru domovníkem

²²⁷ Tak to bylo před 60 lety: Správní předpisy – vlastník domu – domovník – domovní důvěrník, zdroj:

<https://www.casopiszechindustry.cz/products/tak-to-bylo-pred-60-lety-spravni-predpisy-vlastnik-domu-domovnik-domovni-duvernik/>

²²⁸ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídlíště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*, str. 273

²²⁹ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

²³⁰ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

na šikovného kutila, který byl schopen doma leccos opravit či vyrobit: „(...) aby se každé rok nemusel kupovat vánoční stromeček, tak můj táta „šetrílek“ vyrobil na Poldovce spojky na větvičky, které nosil z lesa. Doma jsme už měli torzo staršího stromku, který otec rozřezal, aby se tam daly větve nasadit. Takže každé rok nastrkal větvičky na tu tyčku, a tak jsme měli čerstvé větvičky uřezané z lesa, ale starý ten kmen. No, a taky bylo vtipný, že koupil čokoládový penízky a napíchal to tam (...) ale nesměly se jíst a každý rok se sundaly a příští rok se tam pověsily. Takže jsme měli 20 let stejný čokoládový penízky.“²³¹

Dalo by se tedy říct, že role byly rozděleny na ryze ženské a mužské. Hranice byla ale tenká, protože někde se prolínaly. Fungování rodin, alespoň po technické stránce, napomáhalo nové a moderní vybavení domu, včetně zajišťovaných služeb. Jednalo se například o neobvykle řešený svoz odpadu. V každém patře byla komora s popelnicí, kam nájemníci vynášeli odpad. Ta byla každý den vyvážena správcem domu a svážena nákladním výtahem do suterénu. Tuto službu ocenili nejen dospělí, ale především děti. Stačilo ujít pár kroků a odpad byl vyřešen. Další časovou úsporou byl úklid domu. Ten obstarávaly najaté uklízečky, na jejichž práci dohlížel správce domu.²³²

Tyto služby byly v nájmech účtovány jen částečně. Nájemníkům byl dle smlouvy z roku 1956 účtován paušální poplatek ve výši 2,90 Kčs/měsíčně za odvoz popele a splašků, ale úklid domu nebo svoz odpadu tam jmenovitě účtován nebyl.²³³ Stejně tak nebylo v pravidelných měsíčních platbách vyčísleno používání prádelny. Ty byly běžnou součástí domu a byly každodenně využívány všemi rodinami. Pro narátory to byly jedny z nejoblíbenějších míst v celém domě: „Prádelna byla úžasná.“²³⁴

Jejich používání zanechalo v narátorech hluboké vzpomínky nejen na samotný proces praní, ale i na detaily, jakými byly doprovodné zvuky a charakteristické vůně.²³⁵ Všichni jednotně nadšeně vyprávěli, jak chodili s maminkami prát, pomáhali jim a to shodně, jak ženy, tak i muži. Pohledem dětskýma očima se z prádelny stávalo kouzelné místo: „Vonělo to, já jsem okolo toho pobíhala, úplně nadšená asistentka maminky.“²³⁶ I muži dnes a beze studu přiznávají, že to byla jejich oblíbená činnost: „(...) kluci se moc nechlubí, že chodí mamince pomáhat prát prádlo.“²³⁷ Ani jeden z narátorů nevzpomínal, že by tam chodili muži. Z rozhovorů jasně vyplynulo, že prádelnu využívaly především ženy, a to matky nebo babičky. Dokonce to jeden z narátorů zcela upřesnil: „(...) chodili tam rodiče (...) nebo máma (...) ne rodiče (...) máma“.²³⁸ O prádelny se z technického hlediska nejspíš staral provozovatel a za její bezproblémový chod zodpovídala paní správcová. Nicméně každý, kdo ji využil, tak ji zanechal v čistém stavu, aby to mohl další použít. Podle jednoho z narátorů to

²³¹ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²³² Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

²³³ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídlíště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*, str. 273

²³⁴ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

²³⁵ Rozhovor s M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

²³⁶ Rozhovor s M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

²³⁷ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

²³⁸ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

i vypovídalo a potvrzovalo: „(...) doopravdy ten barák jako taková komunita fungoval docela dobře.“²³⁹

Z technického hlediska byly prádelny na svou dobu skvěle vybavené. Každá měla 3 velké pračky zn. Perun 500, zásuvné sušící zařízení, mandl.²⁴⁰ Zároveň mohly prát až tři rodiny najednou, což se postupně ukázalo jako nesporná výhoda. V tak rozsáhlém počtu rodin, které v domě bydlely, byly prádelny využívány téměř každodenně a bylo nutné vést podrobný rozpis, kdo a kdy je může používat. Na vše dohlížel správce domu, který spravoval a vydával klíče, staral se o nástěnku s týdenním nebo měsíčním rozpisem a kontroloval bezproblémový stav všech spotřebičů.²⁴¹ Podle něj se mnohdy řídil i chod domácností, neboť volný termín přidělovala právě paní správce či pan správce.²⁴² Rodiny podle toho plánovaly nejen běžné, ale i tzv. velké prádlo: „(...) příští týden máme prádelnu, tak musíme převlíct.“²⁴³ Mnohdy prádelny využívali i vzdálenější členové rodiny, kteří přivezli potřebné a využili moderní vybavení: „(...) někdy přinesla prádlo i babička.“²⁴⁴

Architektům se podařilo vytvořit skvělé a moderní místo, které rodinám usnadňovalo život, alespoň v tomto směru. S čím ale zřejmě nepočítali a v dané době se jednalo o jakési dobové sci-fi, byly domácí automatické pračky. Přestože první elektrická automatická pračka byla představena v roce 1906, tak v běžných československých domácnostech se začala objevovat až o řadu desetiletí později.²⁴⁵ To byl důvod, proč se v architektonickém návrhu bytů s umístěním tohoto spotřebiče nepočítalo. Podle nájemníků se později ukázalo případné umístění nového spotřebiče do bytu jako těžce řešitelný problém. Ten se stával palčivějším s postupným zastaráváním prádelen, které se logicky postupem času dostaly na hranici životnosti. Nájemníci se snažili tuto situaci řešit různými způsoby – někdo pračku postavil na chodbu v bytě, jiný ji pravidelně na každé praní stěhoval z předsíně do koupelny a jiní ji umístili do kuchyně.²⁴⁶

Každý z narátorů má svůj dílek skládačky, z které by se dal dobře popsat celý průběh praní: „(...) byla tam velikánská bubnová pračka, dvě obrovský kameninový kádě, kde se prádlo máchalo“ nebo vyvařovalo ve velkých kotlích, kde se míchalo velkou měchačkou.²⁴⁷ Kouzlo měly i samotné žlaby, kudy odtékala teplá voda ze ždímaček. Další narátor zase vzpomínal, jak se prádlo sušilo na výsuvných horkovzdušných sušácích: „(...) byly tam tři dřevěný vytahovací sušáky. Naházelo se tam prádlo, zavřelo a za chvíli to bylo suchý.“²⁴⁸ To se někdy využívalo i k sušení dětí: „(...) když jsme přišly z venku umáčený a máma prala, tak jsem si sedla na tu dřevěnou konstrukci a přivřela jsem se tam a dosušila.“²⁴⁹ Nechyběl ani mandl.

²³⁹ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁴⁰ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídlště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*, str. 234

²⁴¹ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁴² Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁴³ Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁴⁴ Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁴⁵ Konec máchání prádla v potoce. Tři vynálezy, které ženám změnily život. zdroj:

https://www.lidovky.cz/relax/zajimavosti/konec-machani-pradla-v-potoce-tri-vynalezky-ktere-zenam-zmenily-zivot.A170118_151043_in_veda_ape

²⁴⁶ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 a V. S., 8.1.2021 a M. K., 8.12.2020 vedla Andrea Častorálová

²⁴⁷ Rozhovor s M. K., 8.12.2020 a V. S., 8.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁴⁸ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁴⁹ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

Na ten mají muži a ženy rozdílné vzpomínky. Pan M. H. vzpomínal, že ho maminka odtamtud vyháněla: „*Nechod' tam, dal bys tam ruce.*“²⁵⁰ Oproti tomu paní P. P. má jako vzpomínku uchovanou, že se tam s kamarádkami potkávaly i u mandlování. Každá dívka pod dohledem maminky, obstarávala jeden mandl. Tento rozdíl mohl být zapříčiněn jistým podvědomým přidělováním genderových rolí již v dětském věku. Nebo mohl jednoduše znamenat, že (konkrétní) dívky byly v těchto činnostech pečlivější a šikovnější.²⁵¹ Ženy by možná na samotné praní vzpomínaly s nadšením na nadčasové vybavení. To jim bezesporu usnadňovalo práci a šetřilo čas, pro děti to byl zážitek, který si shodně uchovaly v paměti do dnešních dnů. Praní prádla nebylo pouze nutnou činností, ale i časem, který mohly maminky trávit se svými dětmi, a jistě jejich nadšení bylo příjemným zpestřením při činnosti.

I přes veškerou snahu ušetřit nájemníkům čas měly dle průzkumů ženy obecně vzato méně volného času než muži. Nejen že chodily do zaměstnání, ale po návratu se věnovaly rodině a domácnosti. Podle dobových i současných průzkumů se situace příliš nezlepšovala ani na přelomu 50. a 60. let. Například, v týdnu i o víkendech, měly ženy v průměru o hodinu méně volného času. Rozdíl se projevoval ještě více na vesnicích, kdy ke starosti o rodinu a domácnost přibyla starost o hospodářství. Muži tam měli v průměru 2 h až 2,5 h denně volného času a ženy jen 1,5 h.²⁵²

Jiné dobové průzkumy se snažily odhalit, jak s volným časem nakládá mladý socialistický člověk. Ideálem vzorného občana byla osoba, která se angažovala, aktivně se rozvíjela a v podstatě neztrácela čas zbytečnými pasivními činnostmi, ne-li přímo bezcílným poflakováním se. Podle tehdejší teorie se mladí bez zájmů a koníčků logicky zabavovali různými činnostmi, které mohly vést ke kriminalitě. Zvláště koncem 50. let to státní orgány vnímaly jako závažný politický problém.²⁵³ Přesto, v porovnání se současností, bylo tehdy méně obvyklé navštěvovat zájmové kroužky. Ve sledovaném období nejmenovali narátoři, až na výjimky, kterými byly jízda na koni nebo hra na klavír, žádné mimoškolní aktivity.²⁵⁴ Naopak všichni jednotně vzpomínali, že volné chvíle trávili volně s kamarády nebo s rodinou. Nepocíťovali ani přílišný dohled rodičů a spíše jim byla, dle jejich slov, dávana velká volnost. Pan M. H. to zhodnotil: „*Tenkrát byla jiná doba. Lidi měli po válce jiný starosti (...) nebyli tak zvykaný.*“²⁵⁵ Z rozhovorů vyplynulo, že narátoři považovali výchovu svých rodičů spíše jako benevolentní, a to zvláště ve srovnání se současným trendem u dětí stejného věku. Rodiče je nechávali i jako malé chodit samotné do a ze školy, byť škola nebyla v přímé blízkosti bydliště.²⁵⁶ Jedna z narátorek dokonce přímo vzpomínala, jak ji maminka nechala chodit samotnou do školky. Doprovodila ji na dohled a spěchala na spoj do práce.²⁵⁷ Jiná zase uvedla, že ji vypravovala do školky jen o pár let starší sestra.²⁵⁸ Nikdo z nich to nepovažoval za nic špatného, spíše něco výjimečného, co by dnes bylo takřka nemožné.

²⁵⁰ Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁵¹ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁵² FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*, str. 93

²⁵³ Tamtéž, str. 93

²⁵⁴ Rozhovor s M. H., 15.1.2021 a P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁵⁵ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁵⁶ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁵⁷ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁵⁸ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

Nejbližší školou byla 5. základní škola Julia Fučíka tzv. *fučíkárna* a nacházela se v tehdejší Moskevské ulici. Vzhledem k velkému nárůstu obyvatel (nejen ve věžových domech, ale na celém Rozdělenském sídlišti) nebylo školní zařízení schopno pojmout pro běžnou docházku tolik nových dětí. Bylo to vyřešeno jistým druhem směnného provozu. Děti chodily na dopolední a odpolední vyučování: „*Výuku jsme měli střídavě. Jeden týden jsme chodili na ranní vyučování a druhý týden byla škola odpoledne.*“²⁵⁹ Zvláště pro mladší žáky to bylo náročné: „*Usínala jsem při vyučování. Odpolední výuka někdy trvala až do pěti hodin odpoledne.*“²⁶⁰ Situace se zlepšila až v druhé polovině 60. let, kdy byla vystavěna nová pavilonová škola.

3.1.4 Nejoblíbenější místa trávení volného času

Při dotazech na to, kde a proč trávili narátoři nejvíce času, mě odpovědi překvapily. Otázky mířené na bydlení a čas strávený v bytech se ukázaly jako téměř bezpředmětné. Narátoři většinou tyto dotazy rychle zodpověděli a stočili myšlenky k nejoblíbenějším místům, kde hráli hry nebo trávili volný čas. Tím byly jednoznačně společné prostory domů a venkovní okolí. Většina popisovala běžný den podobně. Po příchodu ze školy odhodili tašky, (někdy) si udělali úkoly a běželi ven.²⁶¹ Pokud byl někdo z dospělých doma, tak jednoduše oznámili: „*Jdeme za barák a šli jsme.*“²⁶² Víkendy se pak v mnoha rodinách trávily návštěvami příbuzných nebo na (zpravidla) nedalekých chatách a chalupách.

Ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že doba byla oproti dnešku chudá na vnější podněty, ze vzpomínek je jasné, že narátoři hodnotí své dětství a léta dospívání kladně a s nadšením. Nedělalo jim sebemenší problém zabavit se a vymyslet kdekoliv jakoukoliv hru. Jejich volný čas nebyl příliš organizován, proto si nacházeli místa pro hru a malá objevná dobrodružství doslova v každém koutu a na všech možných i nemožných místech. Venkovním nejoblíbenějším prostorem bylo nedokončené okolí domů: „*Běhali jsme po haldách zeminy, která tam byla připravená pro terénní úpravy. Trvalo to snad 10 let, než se nějaký chodníky mezi domy dodělaly. Zvláště směrem ke škole se chodilo blátem.*“²⁶³ V zimě tyto umělé kopce sloužily jako skvělé místo pro sáňkování.²⁶⁴ Když teploty klesly pod bod mrazu, tak byly dvorky v zadní části domu zality vodou a po zamrznutí sloužily k bruslení.²⁶⁵

Nejčastěji zmiňovanými aktivitami chlapců byly boje všeho druhu: „*Udělal jsem výkopy a byly bitvy mezi dětma. Na kus klacku se dala koule z hlíny a ty jsme po sobě stříleli.*“²⁶⁶ Dívky si hrály spíše klidněji a jejich aktivity nebyly příliš odlišné od těch, které známe i dnes: „*Skákala se guma nebo přes švihadlo, šplhalo se a houvalo na klepadle na koberce, stavěly se domečky (z dlažebních kostek).*“²⁶⁷ Jako unikátní vzpomínku na dětskou „hru“, které se účastnili jak chlapci, tak děvčata, uváděli narátoři jízdu po autě: „*Na Vítězný třídě stojí podél jedno auto za druhým, ale tenkrát jich bylo strašně maloučko. Tehdy tam bylo jedno černý,*

²⁵⁹ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁶⁰ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁶¹ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁶² Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁶³ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁶⁴ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁶⁵ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁶⁶ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁶⁷ Rozhovor s V. S., 8.1.2021 a M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

hrozně hezký auto. Byla to zaoblená, kulatá tatrovka...my jsme to nevěděli, nám se to líbilo, že se na tom budeme klouzat. Tak jsme se jeden přidržel druhého a ten vlezl si na tu střechu a šup dolů. Krásná klouzačka. Pak se tam objevil dospělák a strašně nás seřval. My jsme se divili, proč na nás tak řve. Vyhodil nás, my jsme museli teda jít pryč.“²⁶⁸ Občas se dovádění nevyhnula nehoda jako byla rozseknutá hlava po pádu z výšky nebo od dlažební kostky.²⁶⁹ Nicméně žádná z těchto nehod nenarušila pozitivní vnímání vlastní minulosti. Dalším místem zábavy se stal pro mnohé i nedaleký les. Matky tam chodily s dětmi na společné procházky. Pořádaly tam pikniky nebo sbíraly houby. Chlapci naopak les ocenili z jiného důvodu: „(...) byl tam rybníček s čolky, takže se chodilo na čolky.“²⁷⁰

Když nebylo ideální počasí nebo děti jednoduše nešly či nemohly jít ven, řadu možností, kam se uchýlit, poskytly společné prostory v domě. Byly koncipovány nejen prakticky, ale také esteticky. Komfort a design ocenili dospělí, děti obdivovaly domy ze zcela jiných důvodů. Měly jiná měřítka, a proto si kvalitu provedení uvědomily až v dospělém věku. Byly fascinované především společnými prostory. Dalo by se říct, že každé místo a zákoutí jim poskytlo potřebné útočiště. Vzhledem ke stejnému věkovému rozpětí se v domech tvořily party stejně starých dětí, které měly podobné zájmy a trávily společně volný čas. Narátoři nevzpomínali na umělecké znaky nad vchody nebo na nadčasové sklokeramické obložení, ale zmiňovali momenty a místa, kterými byli jako děti okouzleni, a které jim utkvěly v paměti. Byla to v podstatě obyčejná místa jako chodby, výtahy, terasy, haly, prádelny a v neposlední řadě kryty. Pro ně tato místa měla zvláštní význam a nesmazatelně se spojila s jejich dětstvím.

V II. suterénu byly vystavěny kryty, které ale nebyly volně přístupné běžným obyvatelům. Pouze se v nich prováděla pravidelná kontrola, která se zapisovala do deníku kontrol.²⁷¹ Nikdo z narátorů ale tuto činnost nezmínil a dá se předpokládat, že to zajišťoval domovník nebo jiná určená osoba. Možná pro své umístění v nejnižším podlaží domu nebo proto, že nebyly běžně přístupné, se pro některé staly místem zahaleným tajemstvím a na citlivější osoby mohly působit až děsivým dojmem.²⁷² Pro většinu obyvatel však byly běžnou součástí domu a nebyly tedy vnímány výjimečně: „Věděli jsme, že to tam je, ale nezajímalo nás to.“²⁷³ Podle zmíněných vzpomínek, ale všichni o krytech věděli. Nicméně fyzicky se do nich mohli podívat až při osobní návštěvě Muzea věžáků.²⁷⁴

V prvním suterénu byly sklepy a prádelna a dílny. V jednom domě byli opraváři, v dalším byla truhlárna, a svou dílnu si tam zřídil i švec.²⁷⁵ Sklepy sloužily nejen k svému předem určenému záměru, kdy do nich rodiny ukládaly momentálně nevyužívané věci. Starší děti nebo odrostlejší mládež v nich mnohdy trávili dost volného času s pocitem, že jsou skryti před zraky dospělých. To skýtalo bezpochyby mnoho možností zábavy. Bohužel ale jedna z těchto schůzek skončila tragicky, kdy při požáru ve sklepě zahynul jeden z chlapců. Do dnešních

²⁶⁸ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

²⁶⁹ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁷⁰ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁷¹ Kryt civilní ochrany Rozdělovské věžáky – Kladno <https://www.youtube.com/watch?v=coVxu-hlntU>

²⁷² Rozhovor s Z. M., 10.12.2020, vedla Andrea Častorálová

²⁷³ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁷⁴ Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁷⁵ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

dnů na tuto tragédii někteří z oslovených narátorů vzpomínají jako na velmi smutnou událost.²⁷⁶

Mezi další velmi oblíbená místa v domě patřily vstupní haly. Ty lze bezesporu i v současnosti považovat za výstavní místa jednotlivých věžáků. Jistě by si zasloužily renovaci a mohou působit po letech omšele, ale přesto svou nadčasovostí a prostorovou velkorysostí dokážou ohromit. V publikaci *Sídliště Kladno-Rozdělov* se o nich hovoří: „(...) jako o monumentálně dimenzovaných halových prostorách s volným průhledem napříč celým severním traktem budovy,“ do kterých vedly dva vstupní vchody. Stěny hal byly z části obložené dřevem a mozaikou, z části doplněny o umělý mramor.²⁷⁷ Jedna boční stěna zadní části byla tvořena parapetem, který byl určen pro zasazení květin a doplněn velkými okny, která byla po celé délce a prosvětlovala celý prostor.²⁷⁸ V každé hale byly projektovány výklenky, které sloužily jako místo pro sezení, tvořené sedačkou z červené koženky, taburety a kulatým stolem „vypadalo to jako vstupní hala do hotelu,“ nechyběly plechové poštovní schránky.²⁷⁹ Haly byly koncipovány jako místa k setkávání obyvatel domů a svému účelu dlouhodobě sloužily.²⁸⁰ Pokud nebyl momentálně přístupný některý z přístavků (v domě byly 2), tak se nájemníci scházeli právě v těchto vstupních halách. Jak vzpomínal pan P. P.: „Přichází si přinesli své židle z domova, a tak se tam sedělo.“²⁸¹ Ale nebyly to pouze schůze, které nájemníky do přízemí. Když bylo špatné počasí, nacházely zde útočiště i děti, a dokud nebyly vyhnány paní správcovou, tak zde setrvaly: „Haly byly skvělé, protože když bylo venku hnusně, tak jsme se tam slejzali.“²⁸² Místo využívali i jednotlivci. Úsměvný příklad uvedla jedna z narátorek, která vzpomínala na svoji babičku, která halu pravidelně využívala: „Babička chodila trucovat do vstupní haly, aby všichni viděli, jak je nešťastná. Ještě dnes ji vidím, jak tam sedí a truceje.“²⁸³ V pozdějších letech bohužel sezení podlelo času a devastaci, a když přestalo plnit svůj účel, bylo odstraněno. Celkově se dá ale zhodnotit, že architektonický záměr na vytvoření příjemného společenského místa byl tehdy zcela naplněn a prostory splnily nejen účel vstupní, ale i společenský.

Ten plnily i společenské (kulturní) místnosti. Obyvatelé domů je využívali nejen při konání domovních schůzí či setkání svazu socialistické mládeže, ale scházeli se v nich i zástupci různých spolků a kroužků. Jednalo se například o šachisty, švadleny i autoškolu. Někdy byly využívány i pro ryze osobní potřebu, jakou byla svatba.²⁸⁴ Čtvrtý věžový dům byl oproti ostatním odlišný. Ve společných prostorech byla zřízena klubovna, kino i půjčovna knih. Žádný jiný z narátorů nevzpomínal, že by v jejich domě fungovala společenská místnost podobně jako v tomto domě. Podle narátorek: „Jednou jsme byly, my děti, sezvány do té kulturní místnosti a nacvičovaly jsme pásmo písniček, básniček a všeho možného. Na

²⁷⁶ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová. Ve sklepech se scházeli mladí a jednou vznikl požár. Při snaze dostat se ze sklepů horním oknem, jeden z chlapců uhořel. Zůstal tam jako poslední a již se nemohl dostat ven.

²⁷⁷ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*, str. 238-242

²⁷⁸ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

²⁷⁹ NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*, str. 240-242 a Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁸⁰ Tamtéž, str. 244

²⁸¹ Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁸² Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁸³ Rozhovor s M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁸⁴ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 a J. N., 29.1.2021 a Z. P., 24.1.2021 vedla Andrea Častorálová

Mikuláše jsme s tím měly u obyvatel domu ohromnej úspěch. Svolali se všichni nájemníci, kdo měl zájem, přinesl si židli do haly a my jako děti jsme předváděly. Pak nás zvali i do Poldovky. Chodily jsme na ty schůze brigád socialistické práce do domu oddechu, když byla nějaká slavnost.“²⁸⁵ O víkendech, zejména v neděli, se z této místnosti stávalo improvizované kino pro děti. Vstup byl 1,- Kčs²⁸⁶ a promítání začínala v 10 h: „(...) v pantoflích, v punčocháčích jenom seběhly dolů a šly jsme do kina. Když to skončilo, tak jsme šly domů na oběd.“²⁸⁷ Rodiče obstarali na projekce drobné občerstvení: „Můj táta vlastně de facto vymyslel hranolky, protože vždycky když bylo to kino, tak smažil hranolky. My se sestrou jsme to dávaly do kornoutu a já jsem podělovala děti, takže jsme vlastně seděly v kině a papaly jsme hranolky.“²⁸⁸

Do haly nebo společenských místností se nájemníci z vyšších pater mohli dostat jedním ze tří výtahů. Přístup do výtahu měly zpravidla partaje od 2. podlaží výše. Obyvatelé 1. patra měli přístup k výtahu omezený a v podstatě jej mohli plně využívat jen ve zvláštních případech. Paní P. S. vzpomínala: „Bydleli jsme v 1. patře, tak jsme výtah nepoužívali. Babička získala klíč, aby se mohla svézt, a někdy jsme díky tomu jezdili s prádlem na terasu.“²⁸⁹ Používání výtahu nebylo zdarma, ale bylo připočítáno k celkovému měsíčnímu nájmu jako položka „klíče od výtahu“. V roce 1956 tento poplatek činil 9,- Kčs/měsíc.

Ke každodennímu využití byly dostupné dvě menší kabiny. Třetí větší tzv. nákladní byla určena pouze pro služební účely jako například svoz odpadu nebo stěhování větších kusů nábytku. Ovládala se manuálně klikou a obsluha musela s kabinou zastavit přesně na úrovni dveří.²⁹⁰ Vnitřní prostory výtahů byly obloženy dřevem a menší výtahy byly ještě zabezpečeny vnitřními dvířky.²⁹¹ Vnější dveře se daly otvírat pouze klíčem, který měli k dispozici pouze dospělí. Děti mohly jezdit výtahy samostatně až od 10 let, a to bylo z důvodu, že by si je pro jejich nízkou váhu, mohl přivolat někdo cizí, a navíc v té době nebyly instalovány vnitřní zajišťovací dveře, které jsou dnes běžné.²⁹² To považovaly za značné omezení, neboť pokud se chtěly svézt, musely vyčkávat před výtahy, až pojede někdo starší „(...) když ten dospělej byl hodnej, tak mě odvezl až do 13. Když nebyl hodnej, tak mě vysypal třeba v 7. patře a já jsem to došla.“²⁹³ Tento postup měl své výhody i nevýhody. Zvláště problematické se to stávalo, když přišla návštěva a bylo nutné pro ni sjet nebo ji nechat jít po schodech. Komu většinou chůze po schodišti nevadila, a to především cesta dolů, byly opět děti. Ty dokázaly ocenit zvláště široké zábradlí, po kterém se dobře sjíždělo. Jak někteří s úsměvem na tváři přiznávali, tak instalované protiskluzové špunty velmi rychle a „záhadně“ zmizely a díky tomu se otevřela cesta k bezstarostným jízdám.²⁹⁴ Cesty pěšky po

²⁸⁵ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁸⁶ Jiná narátorka uvádí 50 halěrů.

²⁸⁷ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁸⁸ Rozhovor s Z. M., 10.12.2020, vedla Andrea Častorálová

²⁸⁹ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁹⁰ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁹¹ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

²⁹² Rozhovor s J. N., 29.1.2021 a J. P., 17.4.2021 vedla Andrea Častorálová. Pozn. Všechny výtahy měly být evidovány dle vyhlášky č. 204/1956 o povinné hlášení výtahů k evidenci.

²⁹³ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁹⁴ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

schodišti z vyšších pater se tedy stávaly oblíbené a někdy si i děti z nižších pater rády vyběhly pár schodů, aby se mohly svézt.

Letní měsíce nahrávaly využívání balkonů a teras. Balkony nejsou u všech bytů, ale pouze v bytech v sudých patrech a terasy jsou součástí krajních bytů ve 2. patře. Další terasy se nacházejí ve 12. patře jako součást jednoho z bytů a v nejvyšším 13. patře bývala společná, veřejně přístupná. Klíč ke společným terasám ve 13. patře byl zpravidla opět v kompetenci paní správcové. Vedle vstupu na terasu byla strojovna a sprcha s toaletou. Celý prostor byl projektován jako rekreační místo a obyvatelé většiny domů jej také tak využívali. Zvláště pro ženy a děti byly terasy bezpečným místem pro hry: „(...) obvodové zdi byly silné, skrz některé sloupky se dalo koukat, ale nedalo se vypadnout.“²⁹⁵ „My jsme tam v podstatě v létě žili. Maminky nás tam vzaly, hodily deku na zem, povídaly si a my jsme si tam hrály.“²⁹⁶ Ti, co neměli děti, tam chodili sušit prádlo (které se někdy ztratilo) nebo jen tak relaxovat a opalovat se. Někdo se přišel pouze pokochat výhledem do širokého okolí, který byl bezesporu jedinečný. Lidé vzpomínali, že v jasných dnech bylo možné zahlédnout na téměř 30 km vzdálenou horu Říp a dokonce 47 km vzdálenou Milešovku.²⁹⁷ Toto všechno se ale odehrávalo v domech, kde byly terasy volně přístupné.²⁹⁸

To se netýkalo 1. a 6. věžáku, kde se na střechách nacházely pozorovatelný civilní obrany. V domě č. 6 byl údajně zřízen radistický kroužek, kterým bylo odůvodněno uzavření vstupu do společných prostor terasy a střechy. Po čase se ale ukázalo: „(...) radisti se střídali v pravidelných službách a měli zvláštní kožený bundy.“²⁹⁹ Tyto poznatky mnohdy v nájemnicích vyvolávaly otázky. Nikdy se přesně nevědělo, co se nahoře odehrává.³⁰⁰ Díky lokalitě a výšce byly v pozdějších letech terasy a střechy využívány při přenosu televizního vysílání: „(...) když byl hokej, tak tam byly tlustý kabely, který vedly nahoru.“³⁰¹ Časem se kvalita vrchní fasády a podlahové dlažby snižovala. Proto byly postupně uzavřeny, a to jak terasy ve 13. patrech, tak se postupně omezil i vstup na terasy v nižších patrech: „(...) údajně byl problém s těsněním a dlažkami.“³⁰²

Na nefunkčnost nebo zásadní problémy v domě si nárátoři příliš nevzpomínali. Ale samozřejmě jako v každém domě a domácnosti občas nastaly problémy. Nejčastěji nájemníci vzpomínali na poruchové výtahy. Bylo běžné, že lidé „uvízli“ a bylo nutné zavolat správce domu, který dotyčného vyprostil pomocí velké kliky, kterou zaseknutou kabinu spustil nebo vytáhl do nejbližšího patra. Někdy byla závada složitější a uvězněná osoba musela v malém prostoru strávit delší dobu. To bylo stresující především pro starší obyvatele domu.³⁰³ Na nefunkční výtahy nedoplácely pouze osoby uvězněné v kabině, ale také obyvatelé z vyšších

²⁹⁵ Rozhovor s J. N., 29.1.2021 a J. P., 17.4.2021 a P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁹⁶ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

²⁹⁷ Vzdálenost Kladno – hora Říp. <https://cs.distance.to/Rozd%C4%9Blov,St%C5%99edo%C4%8Desk%C3%BD-Kraj,CZE/Mnet%C4%9B%C5%A1.Litom%C4%9B%C5%99ice,%C3%Asteck%C3%BD-kraj,CZE>. Vzdálenost Kladno – Milešovka. <https://cs.distance.to/Rozd%C4%9Blov,St%C5%99edo%C4%8Desk%C3%BD-Kraj,CZE/Mile%C5%A1ovka,CZE>

²⁹⁸ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

²⁹⁹ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁰⁰ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁰¹ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁰² Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³⁰³ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

pater, kteří museli následně absolvovat pěšky mnoho pater, aby se dostaly do či ze svých bytů.

Co se ale dá považovat za závažnější závady, byla občasná nefunkčnost topení. Jeho výhodná stropní pozice se v případě poruchy ukázala jako značně nevýhodná. Hledání závady, které se někdy protáhlo na několik dní, znamenalo v chladných zimních měsících značný diskomfort. Ale i s tím si dokázali vynalézaví nájemníci poradit „(...) maminka nám dávala do postele gumové láhve s horkou vodou, abychom se zahřáli, a také zapínala v kuchyni troubu.“³⁰⁴

Menší opravy jako třeba rozbité splachovací nebo tekoucí kohoutek, mnohdy řešili opraváři, kteří sídlili v domě č. 1, nebo se závady nahlásily správci domu a ten zajistil nápravu.³⁰⁵ Stejně tak se mu hlásily i větší opravy, kterými byly například výměna kuchyňské desky nebo nefunkční sporák. Všechny tyto opravy a náhrady byly pro nájemníky zdarma.³⁰⁶ Věžovým domům se nevyhnul častý problém, a sice přemnožení mravenců zvaných faraoni.³⁰⁷

3.1.5 Okolní zázemí

Výstavba velkých sídlišť nebyla „pouhým“ uspokojením bytových potřeb, ale komplexní snahou o zabezpečení pohodlného a kvalitního života místních obyvatel. Nejinak tomu bylo i v kladenském Rozdělově. Do té doby rozrůstající se sídliště čelilo nedostatku prodejen zajišťujících základní potřeby každodenního života. To se ale mělo změnit s výstavbou vzorových věžových domů. Dosavadní maloobchodní prodej byl poněkud zastaralý, a navíc na sídlišti, kde mělo žít tolik lidí, byl zcela nedostačující. Proto se počítalo i s výstavbou obchodního domu a fungováním malých prodejen v jednotlivých domech.

V té době probíhaly na území ČSR prodejní experimenty, kterými byly např. nákup do tašky, zásilková služba, či prodej na bázi automatů s různým sortimentem (tzv. prodejny Tempo).³⁰⁸ Podobný druh prodeje se objevoval například v SSSR, ale u nás se neosvědčil.³⁰⁹ Vlastní zkušenost se sovětskými automaty měla i jedna z narátorek, která se s ním setkala na letním pobytu v Moskvě v roce 1968: „(...) tam byl automat na všechno...na jednom automatu bylo: Uroň kopějku. (Dej kopějku). Tak jsem uronila (dala) kopějku a ono to na mě fouklo vůni. Říkali tomu duchy (vůně) (...) s holkama jsme byly až do večera společensky nepoužitelný. Uroň kopějku, tak jsme uronily (Dej kopějku, tak jsme daly).“³¹⁰ Úspěch u nás zaznamenaly až samoobslužné prodejny, které byly zaváděny od roku 1955 a jedna z prvních byla otevřena i v Rozdělově. Nenacházela se ale v nově vystavěném obchodním středisku, nýbrž v jednom z nižších vložených domů.

Havlíčkův koncept obchodního domu, který se objevil již v úvodním projektu centrálního náměstí mezi dvěma věžovými domy v roce 1953, se podobným experimentům vyhýbal a sám o sobě nebyl v Kladně novinkou. V té době existoval v centrální části Kladna podobný obchodní dům, znárodněný podnik Aloise Franka. Ten byl prvním obchodem tohoto typu

³⁰⁴ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³⁰⁵ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁰⁶ Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁰⁷ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁰⁸ FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*, str. 89

³⁰⁹ Tamtéž, str. 89

³¹⁰ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

v Kladně a zároveň patřil k jedné z architektonicky velmi zajímavých budov. Byl několikrát přestavován a na jeho podobě se podílel například architekt Jan Gillar. Výsledná podoba byla jakousi zmenšeninou pražské Bílé Labuť.³¹¹

Ovšem projekt nové výstavby měl zajistit největší a nejmodernější obchodní stavbu ve městě. Na jejím projektu se podíleli mimo hlavních autorů J. Havlíčka, Z. Vávry a J. Černohorského i tehdejší ředitel prvního obchodního domu pan Kapalín a jeho zástupce pan Prchal. Stavba se protahovala, a to zejména z důvodu nedostatečných finančních prostředků. Finální práce byly dokončeny až o čtyři roky později a celkové náklady dosáhly téměř 7 mil. Kčs.³¹²

Slavnostní otevření, které bylo naplánováno na 1. června 1957, se stalo městskou událostí. Název Siréna (stejně jako první obchodní dům A. Franka) mu byl dán podle stejnojmenného románu spisovatelky Marie Majerové, která byla pozvána na slavnostní otevření. Tam údajně pronesla slova: „*Vzpomínám, jak jsme chodili nakupovat do špatných a špinavých krámků. Ty doby jsou pryč, to dokazuje ta krásná Siréna.*“³¹³

Vzhledově byla stavba podobná okolním věžákům. Tím se podařilo obchodní dům ohleduplně zasadit do nově vzniklého sídliště. Pro jasnější představu tehdejšího exteriéru a interiéru prodejny a nadšení z nové stavby cituji popis kroniky z roku 1957: „*Vnější architektonický výraz budovy je prostý. Příjemná proporce oken ve dvou podlažích je podtržena velkými otvory výkladů v přízemí. Architektonický detail věžových domů, částečné ornamentální keramické obklady, hezky motivované, se objevují i zde na kratších stranách budovy, a tak Siréna navazuje bezprostředně na své okolí. Při odchodu ze Sirény máme skutečně hezký dojem, který nám ovšem může pokazit pohled na různé haldy materiálu a hlíny, které se rozprostírají široko kolem novostaveb*“.³¹⁴ Interiér byl popisován: „*Rozdělovská Siréna má přízemí, 2 patra a 2 suterény. Po vstupu do budovy se dostaneme do prostorné vstupní haly s nástupem na hlavní schodiště. Přízemí je věnováno prodeji sportovních potřeb, elektr. spotřebičů pro domácnost, hraček, bižuterie, parfumerie a skla. Každé oddělení je vybaveno takovými regály, které ten či onen druh zboží potřebuje, celé vnitřní zařízení na sebe dokonale navazuje a je materiálově a tvarově přizpůsobeno. V prvním patře je prodej bot, konfekce, módních doplňků, galanterie a metrového zboží. V posledním patře vidíme vystavený nábytek, koberce, bytový textil a bílé metrové zboží. V přízemí jsou také šatny personálu s umývárnamí a malou kuchyní. V prodejní místnosti je i první pomoc. Gramooddělení má svou oddělenou místnost na předvádění desek. Při zakoupení konfekčního obleku je možné udělat okamžité opravy v příruční dílně. Ve druhém patře je umístěna administrativa s klubovnou pro zaměstnance*“.³¹⁵ Popis zní poutavě a na svou dobu se jistě jednalo o významnou stavbu. V Siréně se převážně jednalo o pultový prodej, kdy byl člověk obslužen prodavačkou nebo prodavačem. Možnost samoobslužného výběru v dalších odděleních obchodního domu byla

³¹¹ VEVERKOVÁ, Irena. *Kladno*, str. 25

³¹² NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*, str. 146

³¹³ Tamtéž, str. 146

³¹⁴ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/3, neuspořádáno. Kronika 1957

³¹⁵ Tamtéž

zavedena až později, přibližně v 80. letech.³¹⁶ Podle narátorů v obchodním domě chyběla především prodejna s potravinami, která byla společně s masnou nedaleko v jedné z vložek.

Samoobsluha (obchod s potravinami) se nacházela v přízemí první vložky mezi druhým a třetím věžovým domem. Byla to převratná novinka, která se podobně jako obchodní dům dostala i do dobové kroniky. Byla popsána takto: „*Zákazník u vchodu obdrží koš a v prodejní místnosti si dál vybírá balené a vážené zboží. Zboží je roztríděno podle druhů, označeno množstvím a cenou, takže zákazník si sám může přesně vypočítat celkovou hodnotu vybraného zboží. Pro prodej v samoobsluze se samozřejmě každé zboží nehodí – např. maso nebo zelenina, nýbrž zboží trvalejší kvality, jako jsou konzervy, některé nápoje, káva, rýže, mouka, cukr, sůl apod., u východu z prodejny je pokladní; zboží zkontroluje a přepočítá. Ještě je třeba připomenout, že u vchodu musí zákazník odevzdat vlastní tašky, které se mu však při odchodu zase přirozeně vrátí.*“³¹⁷ Novinka samoobslužného prodeje, ale mohla působit zmatečně zejména pro děti, které byly zvyklé pouze na pultový prodej. V takový moment mohly vznikat humorné situace a pro zúčastněné dospělé spíše horké chvíle: „*(...) byly mi asi 4 roky a máma mě vzala poprvé do samoobsluhy. Když dávala maminka věci do košíku, tak jsem myslela, že krade a volala jsem: „Maminko, prosím tě, nekrad.“ Vedoucí zamknul, vzal nás dozadu, kde se vše vysvětlilo. Venku už stáli lidi a řešili, že chytily zlodějkou. Museli nás pustit zadem, aby neviděli, koho chytily, protože máma by už na tom sídlišti nemohla existovat.*“³¹⁸ Tato příhoda je dalším příkladem, kde s největší pravděpodobností zafungovala rodinná paměť. Narátorka uvádí, že jí byly 4 roky a je možné, že se v rodině pravidelně připomínala a tím se vložila hluboko do paměti.

Velký obchodní dům a samoobsluha nebyly jedinými místy určenými k nákupu. V podloubí každého domu byly, vedle hlavního vchodu, jedna nebo dvě malé prodejny. Jednalo se například o pekárnu, která měla otevřeno od brzkých ranních hodin, aby i lidé, co odcházeli na ranní směnu, měli možnost koupit si snídaní, prodejnu s polotovary, trafikou, krejčovství, malou prodejnu s potravinami, ale například i klenotnictví. Později byly doplněny i další služby, kterými byly kadeřnictví a pošta. Zřízením všech těchto malých prodejen, v kombinaci s velkým obchodním domem a samoobsluhou, byly splněny nároky tehdejších obyvatel na zajištění základních potřeb v docházkové vzdálenosti od bydliště.³¹⁹

Mimo běžných prodejen byla v 60. letech na sídlišti zřízena mezi 5. a 6. věžovým domem i prodejna Mototechny. Nákup auta nebo motocyklu nebyl jednoduchou záležitostí. V 60. letech byly v nabídce například modely automobilky Škoda, jako byly Octavia Super, první model Felicia, Škoda 1000 MB nebo Škoda 1000 MBX. Dále byly nabízeny modely Simca, Volha, Moskvíč, Trabant, Wartburg, Ford, Fiat, Renault, Hilman a Saab. Údajně se jednalo o největší nabídku vozů ve východní Evropě.³²⁰ Reálně se jednalo pouze o teoretickou nabídku, neboť vozy byly chronicky nedostatkovým zbožím. Podobně jako na byty, existovaly pořadníky i na auta. Lidé často stáli ve frontě na záznam nonstop ve dne, v noci:

³¹⁶ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

³¹⁷ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/3, neuspořádáno. Kronika 1957

³¹⁸ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³¹⁹ Rozhovor Z. M., 10.12.2020 a P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

³²⁰ Příběh mototechny, zdroj: <https://www.mototechna.cz/pribeh-mototechny>

„*Táta měl jednou za úkol pro kolegu vystát frontu synovi mopeda. Fronta byla nekonečná, tak se tam chodili s kolegou střídat, aby kluk měl pionýra.*“³²¹ Uskladněné vozy byly volně zaparkované na vyhrazeném prostranství. Obyvatelé sídliště mohli každý den obdivovat nedostatkové zboží zblízka a doufat, že třeba jednou řada přijde i na ně. Když se tak stalo, bylo to událostí, o které nevěděli jen nejbližší, ale mnohdy i celý dům: „*Když přišly škodovky, tak já sot sousedů pod námi byl slyšet až k nám. Slavili, že na ně přišla řada a že mají Embéčko.*“³²²

Jen malé porovnání s vývojem v západní Evropě. Tam v padesátých letech automobily také patřily mezi luxusní a nedostatkové zboží. Během poměrně krátké doby se to změnilo a postupně se vozy stávaly běžnou součástí každé rodiny.³²³ V Itálii v polovině 70. let bylo přibližně 15 milionů osobních automobilů, což odpovídalo přibližně dvěma vozům na sedm obyvatel.³²⁴ Po celou dobu fungování socialistického řízení v Československu existovaly pořadníky, fronty a nedostatek na všech úrovních hospodářské produkce. Na nákup moderního vybavení do domácnosti bylo nutné šetřit, neboť ceny se mnohdy pohybovaly velmi vysoko.³²⁵

Zmíněné obchody a prodejny nebyly jedinou možností, kde utratit vydělané peníze. V jednom z věžových domů byla i restaurace Hutník. Jednalo se o místo, kam si pravidelně zašli (většinou) muži po práci na pivo. Jednalo spíše o pivnici, a jak poznamenala jedna z narátorek: „*(...) hroznej pajzl. Byla to zahulená, zaplivaná hospoda.*“³²⁶ Kdo nechtěl popíjet v hospodě, tensi mohl dojít se džbánkem, který byl běžnou součástí tehdejších domácností. Příchozí si nechal načepovat potřebný počet piv (záleželo na velikosti džbánu) s sebou. Nebylo ničím neobvyklým, že byly pro pivo posílány děti. Ne vždy to pro ně bylo příjemné, ale v té době se to nepovažovalo za nic zvláštního nebo pohoršujícího. Ty chodily s větším či menším nadšením. Když se jich sešlo víc, tak to bylo zábavnější: „*My jako děti jsme tam chodily pro pivo. Když jsme z hospody vyšly, tak se 5 dětí napilo a když jsme to přinesly domů, tak jsme řekly: „Tati, oni mě asi ošidili.*“³²⁷ Chození pro pivo ale nebyla jediná povinnost, kterou měly děti běžně na starosti. Mimo běžných domácích prací to bylo i obstarávání drobnějších nákupů. Podle narátorů někdy taková pochůzka vynesla sladké přilepšení: „*(...) eskymo bylo za 50 hal. Bylo zabalený ve voskovaným papíře, a to bylo skvělý. V životě jsem už nikdy žádný takový nenašla.*“³²⁸ Někdy se vypravily do oblíbeného obchodu, kterým bylo například papírnictví, samy. Nemusely ani nic kupovat, stačilo tam jen nasávat vůně a atmosféru: „*(...) tam jsem strašně ráda chodila. Ono to tam tak pěkně vonělo. Občas jsem si koupila nějaký sešit nebo třeba podložku pod nelinkové sešity nebo pijáky. Byl to pultový prodej, kde si člověk musel říct, co chce a prodavačka vás obsloužila.*“³²⁹ V obou zmíněných

³²¹ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³²² Rozhovor s Z. M., 10.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³²³ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: historie po roce 1945*, str. 347

³²⁴ Tamtéž, str. 348

³²⁵ Socialistické ceny. Kolik zboží jste si mohli koupit z výplaty před 35 lety a kolik dnes.

<https://www.stoplusjednicka.cz/socialisticke-ceny-kolik-zbozi-jste-mohli-koupit-z-vyplaty-pred-35-lety-kolik-dnes>

³²⁶ Rozhovor s M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

³²⁷ Rozhovor s Z. M., 10.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³²⁸ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

³²⁹ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

citacích narátorce utkvěly vzpomínky, které se jí pojily s vůněmi a chutěmi a je pravděpodobné, že když by se s nimi opět setkala, že se jí tyto momenty vyvolají v paměti.

Ani největší a nejmodernější obchodní dům, ani malé prodejny v podloubí nemohly vyřešit zásadní nedostatek, kterým byla chybně nastavená ekonomika a nedostatečné zásobování. Orientace na těžký průmysl, který byl upřednostňován před zemědělskou výrobou a produkcí spotřebního zboží, byl problémem, který měl dopad na veškeré obyvatelstvo. Nedostatek čehokoliv byl pocíťován po celou dobu socialistického vedení. Byla to realita běžných dní a ani rozdělovský obchodní dům nebyl výjimkou. Jak už bylo zmíněno, vývoj nabídky a poptávky u nás a v západních státech byl nesrovnatelný. Na západě se raketově šířily sítě supermarketů a nabídky spotřebního zboží. Jako příklad lze uvést Západní Německo, kdy v roce 1957 vlastnilo ledničku přibližně 12 % rodin a o sedmáct let později to bylo již 93 % německých domácností.³³⁰ Tak to bylo i s dalšími spotřebiči jako byly například pračky, myčky apod. Naproti tomu v Československu chyběla rozmanitost všeho druhu, ať už to bylo v potravinách nebo v textilu. Sporadická byla dostupnost elektroniky a věcí, které byly na západě již běžnou součástí každé domácnosti. U nás si lidé mnohdy ani nedovedli představit, že by něco takového mohlo existovat: „*Sortiment zboží byl dost úzký. Když si člověk šel koupit žehličku, tak bud' neměli a v lepším případě měli maximálně dva druhy.*“³³¹ Nedostatek se projevoval například i v knihách. Sice fungovaly knihovny, ale ty nepřinášely žádné převratné a zajímavé novinky. Pokud se objevil zajímavější titul, byly na něj dlouhé pořadníky. Nově vydané knihy se lidé snažili sehnat v prodejnách: „*Knížky vozili jednou za týden ve čtvrtek do knihy. Když mělo vyjít něco, co byla detektivka (...) ježíš (...) bude detektivka, tak tam lidi stáli od šesti ráno, aby na ně knížka vyšla. Když byla kuchařka, tak tam snad i nocovali.*“³³²

Přesto se objevovaly reklamy na zboží, které sice vypadaly lákavě, ale většinou propagované zboží bylo nedostupné. Když měl člověk zájem získat něco nového nebo obtížněji dostupného, musel se smířit se stáním v nekonečných frontách nebo být evidován v pořadnicích. Výjimkou nebyl ani „směnný obchod“. Bylo veřejným tajemstvím a vlastně se to nedá považovat ani za tajemství, že výhodu měl ten, kdo měl správné známosti nebo alespoň pracoval na místě, kde může nabídnout něco protislužbou. Když přišlo nedostatkové zboží, mnohdy se ani nevybalovalo a zůstávalo „pod pultem“ pro známé. Stával se z něj výhodný výměnný artikl: „*(...) maminka pracovala v lékárně a třeba přišla sousedka, že shání brufen, který nebyl k sehnání. Tak se snažila lidem vyhovět a tam zase v tom krámu jí ta sousedka nechala nedostatkovéj mrazák. Takovej trošku ten výměnnej obchod, že prostě jeden mohl sehnat tohle a ten druhěj zase jako mu nechal třeba to, co bylo pod pultem.*“³³³

Přestože narátoři osobně zažili i tato složitá léta a mají srovnání se současností, kdy je hmotný dostatek, ne-li přebytek, tak to považují za součást doby. Jako děti to příliš nevnímali a považovali to za přirozenou součást života. Bylo pro ně běžné stát ve frontě, toužit po

³³⁰ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: historie po roce 1945*, str. 346

³³¹ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

³³² Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³³³ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

věcech, které mnohdy znali pouze ze zahraničních katalogů nebo závidět či obdivovat kamaráda, který měl nějaký výjimečný kousek oblečení.

3.1.6 Delegace, propagace, oslavy

Co ale nebylo skromné, byly věžové domy, ve kterých narátoři žili. Exkluzivita, kterou stavby měly, byly hojně využívány pro domácí i mezinárodní propagaci socialistické práce. Cílem bylo ukázat, jak výjimečné bydlení dokáže stát občanům poskytnout a jak se žije v poválečném Československu. Z tohoto důvodu byly prohlídky věžových domů zařazovány do programu domácích i zahraničních delegací. Nadnárodní návštěvy byly velmi oblíbenou událostí, o kterých pravidelně informoval domácí tisk a používal je v rámci propagace socialistické spolupráce na mezinárodní úrovni. Neopomněla je zmínit v roce 1956 ani kladenská kronika: „V Československu jsme uvítali některé zahraniční vládní delegace, v lednu maršála Čínské lidové Republiky Ču-Tea, v červnu indického vicepresidenta Ď. S. Rádkákrušnana, předsedu vlády Korejské lid. demokratické republiky Kim Ir-sena, v červenci Kambodžského království, Jemenského království, v září delegaci Německé demokratické republiky, Indonéské republiky.“³³⁴

Většina delegací byla zvána do Prahy, ale i Kladno se mohlo pyšnit, že bylo zařazeno mezi vzorová města. Hlavním důvodem byl místní těžký průmysl, ale ani nová, moderní výstavba nezůstávala bez povšimnutí. Ta fungovala jako ukázkový benefit pro těžce pracující dělnickou třídu. Proto není překvapením, že velká část narátorů vzpomínala, že zejména v prvních letech byly do domů běžně zvány zahraniční návštěvy. Jednalo se o zástupce politicky spřátelených států jako bylo například SSSR, NDR nebo Rumunsko.³³⁵ Jeden z narátorů dokonce uváděl i francouzsky mluvící skupinu.³³⁶ Vzhledem k tehdejšímu věku narátoři nedokážou své vzpomínky přesně časově zařadit: „Já si myslím, že to bylo zpočátku přibližně okolo roku 1960. Bylo mi 10 nebo 12 let. Možná jezdili i dřív, ale my jsme si jich nevšimli. Jako děti jsme měly samozřejmě jiné starosti (...).“³³⁷ Pan M. H. s jistou hrdostí vzpomíná, že jej před domy vyfotili a fotografii mu zaslali. Tím se podařilo tuto vzpomínku nesmazatelně vložit do jeho paměti.³³⁸ Vlastní zkušenost prožila například i paní Z. P.: „Několikrát jsem byla svědkem, že tam přišla delegace, doprovázená zástupci národního výboru (...) chtěli ukázat vzorovej byt a nikdo je nechtěl pustit. Každá ženská říkala, já nemám uklizino (...) No, a my jako děti jsme očumovaly a já jsem měla klíč na krku, máma i táta zaměstnaný v práci a já jsem řekla, tak pojdte k nám, a vzala jsem tu celou delegaci, která čítala 10 lidí. Dokonce se přidala správcová a sousedky (...) a já jsem je provedla našim neuklizeným bytem. Bylo to hrozný (...) měli jsme neumytý nádobí, rozestláno a máma mi vynadala. Já myslela, že jí raní mrtvice, když se dozvěděla, že našim bytem prošla delegace.“³³⁹

³³⁴ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/3, neuspořádáno. Kronika 1956

³³⁵ Rozhovor s B. M. L., 30.1.2021 a Z. P., 24.1.2021 vedla Andrea Častorálová

³³⁶ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³³⁷ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³³⁸ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³³⁹ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

Jedna z takových návštěv byla popsána v dobových denících v roce 1958. Československo přivítalo rumunské delegáty v čele s prvním tajemníkem ÚV RDS, Gheorghem Gheorghiu-Dejem. Za československou stranu byl přítomen tajemník ÚV KSČ Oldřich Černík. Tehdejší *Rudé právo* označilo cíl tohoto setkání za ukázkou „*spolupráce a vzájemné soudružské pomoci*.“³⁴⁰ Rumuni nejprve navštívili Prahu, kde si prošli historické centrum s nezbytnou návštěvou Staroměstské radnice a následně jim byla předvedena bytová výstavba ve Vršovicích a Nuslích.³⁴¹ Dalším a pro tuto práci podstatným cílem bylo město Kladno. Důvod byl zřejmý. Jednalo se o výhodně položené město v blízkosti Prahy, které mohlo předvést své průmyslové zaměření. Podle deníku se zde: „(...) *diplomati zdrželi asi 4 hodiny a mimo návštěvy n.p. Spojených oceláren Kladno, nositele Řádu republiky, navštívili i sídliště Rozdělov*.“³⁴² Dobový deník *Práce* uváděl dokonce konkrétní informace o kladenské návštěvě: „(...) *rumunští soudruzi se zastavili nakrátko v sídlišti Rozdělov a navštívili věžový dům č. 6*.“³⁴³ Deník *Obrana lidu* byl nejpřesnější: „*Soudruh Gheorghe Gheorghiu-Dej se mohl přesvědčit o vybavení jednotlivých bytových jednotek a navštívit některé domácnosti. Byl v bytě technického pracovníka SONP Kladno Miloslava Kindla a prohlédl si i čtyřpokojevý byt manželů Dlouhých, kteří pracují v téže podniku*.“³⁴⁴ Jestli zmínění nájemníci svoje byty opravdu zpřístupnili, se nyní už asi nepodaří zjistit. Není známo, podle jakého klíče byly domy a byty vybírány. Hlavním cílem bylo bezesporu předvést to nejlepší z výstavby. Z tohoto důvodu byly v takových momentech voleny prostory především politicky korektních osob, jakými byli například dobří pracovníci podniku, ale mohli to být i domovníci, kteří dohlíželi na chod celého domu. Tuto domněnku potvrzuje i jeden z narátorů: „*Možná, tam byl ukázkový byt paní správcové a samozřejmě byly byty až 4+1 a v některých patrech měli velké terasy jako například v 2. a ve 12. patře*.“³⁴⁵

Pokud nebyl čas „prodat“ interiéry domů a bytů, byla do itineráře zařazena cesta po hlavní Vítězné třídě, kde bylo možné obdivovat monumentálnost výstavby v plné kráse. Vše se neobešlo bez nutného obecenstva v podobně místních obyvatel. Ti byli (zpravidla) rozhlasem vyzýváni, aby přišli pozdravit spřátelené soudruhy.³⁴⁶ Někdo ze zvědavosti, jiný z pocitu občanské poslušnosti, přicházeli a na okrajích silnic zdravili projíždějící kolonu významné osoby. Podle narátorů takto projížděla například Valentina Těřeškovová: „(...) *když se vrátila z kosmu, jela otevřeným autem a mávala. Já jsem tam tenkrát fotil foťákem Pionýr, který stál asi 50,- nebo 60,- Kčs a sám jsem si vyvolával fotky v koupelně. Někde je mám schované do dnes*.“³⁴⁷ Další významnou událostí byl Závod míru³⁴⁸, který vedl hlavní třídou kolem věžáků. Jeho obyvatelé závod sledovali s nadšením, neboť se jednalo o zpestření, a dle narátorů to

³⁴⁰ Obsahem našeho přátelství je spolupráce a vzájemná soudružská pomoc. *Rudé právo*, rok vydání 1958, ročník 38, datum 23.10.1958, číslo 294, str. 1

³⁴¹ Tamtéž, str. 1

³⁴² Tamtéž, str. 1

³⁴³ Kladenští hutníci uvítali vzácné hosty. Deník *Práce*, rok vydání 1958, ročník 14, datum 23.10.1958, číslo 253, str. 1

³⁴⁴ Z pobytu představitelů bratrského rumunského lidu. U kladenských hutníků. *Obrana lidu* list Československé armády, rok vydání 1958, ročník 17, datum vydání 23.10.1958, číslo 253, str. 1

³⁴⁵ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁴⁶ Rozhovor s M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁴⁷ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁴⁸ Závod míru byl největší amatérský cyklistický závod po 2. světové válce ve východní Evropě. Konal se od roku 1948, zprvu na území Polska a Československa, od 50. let se přidalo také východní Německo a v 80. letech i Sovětský svaz.

byla velká sláva.³⁴⁹ Byly to události, které zpestřily běžný život. Ač se jednalo o strojené oslavy, narátoři na ně vzpomínali rádi a považovali je za něco výjimečného.

Kde ale byla propaganda viditelnější a dotýkala se přímo obyvatel domů, byly různé druhy brigád nebo hromadné oslavy a povinné domovní výzdoby: „*Na každém menším předním balkonu byl zelený věnec, uprostřed velký s bílou holubicí uprostřed.*“³⁵⁰ Jinde se nad vchody, kde byly květinové truhlíky, dávaly dekorace jako třeba točící zeměkoule nebo napodobenina sputníku. Tuto výzdobu ocenili především nejmladší obyvatelé: „*(...) mně to připadalo strašně nádherný, protože se to točilo.*“³⁵¹ Někteří si dokonce vzpomínají, že domy ve výzdobě mezi sebou soutěžily: „*Jako děti jsme také hodnotily, který věžák je nejhezčí a samozřejmě náš se nám zdál nejlépe vyzdobený.*“³⁵² Nechyběly ani povinně vystavované československé a sovětské vlaječky v oknech a velké prapory před hlavními vchody. O domovní výzdobu se zpravidla staral správce domu.³⁵³ Mimo to lidé chodili do průvodu, který zpravidla začínal u SONP a pokračoval dál přes celé Kladno.³⁵⁴ Kdo byl touto režimní akcí nadšen, byly bezesporu opět děti. Ty se do průvodu někdy dostaly díky škole, někdy se přidaly ke svým rodičům, kteří v průvodu reprezentovali podnik, kde pracovali.³⁵⁵ Pro ně, na rozdíl od rodičů, to bylo zábavné a zajímavé. Ti se na rozdíl od svých potomků snažili mnohdy z průvodu vytratit: „*Šla jsem s tátou. Viděl ho šéf, tak mi řekl: „Až si promluvíš tady s tím pánem, tak mi začni říkat, že se ti chce hrozně čůrat.“ Tak jsem musela potupně tohle říct a on mě někam odvedl stranou a pak jsme šli domů.*“³⁵⁶ Dalším příkladem hromadných oslav, které byly v Kladně považované za politicky a ideově významné, byly *Dny horníků*. Ty připadaly na zářijové dny a u této příležitosti se konala pravidelná divadelní představení, byly pořádány výstavy a organizovány agitační schůze.³⁵⁷

Méně, a dalo by se říct, že téměř vůbec, narátoři propagandu nepocíťovali nebo si ji spíše neuvědomovali ve školách a školských zařízeních. Případné agitační jevy jako tematicky laděné školní osnovy nebo silná podpora dělnické třídy, byly pro narátory natolik přirozené, že je v kontextu doby nepovažovali za nic výjimečného. Jak sami mnohdy poznamenali, neměli srovnání a nyní nedokážou ani zpětně posoudit, co se mohlo lišit od jiných lokalit. Jednu neobvyklou výstřednost si vybavila narátorka, která vzpomínala, jak museli chodit vzdát úctu mrtvému řediteli místní školy: „*Zemřel ředitel a oni ho tenkrát vystavili v rakvi v hale školy. My, jako všichni žáci, jsme dole nastupovali u té rakve. Někteří žáci dokonce měli k jeho rakvi projev.*“³⁵⁸

³⁴⁹ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁵⁰ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁵¹ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³⁵² Rozhovor s Z. M., 10.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³⁵³ Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁵⁴ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁵⁵ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁵⁶ Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

³⁵⁷ Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/2, neuspořádáno. Kronika 1949

³⁵⁸ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

3.2 Současnost

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, tak v podstatě všichni narátoři, až na jednu výjimku, se z rodného sídliště odstěhovali na přelomu 70. a 80. let. Nejčastějšími důvody byly sňatky a zakládání vlastních rodin. Kontakt s rodným prostředím neztratili. Na třídě Vítězného února dál žili jejich rodiče. Narátoři je pravidelně navštěvovali a díky těmto návštěvám měli příležitosti sledovat, jak se život v Kladně a ve věžácích v průběhu let proměňoval.

Ve srovnání s dobou, kdy sami vyrůstali, se mnohé změnilo a nyní je podle nich Kladno o poznání lepším místem k životu. Dřívější doby, kdy si každý, zejména v zimě, uvědomoval nedaleký těžký průmysl, skončily: „*Když napadl sníh bylo to v Rozdělově, kde jsme žili, relativně čisté. Bylo to daleko od těch oceláren a bylo to na západní straně od toho vlastně nejšpinavějšího provozu. Později ale i v Rozdělově byl vidět šedý sníh z prachu z továren.*“³⁵⁹ To mělo i vliv na zdraví lidí: „*Pamatuji si, že když jsem chodila na gymnázium, tak jsem měla stále problémy s krčními mandlemi a sliznicí. Trpěla jsem na rýmy a nachlazení. Doktor na poliklinice se mě ptal, jestli kouřím. Řekla jsem mu, že jsem neměla v životě cigaretu v puse, tak říkal, že to bude to kladenský ovzduší.*“³⁶⁰ To se projevilo na zdraví lidí z dlouhodobého hlediska. Podle vzpomínek umíralo hodně lidí na různé druhy rakoviny, a dokonce se spekulovalo i okolo rozdělovských věžáků, které byly údajně stavěny ze závadného materiálu: „*Říkalo se, že struska mezi zdmi byla radioaktivní a že hodně lidí z věžáků umřelo na rakovinu. V tom patře, kde jsme bydleli, a i v patře pod námi, umřelo na rakovinu více lidí.*“³⁶¹ Důvody mohly být různé, nemuselo se nutně jednat o závadný materiál při výstavbě, svoji roli mohlo sehrát i špatné životní prostředí nebo práce v těžkém průmyslu. To vše se ale zlepšilo i s koncem těžkého průmyslu. Naopak oceňují zlepšení životního prostředí a hodnotí Kladno jako příjemné středně velké město.³⁶²

Dnes s odstupem času se narátoři shodli, že se v domech v průběhu let vytratil jistý druh blízkosti, který se v prvních letech soužití vytvořil. Postupným odchodem nejmladší generace a proměnou obyvatelstva, nájemníci mezi sebou ztratili kontakt. Blízcí si zůstali jen ti, kteří se znali dlouhá léta. To byla spojnice i pro vracející se děti, nyní již dospělé. I po letech je potěšilo, když mohli vidět, že v domě bydlí nejen rodiče, ale i jiní známí: „*(...) nedávno jsem se zajímala, jestli tam ještě někdo ze starších sousedů bydlí. Poslední mohykáni. Napočítala jsem jich 4 nebo 5 a bylo to milé.*“³⁶³ S nově příchozími se již nepodařilo navázat tak pevné vztahy. Někdy dokonce vznikaly i jisté třecí plochy, kdy starousedlíci byli zvyklí na jistý druh pořádku a pro nově příchozí se to stalo nepochopitelné. Svou roli mohla sehrát i změna vlastnictví, kdy byly domy po roce 1989 převedeny pod správu obce.³⁶⁴ Původní podnikové vlastnictví ztratilo význam a nový správce volné byty začal pronajímat. V dnešní době není

³⁵⁹ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

³⁶⁰ Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

³⁶¹ Rozhovor s Z. P., 24.1.2021 vedla Andrea Častorálová

³⁶² Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³⁶³ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³⁶⁴ Rozhovor s B. M. L., 30.1.2021, vedla Andrea Častorálová

problém najít na veřejně dostupných vyhledávacích inzeráty nabízející byt v dané lokalitě. Nájemné se stanovuje obálkovou metodou.³⁶⁵

Čas se podepsal i na samotných domech a jejich vnitřním vybavení, a to včetně bytů. V těch postupně dosloužilo vybavení koupelen jako vany, umyvadla. V kuchyních se kuchyňské linky dostávaly do neutěšeného stavu, a to se týkalo i dalších částí bytu.³⁶⁶ Co se týká technické stránky domů, tak ty prošly řadou úprav a změn. Poskytované služby jako například svoz odpadu byl zrušen, terasy se zpřístupnily, prádelny byly uzavřeny a společné prostory ztratily svůj význam. Nejzásadnější stavební proměna se odehrála uvnitř domů. Byla nutná výměna stropního topení, které se dostalo na hranici své životnosti. Ovšem tato úprava se stala nejpalčivějším znakem všech nutných oprav a rekonstrukcí.³⁶⁷ Topení bylo nově vedeno nezabudovaným potrubím, které prochází celým domem a hyzdí celkový vzhled chodeb a ani v bytech nebylo instalováno příliš citlivě: „(...) byl strašlivej zásah, a to mě tvrdě zasáhlo. Chodby se změnily, protože tam táhly ty roury a v bytě se to nezakopalo, ale všechno se tahalo podél zdí.“³⁶⁸ Noví nájemníci si tuto úpravu možná ani neuvědomují, ale pro starousedlíky a narátory je to velké zklamání. Každý z nich, který se šel po letech do domu podívat, hodnotil tyto opravy velmi negativně. I když většina z nich si zachovala laskavý pohled na minulost a nenahraditelné vzpomínky na dětská léta a vyrůstání v domech, zanechaly v nich tyto změny jistou hořkost a zklamání.

To, že se narátoři o domy zajímají potvrzuje nejen zájem o tuto diplomovou práci, ale i to, že všichni věděli a ocenili práci nově vzniklého muzea.³⁶⁹ Tomu byl zpřístupněn jeden byt v 1. věžovém domě. Někteří do něj přispěli věcmi z původních domovů, jiní se tam vypravili na exkurzi a další se tam chystají.³⁷⁰

3.3 Shrnující zamyšlení

Celou prací rezonovalo, že domy plnily svou primární funkci ubytovací a nájemníci byli nad míru spokojeni. Trochu upozaděno, byt' naznačeno v kapitole 3.1.6 *Delegace, propagace, oslavy*, bylo využívání domů režimní politikou pro vlastní účely. Dělo se tak nejen z architektonického, ale i bezpečnostního hlediska. V domech se nacházela dvě zásadní místa, která svou existencí zvyšovala významnost a bezesporu i pozornost dozorujících úřadů. Těmi prostory byly podzemní kryty, které byly vystavěny s ohledem na začínající studenou válku. Dále pak minimálně na jedné střeše (ale spíše na dvou) byly pozorovatelné civilní obrany. Pozorovatelné byly zcela nepřístupné a kryty většinou také. Narátoři o jejich existenci věděli, ale shodovali se (až na jednu výjimku), že tam byl vstup zakázán. Dá se předpokládat, že tato místa byla pod drobnohledem místních orgánů, zastoupených určenými spolehlivými lidmi.

³⁶⁵ Výběrové řízení na vznik nájmu bytu v majetku statutárního města Kladna v roce 2021. <https://mestokladno.cz/17-vyberove-rizeni-na-vznik-najmu-bytu-v-majetku-statutarniho-mesta-kladna-v-r-2021/d-1490395>

³⁶⁶ Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

³⁶⁷ Několikrát jsem se snažila kontaktovat současné vedení radnice města Kladna a přes počáteční příslib spolupráce nakonec na poslední e-mailly neodpověděli a dál nijak nereagovali. Z tohoto důvodu se mi nepodařilo získat vyjádření k provedeným opravám. Názor na rekonstrukci je tedy jen ze strany narátorů.

³⁶⁸ Rozhovor s J. P., 17.4.2021 a P. P., 20.3.2021 vedla Andrea Častorálová

³⁶⁹ Muzeum věžáků. <https://www.muzeumvezaku.cz/>

³⁷⁰ Rozhovory se všemi narátory

O nich se narátoři nijak nezmiňovali. Dokonce nevzpomínali ani na postavu domovního důvěrníka nebo někoho, kdo by dohlížel na tyto prostory nebo na politicky korektní chování obyvatel domů. Jako autorita byla opakovaně vzpomínána pouze postava domovníka/domovnice, a to především ve spojitosti s provozní činností domu. Jestli v domě figuroval nějaký politický pracovník, nikdo blíže neupřesnil. Mohlo to být z několika důvodů: narátoři byli v dětském věku a nemuseli mít v prvních letech povědomí o existenci takového člověka; dále to by mohl být jednoduše nezájem. Je přirozené, že se někdo o okolní dění zajímal více, někdo méně a někdo vůbec. Tento důvod se mi ale zdál nejméně možný. Dalším a nejpravděpodobnějším důvodem bylo, že narátoři nechtěli nikoho označit, byť anonymně, nebo jim nebylo příjemné toto téma otvírat, a proto se k němu nevyjadřovali.

Popis každodennosti v těchto domech ukázal, že vztahy mezi lidmi nejsou černobílé. Na stejném patře mohli žít nájemníci, kteří byli politicky angažováni a stejně tak ti, kteří nebyli v tomto směru aktivní. Mezi narátory byli lidé, kteří by se dali zařadit do skupiny „politicky nevhodní“, a to ať už kvůli vlastním názorům nebo příbuzenským vztahům s „nepřáteli státu“. U dospělých se to mohlo projevit problémy v práci a u dětí například vyloučením z pionýrské organizace.³⁷¹ Další se o politiku nijak zvlášť nezajímali, snažili se nevybočovat a tzv. šli s většinou. Případné členství v KSČ považovali za normální součást života nebo nutnost pro kvalitní zajištění rodiny. I přes tyto rozdíly by se dalo říct, že všichni na toto období vzpomínali smířlivě a považovali je za uzavřenou část života. Na úskalí doby pak pohlíželi s nadhledem a úsměvem, byť občas trpkým. Skoro by se dalo říct, že nebyli ničím poznamenáni, ale spíše bych se klonila k tomu, že to nepříjemné nechali za sebou a raději se vraceli k tomu hezkému. Moji úvahu podporuje skladba vzpomínek, která se v rozhovorech objevovala. Ty politické a společenské byly spíše druhořadé a někdy zesměšňující a zlehčující, ale ty osobní a rodinné byly silné a mnohdy citově zabarvené.

Dalším místem k zamyšlení byl moment, kdy jsem si uvědomila, že i přes tyto rozdílnosti, které mohou být někdy vnímány jako nepřekonatelné, se zdálo, že lidé byli spolu schopni vyjít v každé, alespoň trochu přijatelné situaci. Dospělí by mi asi nyní oponovali a dali spoustu příkladů, které ukazují opak, ale vzpomínky „dětských“ narátorů vypovídaly jednotně. Nikdo nevzpomínal, že by se mezi dětmi dělaly rozdíly. Podle nich se tvořily party, které spolu vycházely a neřešily, kdo kam patří. Když se objevily rozepře, pak jen ty, které byly součástí jejich dětského světa.

³⁷¹ Rozhovory s Z. M., 10.12.2020 a B. M. L., 30.1.2021 a J. N., 29.1.2021 vedla Andrea Častorálová

Závěr

V úvodu práce jsem si vytyčila jako cíl popsat každodenní život ve vzorové výstavbě v Kladně – Rozdělově a to prostřednictvím vzpomínek narátorů, kteří v domech prožili část svých životů. Zároveň jsem si položila několik výzkumných otázek, které jsem chtěla v této práci zodpovědět. Byly jimi: Jak první (dětští) obyvatelé trávili čas v nových domech, které byly v čase svého vzniku představiteli státu a sdělovacími prostředky vyzdvihovány pro svou výjimečnost a pokrokovost, a to sami nebo s rodinou? Jaké vztahy byly mezi nájemníky a ústřední postavou domovníka? Jak vzpomínají na tehdejší propagandu a byly domy její součástí? Jak obecně hodnotili někdejší obyvatelé bydlení v těchto domech po stránce komfortu, životního standardu a trávení volného času a zda se alespoň v jejich reflexích podařilo architektům domů naplnit svůj původní záměr. To vše jsem se rozhodla zkoumat pomocí orální historie. Celkem jsem tedy vedla jedenáct rozhovorů s narátory z pěti ze šesti věžových domů. I přes velký počet původních obyvatel se mi podařilo najít skupinu lidí, kteří jsou nejen ze stejné věkové generace, ale někteří z nich se vzájemně znali, a to ať jako sousedé, přátelé z dětství nebo dokonce manželé. Jejich vzpomínky se na první pohled mohou zdát podobné, ale při bližším zkoumání se liší v detailech. Díky nim se mi podařilo vytvořit podrobnější obraz tehdejšího života.

S popisem běžného života, fungování domů, vzájemných vztahů a dobové propagandy jsem získala i osobité životní příběhy, které mají silné pojítko. Tím je doba a místo, kde vyrůstali. Narátoři se se mnou podělili o vzpomínky na dětství, rodinu, na život v Kladně, na dospívání i léta prožitá v dospělosti. Jak rozhovory ukázaly, všichni vzpomínají na prožité roky v Rozdělově jako na bezstarostný a pohodový čas. Výjimečnost domů si jako děti neuvědomovali a považovali to za samozřejmost. Povědomí o tom, že tento druh bydlení není standardní, získali až v pozdějších letech, kdy měli možnost srovnávat. Jejich život v domech plynul klidně a rádi na něj vzpomínají. V určitých momentech by se mohlo zdát, že se každodenní události a jejich vyrůstání nelišily od života na podobných místech o desítky let později. Narátoři měli své dětské starosti a radosti, svět dospělých jim byl vzdálený a k realitě dospělých se přiblížili jen zřídka. I když si dnes mohou uvědomovat nebo uvědomují, že co se jim například jevilo jako skvělé a báječné místo pro hru nebo objevné výpravy, dospělý někdy mohl vnímat jako rutinní prostor, který nepřináší jen radost, ale také práci.

Nezastírám, že celá práce vyznívá velmi pozitivně, až téměř idylicky. Je to z důvodu, že narátoři zmiňovali především ty hezké momenty. Vzpomínali na své rodiče a jejich péči s velkou láskou a respektem. Lidský život je přirozeně provázen šťastnými i méně pozitivními událostmi. Přesto ve vzpomínkách zachováváme především to příjemné. To se odrazilo i v rozhovorech. Nezanedbatelnou roli sehrálo i údobí lidského života, kterého se práce týkala, jímž bylo dětství, které lze většinou považovat za jedno z nejšťastnějších období v lidském životě. I když během pozdějších let jistě zažili i méně šťastné události, toto období si chtěli zachovat i v rozhovorech jako hezké, a tak jej i prezentovali.

Ale zpět k výzkumným otázkám. Dalo by se na ně odpovědět velmi jednoduše a to, že se narátorům v domech bydlelo dobře a architektovi Josefu Havlíčkovi se podařilo vytvořit domy, které splnily svůj účel. To by bylo ale velmi zjednodušené. Kvalitu provedení stavby potvrzuje fakt, že v roce 1987 byly domy zařazeny mezi kulturní památky. Do dnešních dní

mají věžáky spoustu obdivovatelů a fanoušků, což dokládá vznik Muzea věžáků. Domy jsou jedním z kladenských skvostů, na který jsou místní náležitě pyšní. Byť se jednalo o kolektivní bydlení, které je u nás spojováno především s bydlením v panelových domech, tuto výstavbu mezi ně řadit nelze. Návrh a konstrukční provedení rozdělovských věžových domů bylo zcela odlišné a lze považovat za škodu, že se v podobné výstavbě dále nepokračovalo. Z mého pohledu se nejedná pouze o architektonický skvost a zajímavě řešené stavby, jak z vnějšího, tak vnitřního pohledu, ale o místa, která pro řadu lidí znamenala průlom v jejich životech a dala jim možnost strávit mnoho let v kvalitním bydlení, které sloužilo nejen jako domov, ale také jako společenské místo. Z dnešního pohledu by se mohlo zdát, že se nejednalo o nic výjimečného, ale opak je pravdou. Řada nových nájemníků takovou formu bydlení do té doby neznala. Lidé mnohdy přicházeli z velmi skromných podmínek, kde sdíleli bydlení s mnoha dalšími členy rodiny, topili v kamnech a stálý přívod teplé ale i studené vody byl nedosažitelným luxusem.

Domy byly vybaveny moderními vymoženostmi, které usnadňovaly obyvatelům každodenní život. Ať už se jednalo o podlahové topení v bytech (které ve skutečnosti bylo stropní), přes vestavěný nábytek, vybavené kuchyně, prádelny, dále pak o servis ve formě pravidelného svozu odpadu z každého patra, přítomnost domovníka, který zajišťoval bezproblémový chod domu, ale i o krásné vstupní haly s příjemným místem k posezení, terasy koncipované jako relaxační místo se sociálním zařízením. Jen pomyslnou třešničkou byly kryty, které měly v nejisté době sloužit jako bezpečnostní pojistka pro obyvatele domu. Děti si užívaly velkorysé prostory, zajímavá zákoutí, rozestavěné okolí, ale například později i návštěvy nedalekého obchodního centra, což je vlastně oblíbenou činností mladých i v současnosti, byť tehdejší sortiment zboží a služby samozřejmě nemohly konkurovat dnešní nabídce. To vše napomáhalo pocitu, že obyvatelé jsou těmi, kdo měli štěstí, že mohou v těchto domech žít.

Použité zkratky

CIAM - Congrès International d'Architecture Moderne

ČSSR – Československá socialistická republika

ČSR – Československá republika

dr. - doktor

JUDr. – Doktor práv

JZD – Jednotné zemědělské družstvo

kat. – kategorie

Kčs – Koruna československá

KSČ – Komunistická strana Československa

mld. - miliarda

MNV – Místní národní výbor

MUDr. – doktor medicíny

n.p. – národní podnik

ONV – Okresní národní výbor

OSN – Organizace spojených národů

pod. – podobný

PŽS – Pražská železářská společnost

rod. – rodinné

RDS – Rumunská dělnická strana

ROH – Revoluční odborové hnutí

SONP – Spojené ocelárny n.p.

SORELA – Socialistický realismus

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

SUŽD – Středočeské uhelné a železorudné doly

TBC - Tuberkulóza

vym. – vyměním

UNRRA – Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu

ÚV – ústřední výbor

zn. – značka

Seznam pramenů a literatury

Orálně historické rozhovory³⁷²

Rozhovor s M. H., 15.1.2021, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s M. K., 8.12.2020, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s B. M. L., 30.1.2021, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s Z. M., 10.12.2020, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s J. N., 29.1.2021, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s P. P., 20.3.2021, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s J. P., 17.4.2021, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s Z. P., 24.1.2021, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s V. S., 8.1.2021, vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s P. S., 20.1.2021 vedla Andrea Častorálová

Rozhovor s M. S., 7.2.2021, vedla Andrea Častorálová

Archivní prameny

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/2, neuspořádáno. Kronika 1947

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/2, neuspořádáno. Kronika 1949

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/2, neuspořádaný. Kronika 1953

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/3, neuspořádaný. Kronika 1956

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, K1/3, neuspořádaný. Kronika 1957

Státní oblastní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Lékařské potvrzení, 12.3.1951

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Námitky proti rozhodnutí ONV 6.12. 1956

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Rozhodnutí 22.5.1958

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost. Dobrovolná výměna bytů. 12.8.1952

³⁷² Uloženy v soukromém archivu autorky

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost o přidělení bytu 21.1.1955

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost o přidělení bytu 6.11. 1956,

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost o přidělení bytu 10.5.1957

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost o přidělení bytu 1958

Státní okresní archiv Kladno, fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, Žádost o přidělení bytu 24.6.1958

Státní okresní archiv Kladno, Fond Městský národní výbor Kladno, zn. MNV – MěNV, NAD 1465, kart. 23, neuspořádaný, vzor Žádost o přidělení bytu

Státní okresní archiv Kladno, fond Spolek pro výstavbu vzorového sídliště Rozdělov, Kladno, zn. SP, NAD 1584, neuspořádaný, Výroční zpráva vzorného sídliště Kladno 1947

Státní okresní archiv Kladno, fond Spolek pro výstavbu vzorného sídliště Rozdělov, Kladno, zn. SP, NAD 1584, neuspořádaný, Zápis z I. řádné valné hromady 13.5.1948

Dobový tisk

Deset let naší architektury. *Architektura ČSR*, 1955, roč. XIV, č. 5.

Kladenští hutníci uvítali vzácné hosty. *Deník Práce*, 1958, roč. 14, č. 253, 23.10.1958.

Malý oznamovatel. Byty a místnosti. *Rudé právo*, roč. 1967, 9/9, [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1967/9/9/4.png>

Obsahem našeho přátelství je spolupráce a vzájemná soudružská pomoc. *Rudé právo*, 1958, roč. 38, č. 294, 23.10.1958.

Oznamovatel. Byty a místnosti. Haló sobota, Příloha *Rudého práva*, č. 36, roč. 1977, 10/9/1977 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1977/9/10/2_.png

PILÁT, Karel. Výstavba vzorných sídlišť a jejich poslání. *Architektura ČSR*, 1948, roč. VII, č. 6-7.

STARÝ, Oldřich. Architekt Josef Havlíček – k úmrtí velkého architekta i bojovníka. *Architektura ČSSR*. 1962, roč. XXI, č. 4.

STARÝ, Oldřich. O socialistickou architekturu. *Architektura ČSR*, 1950, roč. IX, č. 1-2.

STORCH, Karel. Mezinárodní shoda v bytovém standartu. *Architektura ČSR*, 1947, roč. VI, č. 5

ŠTURSA, Jiří. Sociálně organizační předpoklady pro plánování vzorného sídliště v Ostravě a Mostě. *Architektura ČSR*, 1948, roč. VII, č. 6-7.

Z pobytu představitelů bratrského rumunského lidu. U kladenských hutníků. *Obrana lidu list Československé armády*, 1958, roč. 17, č. 253, 23.10.1958.

Legislativní texty

Občanský zákoník č. 40/1964 Sb.

Směrnice býv. Nejvyššího úřadu cenového čj. 98789/V-1949 ze dne 27. června 1949 o poplatcích za otevírání domu a domovní klíče.

Vládní nařízení č. 1/1956 Sb. o zřízení Státního výboru pro výstavbu, Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu a Oblastní správy pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku.

Vyhláška č. 42/1967 ministerstva vnitra a Ústřední rady družstev o mzdových podmínkách domovníků.

Zákon č. 192/1946 Sb. o dvouletém hospodářském plánu.

Zákon č. 138/1948 Sb. o hospodaření s byty.

Zákon č. 4/1949 Sb. o pracovním poměru domovníckém.

Zákon č. 53/1954 Sb. o lidových družstvech a družstevních organizacích.

Zákon č. 27/1959 Sb. o družstevní bytové výstavbě.

Zákon č. 41/1964 Sb. o hospodaření s byty.

Zákon č. 52/1966 Sb. o osobním vlastnictví k bytům.

Literatura

BERNE, Eric. *Jak si lidé hrají*. Liberec: Dialog, 1992.

BLEE, Kathleen M. Evidence, Empathy, and Ethics: Lessons from Oral Histories of the Klan. *Journal of American History*. Oxford University Press. Vol. 80, No. 2 (Sep. 1993), [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2079873>

DVOŘÁČEK, Petr. *Moderní architektura*. Praha: Levné knihy KMa, 2005.

FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*. Praha: Academia, 2013.

JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: historie po roce 1945*. Praha: Slovart, 2008.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON, 2010.

HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1964.

HAVLOVÁ, Ester. *100 staveb: moderní architektura Středočeského kraje*. Praha: Pro Středočeský kraj. Titanic, 2006.

HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002.

HRNČÍŘOVÁ, Květa. Vzorové sídliště v Kladně. *Slánský obzor*. Slaný: Společnost Patria, Vlastivědné muzeum ve Slaném, Státní okresní archiv Kladno, 2006. roč. 14.

HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018.

KOVAŘÍK, Jiří, Josef SEIFERT a Zdeněk SLEPIČKA. *Kladno: zrcadlo času: vnímat odraz Kladna minulosti, vnímat obraz Kladna současnosti*. Praha: Josef Ženka, 2014.

KUCHYŇKA, Zdeněk. *Kladno*. Kladno: Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně, 2012.

LEFEBVRE, Henri, Robert BONONNO a Neil SMITH. *The urban revolution*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003.

MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985.

MUSIL, Jiří (2003). Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950-2000. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2003. 39(2), 137-168 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2003/02/02.pdf>

NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*. Kladno: Halda, 2018.

PORTELLI, Alessandro. What Makes Oral History Different. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2017/HIB0463/um/02_Portelli_what_makes_oral_history_differant_2015.pdf

První československý plán. Předpoklady a úkoly zákona o dvouletém hospodářském plánu. Vyšlo ke dni 28. října 1946. Praha: Orbis, 1946.

Průběh plnění dvouletého hospodářského plánu 1947-1948. Závěr. Zpráva vlády N. shromáždění o plnění dvouletého plánu. Praha: St. Uř. Pl., 1949.

RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomica, 2010.

SEDLÁK, Petr. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. *Soudobé dějiny*, 2013, 20(1) [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2013/01/06.pdf>

SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Sorela: Česká architektura 50. let: Kat. výstavy: Národní galerie v Praze. Sbírká architektury: Palác Kinských: 14. dubna - 22. května 1994*. Praha: Národní galerie, 1994.

SIMMEL, Georg. The Metropolis and Mental Life. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://www.blackwellpublishing.com/content/bpl_images/content_store/sample_chapter/0631225137/bridge.pdf

ŠPAČEK, Ondřej. Česká panelová sídliště: faktory stability a budoucího vývoje. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 2012, 48(5): 965-988 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2012/05/07.pdf>

ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila a Irena SOBOTKOVÁ. *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018.

UHEREK, Zdeněk. Cizinecké komunity a městský prostor v České republice. [Sociologický časopis / Czech Sociological Review 2003, 39\(2\)](#): 193-216 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2003/02/04.pdf>

VACKOVÁ, Barbora. Cizinec v ideální společnosti. In Město: proměnlivá ne/samozřejmost. Červený Kostelec, Brno: Nakladatelství Pavel Mervart, Masarykova univerzita, 2009.

VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015.

VEVERKOVÁ, Irena. *Kladno*. Praha: Paseka, 2008.

WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010.

ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*. Praha: Academia, 2015.

Kvalifikační práce

HANÁČKOVÁ, Marcela. *Československá skupina CIAM po druhé světové válce*. Diplomová práce. Univerzita Karlova-Filozofická fakulta-Ústav pro dějiny umění, str. 115 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/13381/DPTX_2007_1_11210_ASZK10_001_117503_0_50419.pdf?sequence=1&isAllowed=y

HEJNOVÁ, Vendula. *Vstup generace Z na trh práce*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. 2016. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://theses.cz/id/w27had/VSTUP_GENERACE_Z_NA_TRH_PRCE_finln_verze.pdf?zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Dmark%26start%3D29

KLICPEROVÁ, Lucie. *Žitý prostor ve vzpomínkách na reálný socialismus Kladno*. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, 2016. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://otik.zcu.cz/handle/11025/24620>

PELIKÁNOVÁ CASSI, Hana. *Bydlení u Kosmonautů a v „centru vesmíru“: Každodennost panelového sídliště Jižní město v Praze v proměnách času*. Disertační práce. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/63379>

VAVROUŠKOVÁ, Nikola. *Srovnání životního stylu jednotlivých generací (Baby boomers, X, Y, Z)*. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. 2017 [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://theses.cz/id/ki77bl/Vavroukov_N._bakalsk_prce.pdf?zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Dsametov%C3%A1%20revoluce%26start%3D48

Internetové zdroje

Cesta k bytu za socialismu: kdo použil finty, měl navrch. Úplatky hrály prim. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.denik.cz/listopad-89-kazdodenni-zivot/cesta-k-bytu-za-socialismu-uplatek-nebo-prihlaseni-dalsich-osob-20201022.html>

Co se dalo v historii koupit za sto korun. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/co-se-dalo-v-historii-koupit-za-sto-korun.A_1999M301F02A

Co jste si za průměrnou mzdu koupili v roce 1985 a co teď [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.e15.cz/byznys/co-jste-si-za-prumernou-mzdu-koupili-v-roce-1985-a-co-ted-podivejte-se-1180960>

Dobrodružství vědy a techniky. Falešné vzpomínky. Jak nás mozek klame. [online]. [cit. 2021-06-20] Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1098111603-dobrodruzstvi-vedy-a-techniky/421235100121015-falesne-vzpominky-jak-nas-mozek-klame/>

Josef Havlíček. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/josef-havlicek>

Josef Havlíček. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://kam.hradcekrálové.cz/architekt/79-josef-havlicek>

Kladenský deník. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://kladensky.denik.cz/>

Konec máchání prádla v potoce. Tři vynálezy, které ženám změnil život. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/zajimavosti/konec-machani-pradla-v-potoce-tri-vynalezky-ktere-zenam-zmenily-zivot.A170118_151043_In_veda_ape

Kryt civilní ochrany Rozdělovské věžáky – Kladno. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=coVxu-hlntU>

Metodické vysvětlivky CZSO. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/13-7216-03--metodicke_vysvetlivky

Města, byty, lidé, bydlení. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1063990460-mesta-byty-lide-bydleni/26053113854/>

Muzeum věžáků. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.facebook.com/muzeumvezaku>

Muzeum věžáků. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.muzeumvezaku.cz/>

Příběh mototechny. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.mototechna.cz/pribeh-mototechny>

Prímou inspirací byl nerealizovaný projekt Auguste Perreta pro Paříž, říká kurátor Roman Hájek o rozdělovských věžácích. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/primou-inspiraci-byl-nerealizovany-projekt-auguste-perreta-pro-pariz-rika-8336586>

Socialistické ceny: Kolik zboží jste si mohli koupit z výplaty před 35 lety a kolik dnes? [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/socialisticke-ceny-kolik-zbozi-jste-mohli-koupit-z-vyplaty-pred-35-lety-kolik-dnes>

Sociologická encyklopedie. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ka%C5%BEdodennost>

Tak to bylo před 60 lety: Správní předpisy – vlastník domu – domovník – domovní důvěrník. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://www.casopisczechindustry.cz/products/tak-to-bylo-pred-60-lety-spravni-predpisy-vlastnik-domu-domovnik-domovni-duvernik/>

Věžáky v Kladně: Reportáž z muzea, ve kterém se bydlí. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://art.ceskatelevize.cz/360/vezaky-v-kladne-reportaz-z-muzea-ve-kterem-se-bydli-H3Tdd>

Výběrové řízení na vznik nájmu bytu v majetku statutárního města Kladna v roce 2021. [online]. [cit. 2021-10-01] Dostupné z: <https://mestokladno.cz/17-vyberove-řízení-na-vznik-najmu-bytu-v-majetku-statutarniho-mesta-kladna-v-r-2021/d-1490395>

Vzdálenost Kladno – hora Říp. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://cs.distance.to/Rozd%C4%9Blov,St%C5%99edo%C4%8Desk%C3%BD-Kraj,CZE/Mnet%C4%9B%C5%A1,Litom%C4%9B%C5%99ice,%C3%Asteck%C3%BD-kraj,CZE>

Vzdálenost Kladno – Milešovka. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: <https://cs.distance.to/Rozd%C4%9Blov,St%C5%99edo%C4%8Desk%C3%BD-Kraj,CZE/Mile%C5%A1ovka,CZE>

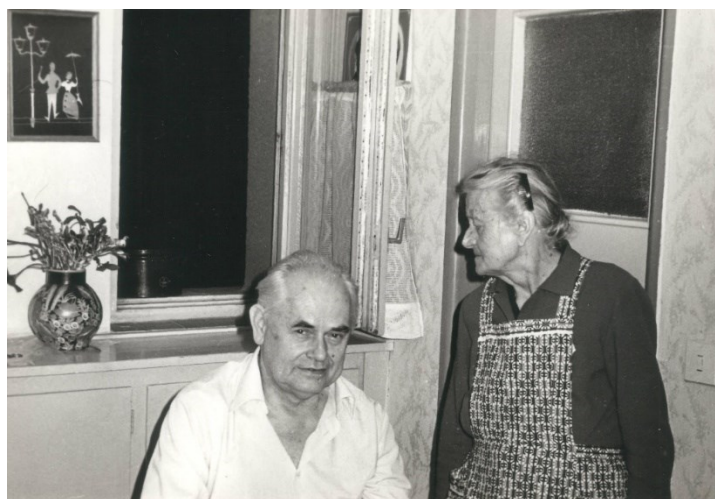
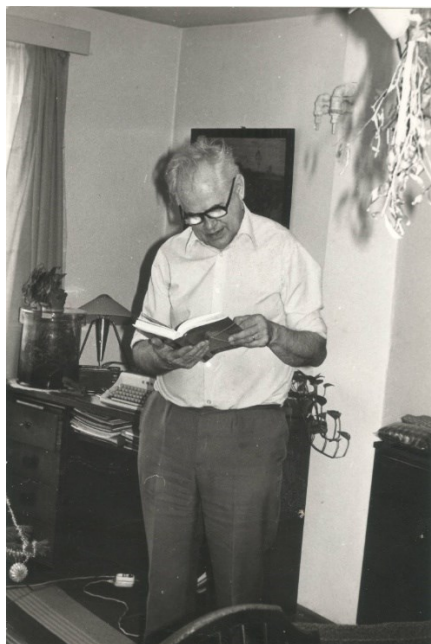
Životnost panelových domů je vyšší, než se čekalo. [online]. [cit. 2021-11-13] Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/zivotnost-panelovych-domu-je-vyssi-nez-se-cekalo_201007011126_jpiroch

Obrazová příloha

Interiér – obývací pokoj

Zdroj: Soukromý archiv narátorky P. S.

Zdroj: Obojí soukromý archiv narátorky P. S.

Zdroj: Soukromý archiv narátorky P. S.

Pionýrka na balkoně 1964

Zdroj: Soukromý archiv narátorky P. S.

Svatebčané (před domem) 1981

Zdroj: Soukromý archiv narátorky P. S.

Domovní schůze (přibližně 1958 – 1959)

Zdroj: Soukromý archiv narátorky M. S.

Terasy (přibližně 1959-1961)

Zdroj: Obojí soukromý archiv narátorky J. N.

Zdroj: Soukromý archiv narátorky J. N.

Zdroj: Soukromý archiv narátkorky J. N.

Výlet do nedalekého rozdělovského lesa (přibližně 1961)

Zdroj: Soukromý archiv narátorky M. Z.

Přijela k nám pouť (přibližně 1959)

Zdroj: Soukromý archiv narátorky J. N.

Procházky v okolí domů (1983)

Zdroj: Soukromý archiv narátorky P. S.

Malé obyvatelky věžáků na titulní straně deníku Svoboda (Svoboda 1964)

Zdroj: Soukromý archiv narátorky M. S.